

NAPFÜRDŐ.

MIKOR Eperjessy Tivadar, az elismert nevű regényíró és novellista este hazajött, felesége ezzel fogadta:
— Valami fiatalember keresett. Nagyon idegesnek látszott.

— Kicsoda?

— Itt hagyta a névjegyt. Ott van az asztalon.

Eperjessy megnézte.

— Nem ismerem.

— Azt mondtam neki, hogy holnap délután hat óráig bizonyosan itthon leszel.

— Ejnye, pedig holnap dolgozni akartam!...

— Nem tehettem mást. Látszott rajta, hogy valami fontos mondanivalója van, és olyan szerényen kérdezte, hogy mikor talál...

— No, mindegy most már. Csak jöjjön.

Másnap délután, még öt óra sem volt egészen, beállított hozzá a fiatalember. Elfogódottan kért bocsánatot, hogy alkalmatlankodni mer. Az író, aki először valami kéziratfélét sejtett, kellemesen lepődött meg, hogy látogatója zsebéből semmiféle gyanús paksaméta nem kandikál elő. Amellett volt valami a fiatalember szemében, ami vonzotta. Lelki életet olvasott ki belőle. Amellett elfogódottsága ellenére is kisejtette belőle a későbbi biztos társalgót. Öltözködésén bizonyos elegancia látszott, de nem a legutolsó nappal lépést tartó, hanem kissé távolabbról követése a divatnak, valami diszkrét ellenállása a kiabálóan aktuálissal szemben, valami, amit az író annyira szeretett. Fiatal látogatója azok közé az emberjelenségek közé tartozott, akiről érezzük, hogy lesz egymás számára mondanivalónk.

Nyájasan biztatta:

— Foglaljon helyet. Érezze magát otthon.

— Nagyon köszönöm a biztatást. Szükségem is van rá, hiszen hetek óta haboztam, hogy megtegyem-e ezt a lépést.

— Hogy hozzám jöjjön? Ugyan-ugyan! Nem vagyok én olyan megközelíthetetlen.

— De az a kérés, amivel Önhöz fordulok...

Megakadt. Látszott rajta, hogy a bevezetést többször kitervezte már magában, s most meglepődött, hogy tárgyához mégis ilyen rohanást közeledett.

— Engedjen meg, uram, de engemet az Ön munkái bátorítottak fel arra, hogy . . . Ezek biztosítottak, hogy jó helyre fordulok.

— A munkáim?

— Azok. A regényei és novellái. Ön ma a mi irodalmunkban a legmélyebb tekintetű lélekábrázoló. Nem hízelgésből mondom. Ez hozzátartozik annak indokolásához, hogy miért fordulok Önhöz. Uram, én már jártam orvosnál is, papnál is — a gyóntatószéket értem — de egyikük sem tudott rajtam segíteni. A pap feloldozott, az orvos pedig banalitásokkal vigasztalt, és én ott vagyok, ahol voltam. Uram, én gyógyulásért jöttem Önhöz.

— Gyógyulásért?

— Az Ön regényeiben, különösen *A mélységek* címűben van egy-két mondat, ami engem azzal biztatott, hogy van a mi kettőnk lelkének egy-két találkozó pontja. Nem, ez talán merészség. Voltaképen csak azt akartam mondani, hogy Ön foglalkozott a lelki betegségek ama fajtájával, amiben én sínylődöm.

— Én, édes barátom, orvosi tudományossággal egyetlen lelki betegséggel sem foglalkoztam. Sőt a módszeres lélektannal is keveset.

A fiatalembernek felcsillant a szeme.

— Ez kell. Épen ez kell nekem. Az orvos is, az elméleti pszichológus is, az egyéni eseteket mindig általános tételekre szűri le, elhervasztja őket, s hajlandó bennük pusztán valami illusztráló példákat látni, holott, ha ezeket a példákat külön vizsgálná, s nem akarná erőszakosan egymásra vonatkoztatni őket, ha nem hozná kapcsolatba olyan esetekkel, amelyekhez minden látszólagos hasonlóságuk mellett sincsen semmi közük . . . Engedjen meg, zavarosan beszélek, de izgatott vagyok . . . Azt kellett volna mondanom, amelyekhez talán van közük, de a beteg szempontjából nem az a lényeges, amiben egymáshoz hasonlítanak, hanem épen azok a halk és finom árnyalatok a fontosak, amikben különböznek, szóval . . .

— Szóval Ön azt kívánja, hogy a tudomány mondjon le arról, hogy tudomány legyen, hogy ne általánosítson, hogy ne keressen törvényszerűségeket.

— Kérem, én nem bánom, ha a tudomány tudomány akar lenni, csak azt akarom mondani, hogy aki hozzá akar férkőzni egy beteg lélekhez, annak más úton kell járnia. Nem méltóztatik-e gondolni, hogy a lelki furcsaságok egy Dosztojevszkiben egy Stendhalban, egy Strindbergben sokkal igazabban vannak elének állítva, mint bármelyik tudományos munkában?

— Ebben Önnek igaza van. Én is többet tanultam belőlük . . .

— Úgy-e, úgy-e? Ezért jöttem Önhöz. Könyörgöm, gyógyítson meg. Az író valamit felelni akart, de visszakapta. Azután mélyen nézett az ifjúra, és hosszabb csend után így szólt:

— Nézze, fiatalember, Ön rokonszenves nekem, és azt hiszem, igaza volt, amikor azt mondta, hogy van közöttünk érintkező pont.

Én tehát a legnagyobb szeretettel foglalkozom Önnel, de ehhez az kellene elsősorban, hogy őszinte legyen velem szemben. Igéri?

A fiatalember felvetette a tekintetét. Volt benne remény is, kétség is.

— Miért tetszik ezt megigértetni velem? Talán kételkedni méltóztatik, hogy őszinte leszek?

— Igenis, kételkedem.

Az ifjú felugrott ültéből.

— Ha kételkedik, uram, akkor már félig belém látott. Csakugyan... most még nem tudom megigérni, hogy őszinte leszek.

— Ó, nem kívánom egyszerre. Most elég nekem, ha általánosságokban felel a kérdéseimre. De ennyiben azután egészen őszintén. Igéri?

— Igérem.

— Nos, tehát akkor mondja meg nekem, hogy Önmaga hogyan nevezné, persze csak általánosságban, csak azzal az Öntől lenézett tudományos általánossággal a maga betegségét.

A fiatalember egy pillanatig habozott, majd pedig, hogy ideje se legyen elhatározását visszaszívni, hirtelen kimondta:

— Kényszereszmék gyötörnek.

— S minő természetűek? Ne ijedjen meg, nem leszek indiszkrét.

Úgy értem, hogy pusztán elméletiek-e, vagy pedig következményük is van az Ön elhatározásaira? Biztatják-e valami tett elkövetésére, vagy hátráltatják-e valamiben?

— Nem maradnak elméletiek. Következményük is van, jobban mondva, készül lenni.

— S mit szoltak ehhez a többiek? Az Ön gyóntatója s orvosa?

— Nem szólhattak sokat hozzá, mert részletekbe velük sem bocsátkoztam. A gyóntatópapom, egy galamblelkű, szent öreg, különös módon azt tanácsolta, hogy neveljem magamat a bátorság felé, az orvosom megütögte a térdemet, felállított, behunyatta a szememet, s azt mondta, hogy mozogjak sokat a friss levegőn, sportoljak, utazzam.

— A gyóntatójának több igaza volt, mint az orvosának. Tehát nekem sem akar részleteket mondani?

A fiatalember a székbe roskadt és kezei közé temette az arcát.

— Hát Ön is, Ön is azt hiszi, hogy ettől függ a gyógyulásom? Akkor nincs rajtam segítség. Akkor vagy az öngyilkosság, vagy az örület!

— No, no, ne ilyen nagy szavakat!...

— De igen, igen, akkor én nem látok más megoldást. Mert elmondani mindent, részletekbe hatolni, ezt... ezt... nem... Ezt nem tudom, mert...

— ... Mert úgy-e, úgy érzi, mintha azzal a gondolattal egy szűk, sötét zárkába volna zárva. Egymásba vannak kapaszkodva, görcsösen, szívósan küzdenek egymással, de nem tudják elereszteni egymást?

A fiatalember lassan felemelte a fejét és hosszan ránézett az íróra.

— Milyen megdöbbenő szemléletességgel látja ezt Ön! Hogyan...
Miért?

Az író nem felelt. Látszott rajta, hogy ő is tusázik önmagával, de csak rövid ideig. Erőtéljes elhatározással felállott.

— Ön úgy-e látta a feleségemet? — kérdezte a fiútól.

— Kétszer is. Tegnap és ma, amikor bevezetett Önhöz.

— Akkor jöjjön ide!

Megfogta a kezét és egy női arcképhez vezette, amely nem messze az íróasztaltól a falon lógott.

— Hasonlít ez öhozzá?

A fiú kissé zavarba jött.

— Bocsásson meg, de ez egészen fiatal nőt ábrázol, alig huszonnégy éveset, önagyága pedig...

— Igaz, igaz, ezt hirtelen elfelejtettem — mondta az író. — Az én feleségem már harmincöt éves, tehát nem is lehet közöttük olyan feltűnő a hasonlatosság. Akkor hát várjon.

Odament az íróasztalhoz és egy álló fényképet vett le róla.

— Ezzel vesse össze a falon függő képet. Hasonlítanak?

A fiatalember alaposan szemügyre vette mindakettőt.

— Határozottan van valami erős rokonvonás közöttük. De csak amikor az ember először rájuk pillant. Azután egyre csökken, és egyre határozottabbak lesznek a különbségek.

— De tegyük fel, — mondta az író — ha valaki megmaradna az első benyomásnál? Ha nem nézne rájuk többet?...

— Akkor könnyen az maradna az emlékezetében, hogy két igen hasonló nő képét látta.

— S tegyük fel, hogy a képzelődés túlozná ezt a hasonlóságot, ha valaki sokat gondolna erre a feltűnő egyezésre, mit gondol Ön, összezavarhatná képzeletében a kettőt?

— Okvetlenül.

— S ha ez az összezavarás kínozná az illető lelkét, ha gyötrődnie kiattuk, — hogy mi okból az most már mindegy, — akkor mit kellene tennie?

— Csak elő kellene vennie a két képet, s ahogy én most teszem, egyikről a másikra pillantania többször és figyelmesen, s ez a különös hasonlatosság hamar semmivé foszolna.

— De tegyük fel, hogy az illető nem merné a két képet egymás mellé tenni?

— Nem merné? Miért ne merné?

— Ugyanazon ok miatt, amiért Ön nem meri nekem elmondani, ami kínozza a lelkét.

A fiú visszahökken. Azután dermedten tekintett az íróra. Ez egy szót sem felelt, hanem erőteljesen, hosszan, mélyen nézett a szeme közé. Pár pillanatig farkasszemet néztek egymással. Végül is összetörve az erős tekintet súlya alatt, a fiatalember nyílt szóra:

— Azt akarja velem elhithetni, . . . hogy Ön is . . . akárcsak én . . . ? Eperjessy nézése szelídebbé vált. Megfogta az ifjú kezét és előbbi helyére ültette.

— Csenedesdjék, és hallgasson végig egy történetet. Velem esett meg. Az utolsó szóig valóság.

. . . A háborúban mint tartalékos tiszt én is részt vettem. 1915 őszén az olasz harctérre toltak át bennünket. Egy darabig messze az arcvonal mögött gyakorlatoztunk, hogy a déli csatatér különleges harcmodorát megtanuljuk. Görztől keletre egy kis szlovén faluban volt az ezredünk elszállásolva. Az ezred minden héten engem küldött, mint olyat, aki több nyelvet beszéltem, a görzi parancsnoksághoz írásbeli utasításokért. Nem hadi titkokat hordtam, pusztán kiképzési és gyakorlati útmutatásokat.

Én nagyon örültem ezeknek a küldetéseknek. A tábori élet robinzonádját minden héten egy-két napra városi étellel megszakítani, bizony üdülés volt. S Görz akkoriban roppant érdekes képet mutatott. Piacán vásárok folytak, a kávéházak terraszán élet nyüzsgött, az üzletek nyitva, ez volt az érem egyik oldala. A másik meg az, hogy akadt akárhány utcája, ahová a várostól nem messze húzódó ellenséges rajvonal golyói befütyültek. Alig mult el nap, hogy a háborúnak polgári halottja is ne lett volna.

De nem részletezem a dolgot tovább. Elég az hozzá, hogy a város nagyon érdekelt, s azt az egy-két napot, amit ott töltöttem, alig vártam már. Egy ilyen görzi tartózkodásomkor történt, hogy véletlenül megismerkedtem egy ottani olasz nővel. A hölgy kifogástalanul úri modorú volt, épen ezért tűnt fel nekem, hogy megismerkedésünk mégis az ő kezdeményezésére történt. Az ismeretségből barátság lett, s a szép és fiatal özvegy — nevezzük Francescának — meghívott magához.

Gyönyörű villában egyedül lakott a cselédjeivel. Házát bekvártélyozási célokra nem foglalták le, mert az az utca nagyon is ki volt téve az ellenséges golyóknak, bár — s ez volt a feltűnő — az épületet úgyszólván egyetlen lövés sem érte. A közelében levő villák már félig romokban heverték.

Francesca először estére hívott meg magához. Vendégek is voltak nála. Görzi olaszok. Az este igen kellemesen telt el, énekekkel, muzsikával, s Francesca és barátai olyan kedvesek voltak hozzám, aminők csak az olaszok tudnak lenni. A háborút, politikát mint beszédanyagot szándékosan és mégis könnyedén kerülték.

Mikor éjfél tájban elbúcsúztam, Francesca arra kért, hogy bármikor jövök is Görzbe, el ne kerüljem a házat. Mikor ezt mondta, mélyen a szemem közé nézett, s gyöngéden megszorította a kezemet.

Most éreztem, hogy beleszerettem a nőbe. Nem is csoda: szép volt és ragyogóan szellemes. Amellett a körülmények is, amelyek között megismerkedtünk: a háború, a halál közelsége, olyan izgatóak voltak, hogy semmit sem tartok érthetőbbnek, mint ezt a gyorsan fellángoló szerelmet.

A tőle távol töltött egy hét alatt gondolatban csak vele foglalkoztam és egyre jobban beleszerettem. Az ébredő szenvedélynek hiába! leghívebb segítőtársa a fantázia.

Következő alkalommal, mindjárt megérkezésem után első dolgom volt, hogy ellátogassak hozzá. Szíves invitálására a másik napot is majdnem egészen nála töltöttem. Boldogan vettem észre, hogy én sem vagyok közömbös előtte.

Másnap este azonban, mielőtt ezredemhez visszaindultam volna, valami szörnyűséges fordulat történt. A parancsnokságon, mikor az új utasításokért mentem, egy vezérkari őrnagy fogadott. Nyomban feltűnt nekem, hogy a szolgálati formaságokon túlesve, nem mint alantasát kezelte, hanem leültetett és bizalmas beszélgetésbe kezdve kikérdezett polgári viszonyaim felől. Mikor meghallotta, hogy író vagyok, s hogy hírlapoknak is dolgozom, még nyájasabb lett, majd pedig így szólt:

— Ej mit kerülgessem tovább? Te egy fiatal olasz özvegygel kötötél ismeretséget itt Görzben, úgy-e?

Bosszantott ez a beavatkozás legintimebb ügyeimbe. Kissé visszautasítva feleltem:

— Azt hiszem, őrnagy úr, hogy ezzel semmi olyat nem követtem el, ami beleütközik a szolgálati szabályzatba.

— Sőt! sőt! Még igenis nagy hasznunkra lehet ez az ismeretség.

— Nem értem, őrnagy úr!

— Rögtön megértesz. Mi a szép özvegyet már régóta figyeljük. Az a gyanú merült föl ellene, hogy kémvizitációt teljesít az ellenségnek.

Szerencsére ültem, mert e szavakra alkalmasint összeroskadtam volna. Így is éreztem, hogy minden vér kifut az arcomból. Valami zsibbasztó hidegség szaladt végig rajtam.

Az őrnagy nem vette észre elváltozásomat. Folytatta tovább:

— Eddig még semmi határozott áruláson nem tudtuk rajtacsípni. Nem is léphettünk fel nyersen és brutálisan, mert feszélyezve vagyunk vele szemben. A férje aktív százados, — az apja meg ezredes volt.

— A férje százados? Hát akkor... akkor ő nem özvegy?

— Lehet, hogy igen. Ez is kétséges. Ő annak vallja magát. Az is bizonyos, hogy férjének, aki szintén olasz nevű és eredetű volt, alig egy éve a nyugati hadszíntéren az első ütközetekben nyoma veszett. Lehet, hogy elesett, de az is lehet, hogy átszökött a franciákhoz. Szóval bizonyosat nem tudunk, de van ennek az asszonynak a viselkedésében valami, ami gyanúra int. Szívesen köt ismeretséget a mi tisztjeinkkel, és sokat kérdezzet katonai dolgok felől.

— Mondhatom, őrnagy úr, hogy énelőttem soha egy szót sem ejtett ilyesmiről.

— Lehet, hogy veled szemben óvatosabb, mert érzi, hogy a szokottnál intelligensebb vagy. De bizonyos lehetsz benne, hogy megismerkedésének célja veled is ez volt. Azt hiszi, hogy valami fontos katonai tit-

kokat hordasz, s ezeket akarja kicsalni tőled. Tégy próbát egyszer vele és . . .

— Nem, nem, igazán nem tudnék így fizetni a szíves vendéglátásaiért.

— De igen, igen. Ez katonai és hazafias kötelességed. Hátha rávezetsz bennünket valami biztos nyomra. Úgyis tele vagyunk kémekkel, és szinte tehetetlenül állunk velük szemben.

— És ha, tegyük fel, ha, amit nem hiszek . . . ami nem lehetséges . . . ha bebizonyosodnék róla, hogy csakugyan . . .

— Akkor két napon belül lógni fog. Elvégre háború van.

Mint a főbeütött, úgy támolyogtam ki az őrnagy szobájából. Hihetetlenül ellentétes érzések kavarogtak bennem. Én juttassam hóhérkézre, akit szeretek? Minden idegszálam borzongott erre a gondolatra, s mikor ez jutott eszembe, úgy szerettem Francescát, mint valami drága kincset, amelyet veszély fenyeget, s amelyet nekem kell megőriznem. Egyszerre azonban ebbe a mélységes rettegésbe valami gyűlölet is belecikázott. Hát csak játszott velem? Vonzalmat színlelt, bolondított, a szerelmennél fogott meg, hogy kihasználjon? Ha erre gondoltam, olyan gyűlölet, olyan bosszúvágy viharzott bennem végig, hogy szinte szerettem volna felakasztva látni. Ó, az én megalázott férfiasságom!

Bizonyosságot, bizonyosságot! — kiáltottam a levegőbe, amikor a parancsokkal a táskámban hazafelé lovagoltam.

Bizonyosságot, igen, azt, de hogyan és főképen mikor? Szent Isten, épen most egy hétig nem láthatom őt. Ezalatt a kétségektől felkorbácsolts képzelődés rabja leszek. Bele kell örülni ebbe az örökkévalóságba!

Hát — nem örültem belé. Egy hét múlva újra nála voltam. A közben végigszenvedett feltevések annyira megőrültek, hogy most meg a másik végletbe estem. Semmit sem akartam tudni! Nem akartam mást, mint kihasználni ezt a két napot! Két napig *csak* szeretni! Két nap! Rövid? Nem, ez is lehet hosszú, csak élni kell vele! Csak olyasfélére kell gondolni, mint az eleai bölcselők, hogy hiszen bármilyen csekély időszakaszt is meg lehet felezni, a felét újra ketté osztani, ezt ismét . . . ismét . . . s így a végtelenségig osztani, s akkor a végtelen időrészekből csak végtelen idő állhat elő.

Igy áltattam magamat. A két nap nem nyúlt a végtelenbe, de szerettem. Ó, szerettem, ahogy csak egy harminc felé közeledő férfi tud szeretni. Nem az éretlen fiú szalmalángjával, hanem a férfikornak első nagy szerelmével. Kitártam Francescának is az érzéseimet. Elfogadta a vallomást, megszerezte a magáéval, s a többi — maga volt a boldogság. Csók, lágy olasz dallamok, a délvidék lehellete! Bent a villában szerelem, körülöttünk a háború szörnyűségei! Idegeim olyan feszültek voltak, akárcsak az izgatószerék rabjaié.

Amikor ismét vissza kellett térnem az ezredemhez, búcsúzáskor Francesca megígértette velem, hogy legközelebbi bejövetelemkor nem szállodába fogok szállni, hanem nála fogok lakni. A boldogságtól részegen ígért meg.

Az ezrednél töltött napjaim alatt azonban kezdtem kijózanodni. Egyre gyakrabban nyilalt belém a gyanú, s most már nem tudtam szerelmem rajongásával elcsendesíteni. A gyanúval együtt nőtt bennem a gyűlölet is Francesca iránt, amiért csak kihasználta a legforróbb érzéseimet. S most már úgy éreztem — hogy a gyűlölet vált erősebbé!

Kész haditeranggal mentem Görzbe. Elhatároztam, hogy valóban Francescához szállok, irattáskámat azonban — amelyekbe egyébként idejémult, előbbi heti utasításokat tettem — nyitva fogom az egyik asztalon hagyni. A papírlapokat halvány számokkal megjelölve, rendbe raktam, könnyen lefejtethető kapcsokat tettem rájuk, s a kapcsokat is finom, alig látható vonalakkal rajzoltam körül. Aki szétveszi a lapokat, semmi esetre sem tudja majd úgy visszarakni, hogy az egyes darabok a régi sorrendben egymás után, s a kapcsok a régi helyre kerüljenek.

Francesca nagy örömmel fogadott. Tiszteletemre megint összehívta ismerőseit. Ismét muzsika, tréfa és enyelgés. Éjfélt után lehetett, amikor a társaság távozott, én azonban maradtam. Szállásom a villa másik szárnyában volt kijelölve, de a szép özvegy olyan kedvesen tartóztatott, hogy nála maradtam.

Francesca újra rám szórta kedvességének és bájosságának minden sugarát. Mámorba fojtott, és én hinni akartam neki. Érzéseim mélyén persze egyre ott fészkelődött a gyanú, és épen ezért egy percre sem mozdultam mellőle. Azt akartam, hogy ne is legyen módjában a hall asztalán hagyott irattáskához jutnia. Mert így — legalább még mindig lehet reményem, hogy nem áruló.

Reggel persze, amikor a parancsnokságra indultam jelentkezni, mégis első dolgom volt táskám tartalmát szemügyre venni.

A lapokat teljesen összeforgatva találtam benne.

Hát mégis . . . !

De nem Francesca! Nem, nem ő! Hát akkor ki? És ha nem is ő, mégis része van benne. A kémhálózatban a felhajtó szerepét játssza. Mégis bűnös! Mégis csak megcsalt! Kihasztnált, magábabolondított, eszközül használt! Gonosz, elvetemült asszony, megállj!

Azzal indultam el az őrnagyhoz, hogy feltárok előtte mindent. Az utolsó percben azonban valami mégis visszatartott. Hátha, amit én észleltem, csak gyanú, amire nem lehet biztos vádat alapítani. És hátha mégis közbejön valami, ami szétfújja, nevetségessé lapítja ezt az egész feltevést.

Épen az ellenkezője történt.

Este korán vacsoráztunk. Francesca egyik férfitroka is velünk volt. Vacsora után a szép holdvilágos éjjelen a szép asszony sétát javasolt.

Elindultunk hárman az Isonzo felé. Nem részletezem most Önnek vonalunk akkori állását, csak annyit mondok, hogy a front össze-vissza kanyargott, s hogy Görzrel épen átellenben a folyó túlsó partja is a mi kezünkben volt. A hídon átjutottunk hát anélkül, hogy őreink feltartóztatnak volna.

A folyó túlsó partjára érve utitársunk javaslatára délnek fordultunk, arra felé, ahol az olasz állások ismét éles szögben egészen az Isonzóig hatoltak. A rendes ösvényről, mely a magas parton vezetett, letértünk, s közvetlenül lent a folyóvíz mellett haladtunk tovább.

Rögtön láttam, hogy ez a sűrű bozótos, igen keskeny ösvény ismeretlen volt katonáink előtt. A magas part ívben nyúlt fölénk, s néhol járőreink lába dobbanását hallottam fejem fölött.

Nagyon különösen éreztem magam, s hátraszóltam Francescához :
— Kellemes Önnek ezen a lehetetlen úton sétálni?

Kérdésemre nem jött válasz.

Hátrafordultam, és legnagyobb meglepetésemre nem láttam Francescát sehol.

Utitársam, aki nyolc-tíz lépéssel előttem haladt, meg akart nyugtatni.

— Az unokanővérem szeszélyes nő. Ő javasolta a sétát, de amikor meglátta, hogy milyen fáradságos az út, feltűnés nélkül visszafordult. Azóta már otthon is lesz.

Engem ez a válasz nem nyugtatott meg. Megálltam és gondolkodni kezdtem. Szemem elé idéztem azt a térképet, amelyet az őrnagy szobája falán láttam, s amelyben arcvonalunk éles, piros vonással volt belerajzolva. Arra is ráeszméltem, hogy többször hallottam e pontnak hadászatiilag kényes voltát emlegetni : az ellenséges vonal nincs messzebb itten a mienktől, mint nyolcvan-száz lépésnyire. Ebben az esetben mi most a két ellenséges vonal között lehetünk, s a szakadékos parttól takarva valósággal bakáink talpa alatt sétálunk az olaszok felé.

Kezem ösztönszerűleg pisztolyomat kereste.

A hold épen felhő mögé bújt.

Utitársam nem látta mozdulatomat, csak annyit vett észre, hogy megálltam.

— Nos, mi az? Mért nem jön tovább? Egypár lépésnyire innen gyönyörű az Isonzo. Majd meglátja, ha a hold kibujik a felhők közül.

— Nem megyek, — mondtam rekedten.

— Csak egy pár lépést, aztán visszatérünk.

— Egy tapodtat sem. Visszafordulok s Ön is visszajön velem.

Társam kényszeredetten nevetett, egypár lépést tett felém, majd belémkarolt és gyöngéden előreunszolt.

— Csak pár lépést. A kedvemért.

Ebben a pillanatban — alig tarthatott két-három másodpercig ! — egész gondolatsor száguldott rajtam végig. Olyan élesen, olyan világosan, hogy ma is részletekig el tudom mondani.

Először is megállapítottam, hogy társam át akar csalni az ellenséghez. Azt hitte, hogy fontosabb titkokat is tudok, mint aminőket a táskámban talált. Odaát majd kiveszik belőlem. Másodszor meg az villant az eszembe, hogy Francesca csakugyan megcsalt, most már bizonyos, hogy kémiszolgálatot teljesít, s ő maga akar engem az ellenség

kezére juttatni. Hallatlan gyűlölet fogott el. Ez a gyűlölet azonban — nem lévén más a közelemben, — utitársamra lobbant.

Kiragadtam karomat az övéből, előrántottam a pisztolyomat és rásütöttem.

Szíven találva, szó nélkül összerogyott.

Katonáink a lövésre figyelmesek lettek, négy-öt baka leszaladt a szakadékos folyópartra, s engem elfogva a legközelebbi századparancsnok elé vezettek.

Most már én voltam a kémgyanús.

Egész történetemet persze ott nem mondtam el, csak a lelőtt férfira utaltam, akinek holttestét a bakák hamar megtalálták és behozták a vonalba.

A vezérkari őrnagyra hivatkoztam, mire a századparancsnok egy tisztí járőrt adva mellém, bekísértetett a görzi parancsnokságra.

Az őrnagy nagy diadallal fogadott.

Most már, ha akartam volna sem lehetett semmit eltitkolnom.

Mit részletezzem a dolgot tovább? Francescát még az éjjel elfogták, másnap halálra ítélték, de katonatiszt apjára és férjére való tekintettel golyóra. A kivégzést különös kitüntetésképen énreám bízta.

— Az Istenért! — kiáltott közbe a fiatalember.

— Ne ijedjen meg barátom! Nem én hajtottam végre. A kiállt izgalmaktól ideglázt kaptam, hetekig félrebeszéltem, úgy hogy kórházba szállítottak, majd hazaküldtek és egy félévig nem is mentem a frontra.

— És Francescá? ... Csakugyan? ...

— Főbelőtték.

— Iszonyú!

— Hadd folytassam tovább! Számomra a legszörnyűbb mégis csak az volt, hogy halála után azon kezdtem el gyötrődni, vajjon — mégis — nem szeretett-e engem az a nő? Eszembe jutott őszinte arca, forró hangja, és az az éjtszaka ... az utolsó előtti! ... És én talán azt a nőt juttattam hóhérekre, aki szeretett s akit én is szerettem!

— De hiszen kétségtelen, hogy azzal a másik férfival összejárt.

— Az kétségtelen, de vajjon mi volt az igazi célja vele? Ekkor kezdtem csak halála után egy-két szavának rejtettebb értelmét bontogatni. Többször mondta: ki szeretnélek menteni a halál közelségéből, ebben a szörnyű véráradatban biztos partra tenni, hogy egymáséi lehessünk. Hátha — hátha mégis szeretett!

— De annyi bizonyos, hogy áruló volt!

— Ez bizonyos. S lelkiismeretemnek nincs is mit szemére vetnem sem ő miatta, sem az unokafivére miatt. De, hogy a halált én, épen én hoztam a fejére, ez mégis csak kétségbeejtő érzés volt. Ez aztán hosszú ideig megbénított bennem minden tetterőt, minden érdeklődést kiölt belőlem a körülöttem folyó események iránt...

— Ezt értem! Ez valóban megrendítő! — mondta a fiatalember, de hangjában most már mintha valami tartózkodás, valami kiábrán-

dulásféle húzódott volna meg. Székében fészkelődni kezdett, mintha menni készült volna.

Az író egy darabig nem vette észre ezt a mozdulatot. Maga elé mélézött, majd felvetve a fejét, élesen szemügyre vette vendégét, és egy gyöngye mosoly futott végig az arcán.

— Minderre persze Ön azt mondja, hogy ez valóban érdekes és borzasztó történet, de mi köze mindennek az Ön lelkiállapotához?

— Hát — ne haragudjék — de őszintén szólva, valóban nem látom, hogy mi ebben az abnormális. Ezt minden egészségeslelkű ember ilyenformán élte volna át.

— Ami a dologban abnormális, az csak ezután kezdődik.

— Ezután? Mi következhetik még ezután?

— Rögtön meglátja. Mondtam önnek, hogy ez a szörnyűséges élmény évekre lenyűgözött. Igyekeztem úrrá lenni rajta, de nagyon nehezen ment. Két év múlva azonban, mintha valami gyógyulásfélét éreztem volna. Erőszakoltam a dolgot és kezdtem társaságba járni. Egy alkalommal bemutattak egy úrileánynak, aki az első pillanatban vonzódást ébresztett bennem. De a tetszés mellett valami megmagyarázhatatlan furcsát is kezdtem érezni. Valami nyugtalanítót. Nagy társaság volt együtt, könnyen elvonulhattam hát mellőle és távolabbról kezdtem el szemlélni. Magamat pedig elemezni, hogy mi keltette bennem ezt az össze-vissza érzést. Amint néztem a lányt, hirtelen elkiáltottam magam: Francesca! Szerencsére épen szólt a zene, táncoltak, senki sem hallotta a kiáltásomat.

Igen, Francesca! Micsoda hasonlatosság! Száj, szem, termet, hajszín, mozgás, mind-mind szakasztott ő!

Szédelegve rohantam ki az utcára. Valami babonás félelem kerített hatalmába! Francesca él! Feltámadt! Megjelent, hogy üldözőbe vegyen!

Ezen a babonán természetesen nagyon hamar úrrá lettem, de a meglepő hasonlatosság tovább izgatta képzeletemet. Éreztem, még ha a lány belémszeretne is, nem lehetne a feleségem, mert ez a megfoghatatlan hasonlatosság a maga fenyegető és tiltó hatalmával örökre közénk állana. Őt látva mindig Francescára kellene gondolnom, s az érzéseim, — ó, hiszen ezekről sem tudhatnám soha, hogy kit illetnek, — őt-e vagy amazt.

És mégis — mint lepkét a láng, egyre jobban vonzott ez a viszony. Bemutatkoztam a lány szüleinek is. Kedvesen fogadtak. Eljártunk színházba, hangversenyre együtt. A lány egyre mélyebben férközött a szívembe, s egyre kétségbeejtőbben gyöttrődtem a hasonlóság miatt. Nem, nem lehet! Sohasem lehet a feleségem! Józanabb perceimben elkezdtem okoskodni, hogy hátha talán még sem olyan erős a hasonlatosság. Francescáról volt egy fényképem, csak elő kellett volna venni, s gondosan összevetni őt és az élő. De ezt — nem mertem megtenni. Féltem a bizonyosságtól! Így legalább a bizonytalanság még valami reményfélét csillantott meg előttem, hogy — hátha, hátha az a nagy hasonlóság csak

az első pillanat benyomása, hátha csak egy véletlenül azonos mozdulat, vagy csak az arc karakterének valami esetleges egyezése idézte elő.

Szóval — mondom Önnek fiatalember — nem mertem a fiókomból a fényképet elővenni! Érti — nem mertem! Arra a pár mozdulatra, hogy a kulcsot a zsebemből elővegyem, a zárba illesszem, a fiókot kinyissam, a képet a szemem elé tartsam, — nem voltam képes.

A fiatalember szemei könnyekben kezdtek csillogni.

Nem mertem! — folytatta az író. S itt van az e fajta betegségek nyitja. A gyávaság az oka minden tébolyszerű makacs eszmének. Az ember valaminek a lehetőségétől visszaretten, nem mer kétségeinek szeme közé nézni, a végső leszámolást konokul eltologatja magától, mert fél, fél, fél, hogy a rosszabbik lehetőség bizonyulhatna valónak. Az a kízó eszme pedig ott benn a lélek sötétjében egyre nő, tenyészik, mint valami undok pöfeteg a nyirkos árnyékban. Az ember úgy érzi, hogy ami gyötri, nem szabad a teljes világosságra hoznia, mert ha megteszi, menthetetlenül urrá lesz felette. Pedig éppen ellenkezőképen áll a dolog. Ha nem mer a szeme közé nézni, akkor lesz csak korlátian deszpotája a léleknek. Azért csak ki vele, ki a szabad levegőre, az édes napvilágra! Oda kell ültetni magunkkal szemben, vitatkozni vele, hogy halljuk igazi érveit, hogy lássuk igazi arcát! Ó, a lélek napfürdője ez, amelynek forró lehellete megöl minden beteg csirát.

— És Ön, Ön — kérdezte ziháló hangon az ifjú, — meg tudta ezt cselekedni?

— Hónapokon keresztül nem tudtam megcselekedni. Azt a fiókot, amelyben Francesca fényképe hevert, nem mertem kinyitni. A kínos, marcangoló kétség, egyre nőtt bennem, szinte lebirhatatlanná hatalmasodott, fojtogatott, amíg egyszer elszántam magam — és...

— És felnyitotta a fiókot?

— Nem, ahhoz nem volt erőm. Hanem egy józaneszű, a dologban épenséggel nem érdekelt barátomnak elmondtam az egészet.

— Meg tudta tenni? — suttogta az ifjú.

— Meg. Ezt meg. Pedig ettől is féltem. Reszkettem, hogy hátha azt találja mondani, hogy annak a feltevésemnek van igaza, amelyről éppen azt szerettem volna bizonyítva látni, hogy hamis és hazug.

— S mit tett a barátja?

— Barátom, mikor megtudta, hogy a fénykép melyik fiókomba van zárva, erőszakkal kicsavarta a kezemből a kulcsot és felnyitotta a zárat. Kezébe vette a fényképet, és én közben reszketve vártam, hogy most mi lesz.

— No és?

— Amikor a képet jól megnézte, felkacagott. Hiszen itt a hasonlóság elég távoli, — mondta. No, nézd meg magad. Szemem elé tartotta a képet, és én néztem, mohón vizsgáló szemmel, sokáig, — miközben egyre növekvő bátorsággal részleteztem az arcnak minden vonalát. És úgy találtam, —

— Hogy?

— Hogy a hasonlóság nem olyan feltűnő. Ezt különben Ön is megállapította az előbb. A lány a feleségem lett, itt van a képe az íróasztalomon, Francesca fotografiája pedig ott lóg a falon.

— S Ön merete ezt a szobája falára függeszteni, hogy mindennap a szeme előtt legyen?

— Épen azért. Ez a kép örök figyelmeztetés énnekem, hogy mit kell tennem, ha megint valami makacs, beteges eszme akarna bennem gyökeret verni. Épen így, mint ahogy Francesca képét kifüggesztettem és mindennapi látványul magam elé tártam, akképen kell napvilágra hoznom, gyógyító világosságra kergetnem minden sötétbe rejtezkedni akaró gondolatomat.

Az író elhallgatott. A fiú könnyes, szinte lázban égő szemmel meredt rá. Ujjai idegesen babrálták a bőrkarosszék gombjait, melle lihegett, arcvonalai szinte cikáztak. Egyszerre azonban csillapodni kezdett, vonalai rendbe verődtek, könnyein valami reményteljes mosoly villant keresztül, elszántan kiegyenesedett és határozott, bár egy kicsit fátyolos hangon, így szólt:

— Jó, hát beszélni fogok. Kérem, hallgasson végig:

 Szikoray Sándor.

VERSEK.

Irta: Marconnay Tibor.

(A Napkelet verspályázatából.)

Így kell meghalni.

*Igy kell meghalni, ahogy én halok meg: élek!
Egy meglátott világ tüze lobog szememben.
Ó, nem halt még meg ember soha szebben,
mint ahogy én halok meg most és mindörökkön.*

*Mert amit akartam s lelkemmel körülengtem:
Asszonyok, Kincsek, Tájak, Eszmék: mind enyém lett
s a vers lázában ég életnél élelebben,
mihelyt kitörni hagyja testem, ez a börtön.*

*Akartam, hogy a minden valósága ajzson
s tudtam: csak az álom hódít minden világon.
Valót s csudát akartam. Szörnyű volt a harcom.*

*Most végre hódítok s nem lebegek titokban
s mint hajnal fénye, mely a barna éjbe lobban,
oly győztes vagy Halál: dicső föltámadásom!*

A barátság temetése.

*Hogy elszakadtam Tőled, ó barátság!
Ma mogorva, magányos, vad vagyok.
Nagyon akartalak. Túlságosan
gyámoltalan voltam talán. Akartam
örizzenek őrangyal-csapatok.*

*Pedig léptem így is győzelmes élet.
Hogy árva vagyok? Nincs bennem harag.
Nem értenek? Ó, ne is értsenek hát.
Ifjú, vagy agg, férfi, vagy nő, akárki:
Én hasztalan keresem társamat.*

*Kerestem a bor-mámor dzsungelében
s kerestem józan, villanó vitákban,
Szelíd és párduc-nők közt is kerestem.
S hiába a dús életnek csudája:
amit kerestem, én meg nem találtam.*

Kerestem a mosolygó tengerparton.
 Kerestem a hegyeknek ormain,
 de mi leginkább csábított oromra
 s tengerpartokra is, örökkön
 az egy-igaz Ritmus volt és a Rím.

Hogy ölelkezzenek a testvérelkek,
 Te vers is most ezért dobbansz velem !
 De nincsen társam. S szégyentelenül
 csak néked mondom minden titkomat:
 élet-halál, örök költészetem !

Velence négy színe.

Ha arra gondolok, mi a színed Velence,
 eszembe jutnak kis gyöngyházzsín jellegek
 s a kép, amely vízeden hajnaltájt lebeg,
 mint virágok kelyhén áttetsző-szárnyú lepke.

Mint a leghalványabb rügyek, oly halványzölden
 csillan a víz, mely büszke palotáidat
 locsolja ; s rajta díszes, nagyívű hidak
 olvadnak hallgatag, mesebeli gyönyörben.

Am szűk callék körül a málló, régi házak
 hosszú sora holt vízre hullat borús árnyat
 s a légben a halált kongatja minden óra.

S mégis: mily balga, aki csak szomorúnak lát !
 Öblöd csupa arany. Csupa tallér Piazzád
 és minden ablakod győzelmek lobogója.

Settignánói alkony.

A firenzei halmok sűrű lánccán
 lila s fehér virághabok tapadnak
 s Pisa felé, a völgyben, karcsun, sárgán
 az Arnó tárul ki az alkonyatnak.

A csúcsok pineái zöldesbarna
 függőkertek azur s narancsszín égen
 s ciprussudarak nyúlnak a magasba
 hatalmasan, megnyugtatón, sötéten.

És elborul az ég is. Föllobogva
 csak Vénusz tör föl a nagy alkonyatban,
 mint derűs szépség s szerelem varázsa.

Im, itt áll Desideri márványszobra
s közel Michelangeló ősi háza
s tücskök cirpelnék völgyekben, alattam.

A drámai halál.

A barna s vérszín alkony hirtelen
betakart borzalmas köpenyébe
hegyormot, tengert, házakat.
S haldoklik egy agg ember, ki lobogni
szított lelkében minden parazsat.
Szobájának négy elborult fala
bús árnyakat táncoltat. S ő hanyatt
fekszik és álmodik felhőkről,
melyek már sosem ragyognak vissza
gyászos egére. Vár, magányosan.
Üszkös mezők fölött magasan száll a hold.
Őszi erdők zuzmarás ágain holt levelek,
hervadt Májusok könnyű lobogói
tündökölnek sápadtan és aranylón.
S ó most fagyos-fehéren száll a hold,
mint kegyetlen kísértet Éjszaka tengerén
s a napisten csókja kilobban az ember eréből,
izzó, makacs szemére karmos sötét zuhan, —
minden merengés elrebben az ürbe
s éjszaka csillagaivá dermednek a keserű esztendők!

Vigaszos, őszi erdő.

Könyvekkel és mulatozással is hasztalan űztem
a halál árnyékát, amely rámborult,
amíg Téged meg nem láttalak, gyönyörű, őszi erdő!
S mikor Téged megláttalak, álomtalan szomorúságom eltűnt.
Mert hogy is nézhelném szomorún e gazdag rengeteget,
mely halálával is megvigasztal.
És akarom, hogy Teged is, szomorú testvérem, vigasztaljon.
Nézd, hogy lobog föl borszínűen déresípte bozót a lankán,
Érezd, mily sugaras a kék ég alatt az aranysárga lomb?
Nézd ezt a karesű, szűzies fát! Mint rózsaszín viasz
olyan a hervadó lombja. S benn az erdő
sötétlő sűrűjében villogva hull a sárga levél.
S lassan, lassan mind e képekből kibontakozik a szent csoda.
A hulló lombok fájuk tövéhez peregnek alá
s a jövő esztendőkre megerősödvé élnek tovább a fák.
Ó boldog fák! Ó boldog őszi erdő! Benned szakadatlan
megújodik az élet s a hulló lomb új rügyet ígér.
Ó nagyszerű titok ez, isteni misztérium:
nem a halál, de a folytonos élet erdeje vagy!

AZ INDIVIDUALISTA ÉS A NACIONALISTA IRODALOM.

(Mutatvány a Napkelet essay-pályázatából.)

Jelige: «Az irodalom az élet nagy stimulánsa.»

Nietzsche.

KANT kriticismusnak hirdette műveit és hatásában, eredményében mégis csak szkepticizmus lett belőle. Az én problémája ledöntötte az ember szilárd támaszának vélt objektív világlátást és az árván maradt ember riadtan döbbent a rányiló mélységre. Az egyéniség kultusza szétbontotta a régi megszokások tartó gyűrűit, a hit és a meggyőződés elveszett a közösségekben és individuumra hullott szét minden szolidaritás. A gazdasági liberalizmus féktelen szabadságot követelt a korlátlan emberi érvényesülésnek, de ugyanakkor a demokrácia jelszavával és rendszerével gyűlölt minden kiemelkedést a közepszerűségből és arisztokratikus távortartást a tehetetlenségtől. Az erkölcs tartalmi elemei mindinkább háttérbe szorultak a formai elemek mögött, aminek távolabbi következménye lett az, hogy a morál relatívnak, viszonylagosnak tűnt fel. És aztán jött Schelling, aki a vallás, a filozófia és a művészet ősi vetélkedésében a művészetet állította a legmagasabb piederstálra, mert a művészet oldja szét a Természet és a Szellem nagy ellentétjét és fogja egybe az ideális és reális világot; Schopenhauer, aki az élet súlypontját a szemléletre helyezte át, mert a művészet lényege, a szemlélet váltja meg az embert az ősakarat szenvedésétől és így tovább, úgy hogy főként a német filozófusok hatása alatt lassanként a magasabbra törőnek egyedül értéke lett a szemlélet, az intuitió, a látomás.

Nem csoda, ha mindezek hatása alatt új korszak nyílt meg az európai irodalomban, amely a művészetek között mindig a legszorosabb kapcsolatban volt a filozófiával. Jellemzője volt ennek az irodalmi korszaknak: rendkívüli sokszínűsége, színeinek gazdagsága és irányainak sokfélesége, de bármilyen különböző utakon igyekeztek elérni a művészeti ideált a szimbolizmus, az impresszionizmus, az expresszionizmus stb., lényegük mindig csak az individualizmus maradt. A megszokások nyugalmasából kiesett irodalom ámulva vette észre azt a sok idegenséget, titkot, amelyben életünk lefolyik és a legegyszerűbb dolgoknak is hirtelen óriási jelentősége támadt. Az intuitió többé már nem epikus nyugalma kép, hanem lázas vízió, látomás és mint lidérc, nyugtalan fáradhatatlansággal indul el keresni és találni az irodalmi anyagnak új területeket. A figyelő szem nem annyira kifelé tájul, mint inkább befelé, az emberi lélek végtelen útvesztőibe mélyed, hogy éles pszichológiával rajzolja meg minden történés lelki háttérét. És ha cselekvések is öltözteti mondanivalóját ez az irodalom, a cselekvés már korántsem oszthatatlan atom, hanem az öntudatlanság sötétjében elágazó komplexum. Szinte beláthatatlan változatosságban mutatja be az egyéni élet lehetőségeit, de ennek a káprázatos panorámának mélyén ott rejtőzik a líra, a rejtett mag. A művek összetartó kapcsa nem a szerkesztési váz, hanem a lüktető érzés és végül szinte aszkétikus

önkínzással törekszik a forma tökéletességére, hogy legalább ezzel pótolja az elveszett egységes világlátást.

Mélységben látott ez az irodalom és így lett a hangja fojtott és misztikus, és mögötte imbolygott egy ködös, bizonytalan metafizika, de nem a hit szilárd, erős metafizikája, hanem a bizonytalanság, a már eleve halálra ítélt bolygó hollandi tragikus metafizikája, hogy kétségbeesetten alkosson és romboljon, hogy aztán megint alkosson és romboljon megnyugvás nélkül, hogy ezzel veszítse el az élet határtalan horizontját, beláthatatlan tágasságát, ahol fény és egészség teremt hitet maga elé.

De aztán jött a világháború, hogy az élet-halál szörnyű játékaival elhallgattasson mindent és éveken keresztül döbentette bele az emberek szemébe kitörölhetetlenül életünk lehető legszörnyűbb élményét, amelynél szörnyűbbet a legelvadultabb írói fantázia sem tudna kitalálni. És elmulása után az újrakelő irodalom már nem tudta visszahódítani régi pozícióját a köztudatban. Az irodalom olyan magasra volt értékelve a háború előtt, hogy szükségszerűen be kellett következnie a reakciónak. A béke polgári nyugalmanak védőbástyái mögött kellett a léleknek egy kis idegizgalom és élmény a szabályos életsorsok közé és a világháború egyszerre a legborzalmasabb árnyakkal töltötte meg az emberek lelkét és ami idáig legföljebb csak magunkévá tett élmény volt az írók írásából, az egyszerre véres valóság és helyrehozhatatlan, kétségbeesítő végzet. Így aztán az emberek nem önmagukba akartak mélyedni, hanem önmaguktól szabadulni. És nem individumba zárkózni, hanem keresni az utat kifelé a tárgyak józanságához. Új psziché tört fel szinte máról holnapra. Romokat kellett eltakarítani és menteni a menthetőt józan munkával és erre a feladatra nem a zseni kellett, a teremtő fantázia, hanem a megbízható, máris kipróbált tudás embere. A cselekedet és a szemlélet örök párharcában most a szemlélet maradt alul. A cselekedet ugyanazt a metafizikai jelentőséget nyerte, mint azelőtt a szemlélet és az élet súlypontja hirtelen a kifelé áradó erőkre, a cselekedetre fordult át. Az irodalmat már nem mint legbensőbb élményüket tekintették, hanem mint szórakozást, narkotikumot. Egyszerűség kellett bonyolódottság helyett, hogy a felejtés könnyen menjen és az élet útvesztői ellenére is hinni lehessen az élet értékében. Így vesztette el az irodalom öncélúságát, élet felettségét, hogy célt kapjon és leszálljon az élet igavonói közé. Mindennek előkészítése nem történt máról-holnapra, az átalakulásnak csirái megvoltak már régen és a világháború csak felszínre vetette és egyetemes jelentőségbe hozta mindazt, ami a felszín alatt lappangott.

Thomas Mann a Buddenbrook Ház-ban mesterien rajzolja meg ennek a két ellentétes világnak a küzdelmét és megnyilatkozását. Regényének gerince az, hogy hogyan tesz a művészet dekadenssé egy életerős családot nemzedékeken keresztül és hogyan lesz a szemlélet-élet fájdalmas elzárkózása és végül kielégíthetetlen vággyá a tett, az ösztönökben való élés után. Csak abban hibázik Thomas Mann, hogy ezt a lelki típust azonosítja magával a művészetel, a műélvezéssel. Ugyanígy téved Hofmannstahl is, aki «Balga és a Halál»-ban egy hatalmas monológban mutatja be a költő összeroppanását a maga építette árnyvilágból az élet valóságai előtt. Itt is a szemléletre alapított lélek roskad össze és nem az író, a költő.

Több százezer magyar embert nyelt el a világháború szörnyű Molochja és mély, szinte áthidalhatatlan árkot vont a régi és a mostani Magyarország közé. Annyit veszítettünk, amennyit egyetlen nemzet sem és önlegyőző munkával kellett biztosítani legalább a létét. A kenyérgondok megsokasodása

mellett az irodalom kikerült a köztudatból, amelyet sokkal fontosabb aktualitások foglaltak le. Minden kor magával hozza feladatait és minden feladat megteremti a maga pszichéjét. Adyék győzelmesen vonultak be a magyar irodalomtörténetbe, de az a psziché, melyből halhatatlan alkotásaik fakadtak, számunkra már csak mult és nem eleven, lélekformáló erő. A szükség újra feltámasztotta a közösségekben való hitet és az ország feldaraboltsága új lángra lobbantotta a lappangó nemzeti érzést. És hogy hinni lehessen a nemzet életében, új nacionalizmust kellett hirdetni, megindítani és a jelszót határozott tartalommal és cselekvéssel kitölteni. És aki különálló individuumnak hitte magát, saját bőrén kellett tapasztalnia azt, hogy mennyi szállal fűződik bele egyéni léte a közösségekbe és hogy mennyire a saját érdeke is a közösségek érdeke.

Ilyen előfeltételek mellett nem kell váteszi léleknek lenni, hogy megjövendölhessük egy új nacionalista irodalom feltörését. És hogy még nincs abszolút számottevő nacionalista irodalom, megmagyarázza az, hogy most az egész irodalom nem számottevő és gazdasági kultúrát kell teremteni előbb, hogy rája épülhessen a szellemi kultúra. Különben is a mai korszak, amely évtizedekkel öregített meg bennünket egyszerre, még nem került kellő távlatba és az irodalom nem tudta öntudatosítani azt, ami cselekvéseinkben dominál. Mert az irodalom a történetíráshoz igen közel áll és mindenesetre több a hasonlóságuk, mint a különbözőségük. Az irodalom mintegy történeti képlete saját korának, de nem schematikus, intellektuális rendszerbe állítása, hanem ábrázolása, az életünk minden apró kis megmozdulásában, érzésében, akarásában. De mindezt az irodalomnak kell öntudatosítania, felszínre hoznia cselekvéseinkből. És ez nem is olyan könnyű feladat. A szemlélet és a cselekedet között sokkal nagyobb szakadék tátong, mint a legtöbben gondolnák. A cselekedet nem annyira intellektusunkból, határozott képzeleteinkből fakad, mint inkább ösztöneinkből, a tudat alatti világból. A legtöbb ember nincs tisztában cselekedeteinek igazi rugóival, igazi jelentőségével és felfogása és cselekvés-módja sokszor a legellentetesebben nyilvánul, anélkül, hogy ez azt az ellentétet észrevenné. Az irodalomnak egészen az ösztönig kell lehatolnia, a legvégső rugóig, ha azt akarja meglátni, ami tetteinkben az uralkodó motívum. De ehhez kellő távlat kell, ami legtöbbször az idő kérdése.

Ezek mellett az irodalom pozícióját csökkentette a mozi, amely nem is olyan lassan művészetté érik és izmosodik, és hogy a művészetek eddig ismeretlen, kiaknázatlan kifejezési eszközeit vetette fel, perspektívája óriási és fejlődésének határai kiszámíthatatlanok. A mozi sokkal demokratikusabb, mint bármely ága a művészetnek, mert az élet közvetlen szemléletét zárja magába és míg a komoly, számottevő irodalom bizonyos magasabb előképzettséget, elmélyedést kíván meg, minthogy elválaszthatatlanul keresztül-kasul szövik a fogalmak, a gondolati konstrukciók, addig a mozi legművészibb alkotásai is sokkal nagyobb rétegek számára hozzáférhetőek a gondolati reflexiók hiányában. A mozi a mozgásnak legelementárisabb ábrázolása, és így talán legközelebb áll a rohanásban, a távolság legyőzésében diadalmaskodó emberi pszichéhez, amelyet a Ma alkotott meg.

Hogy a magyar irodalom a nacionalizmus felé mind határozottabban fejlődik, elég hivatkoznunk az elszakított területek, elsősorban Erdély irodalmára, amelyet a nemzeti érzés alkotott meg, hogy az elnyomás felé emelkedve ápolja a nemzeti érzést. Így meglehetősen decentralizálódott Magyarország irodalma és hogy Budapest mégsem veszítette el teljesen vezetőszerepét,

annak egyedüli oka, a megszállt területek elszigeteltsége. — Úgy látszik Erdély és a Felvidék szellemi életét a nyomasztó szükség kényszere régen átsegítette olyan kérdések megoldásán, amelyekkel mi még vívódunk és szilárd továbbfejlődési alapot tudtak teremteni, Magyarország szellemi áramlataitól függetlenül. Annak bizonyítására pedig, hogy a közönség is nacionalista irodalmat vár, elég megemlítenünk Szabó Dezső Elsodort falujának az utolsó évtizedben szinte példátlanul álló sikerét. És ezt a sikert meg is lehet érteni. Mert ez a könyv tárta fel azt a mély szakadékot, amelyet a világháború ékkelt a háborúelőtti és háborúutáni magyar sors és magyar lélek közé, és ez a könyv ásta meg először az erő és egészség útját a magyar földben, hogy aktív nacionalizmus felé haladjon az új magyar ideológia.

Nacionalizmus volt Adyék irodalma is abban az értelemben, hogy magyar talajból nőtt fel és magyar vér fantáziál soraikban. De ez a nacionalizmus passzív volt: egy fáradt, dekadens nemzedék tükrözése, a cselekedet, a tett halála és nem inspiráció, ösztönzés a munkára és a kifelé áradó erőkre. Minden út befelé vezetett, de egy sem kifelé és a megterhelt, az önmaga terhétől fuldokló lélek hiába kért segítséget, hogy legyen önmagától is független támasza. Hit nélkül alkotott és hite csak a művészet magasabbrendűségében volt. Elefántcsonttoronyot emelt magának az élet felé, de az elzárkózás gögje affektált és látszatmagasságból kiáltott miserere mei-t ez az irodalom a szertetet, az összetartozás melege felé.

Nietzsche, midőn már régen szakított Schopenhauer nirvánába süllyedő szemlélet elméletével és megjelent az Übermensch, hogy a cselekedet fensőbbségét hirdesse a szemlélet felett, a Götzen-Dämmerungban megkövetelte az irodalomtól, hogy az élet stimulánsa legyen. Így mi is megkövetelhetjük azt, hogy a magyar irodalom a magyar élet ösztönzője legyen. Az irodalom lényegében az anyag szelekciója és mi nem azt követeljük, hogy ezt a szelekciót számára önkényes, külső cél szerint eszközölje, hanem azt, hogy az a psziché, amely a szelekciót végzi, legyen modern, magyar psziché, hogy ne utána kullogó kölönce legyen a magyar életnek, hanem vezető fáklyása, inspiráció a tett, a cselekedetre. Mindamellett nem kell, sőt nem is szabad kikapcsolódnia a szellemi világaramlatokból, mert a nacionalizmus az irodalomban nem jelenti az elszegényedést, hanem ellenkezőleg a gazdagodást, bővülést mindennel. Ha az irodalom sokrétű, akkor az ellentétes áramlatokat is fel tudja oldani egy magasabb szintézisben és fel tud emelkedni olyan magaslatra, ahonnan mindent inspiráló képpé tud teremteni. Hangsúlyozom inspiráló képpé, mert az irodalomtól a közönségnek tett szolgálat csak közvetett lehet: eleven, egészséges, lüktető, magával sodró életék ábrázolása és kiárasztása a műalkotáson keresztül. Az individualista és nacionalista irodalom között formai elemek szempontjából nem lehet különbség, mert amely irodalom a formai követelményeknek sem tud eleget tenni, az nem irodalom. Mindakettő megnyilvánulásai alakjában szemlélet, képzet, tehát ez sem alapja a megkülönböztetésnek. Csak tartalmi szempont nyújthat elegendő alapot ezen két irány szétválasztására. Ez a szempont pedig, az a hatás, amit az irodalmi alkotás gyakorol a lélekre, és az akaratra és az emberi élet irányaira. Az individualista irodalom könnyen vezethet az individiumba való zárkózásra, az életakarát elszegényedésére, esetleg pusztulására. A nacionalista irodalom pedig fejleszti a közösség iránti érzéket, szétbontja az individium zárkózottságának korlátjait és inspirál a kifelé hatásra.

Tagadhatatlan, hogy az individualista és nacionalista irodalom pár-

huzamba állítása és szembehelyezése a legbonyolultabb kérdések egyike. A nacionalista irodalom individualista is egyúttal. Mert a közösség a nemzet terveinek keresztülvitelére létesíthet intézményeket és ezekben a maga közakarátát megvalósíthatja az egyes egyének múltó akarata nélkül, esetleg azok ellenére is. Az intézmények mindaddig valóságosan ható tényezők és életformálók, míg a közösség meg nem szünteti, vagy meg nem változtatja hatalmi parancsszavával. De az irodalom ilyen intézményeket nem létesíthet közvetlenül. Az irodalom összes léttényezői csak az individuumban realizálódhatnak, csak az egyéni psziché rendelkezik az intuitív képalkotó tevékenységgel. Viszont az individualista irodalom nacionalista is egyúttal abban az értelemben, hogy egy író sem vonhatja ki magát a közösségi élet alól és azon hatástól, amit a közösség gyakorol a benne élőkre és így alkotásai és a közösség szellemisége ok és okozati viszonyban vannak. Az a tartalmi szempont, amit főntebb említettünk, mint a két irodalmi irány próbakövet, csak tartalmi, tapasztalati kategória és mint ilyen nem bír egyetemes érvénnyel. És amíg elméletileg élesen megkonstruálható, addig a tapasztalati világ összefolyásában nehezen használható. A technika jelentősége épen a távolság, a tér legyőzésében nyilvánul az országhatárokon túl is a horizont, a látókör kiterjesztésében majdnem az egész föld népeire. Magyarország sorsa sajnos — teljesen bele van ékelve Európa sorsába és ilyen körülmények között eminens érdekünk a külföld kultúrájának, moráljának, életviszonyainak megismerése, de legeminensebb érdekünk mindannak elsajátítása, amit a külföld fegyvernek tud és érez kezében. De a kultúráknak, népszokásoknak, életmódoknak, elveknek ebben a bábeli zürzavarában, egymásrahatásában és alakulásában könnyen el lehet veszíteni a biztos tájékozódási képességet és nehéz megmondani a gyakorlatban azt, hogy hol kezdődik az egészség és a betegség, hol az éltető gyökereknek az elsorvadása és hol az inspiráció az ösztönökben való élésre. Ennek megítélésére csak a tudás, a műveltség magaslatán álló kritika vállalkozhatik, de a tudáson kívül a kritikának szüksége van még jó adag ösztönös érzekre is és ennek ki kell terjednie az élet összes vonatkozására, minden területére, mert az irodalom mindennek az eredője.

Természetes, hogy a művészet és ennek körén belül az irodalom l'art pour l'art elmélete, öncélúsága nem állhat fenn továbbra is. Ez az elmélet akkor lenne érvényes, ha csak az élet hatna az irodalomra és nem fordítva; az irodalom az élet felett lebegne, mint felsőbb régió, ahová torkollik minden és amelyért van minden küzdelem, erőfeszítés, mint legvégső célért. Ez az elmélet öngigazolása az individualista irodalomnak, mert minden művészeti, főképen minden irodalmi irány átgyúrja az esztétikát a maga képmására. Úgy látszik a mának az esztétikája nagyon nehezen alakul ki és ha ki is alakulna, egyetemesebb érdeklődésre nem tarthat számot. Valahogy elveszett a hit abban, hogy egyetemesen érvényes szabályokat lehetne felállítani a művészetéről és ha lehet is, az már filozófia és osztozik a filozófia sorsában. Ma nem is igen tesznek különbséget az esztétika és filozófia között, mert hiszen a művészet legvégső elveinek tényleg felül kell emelkednie a tapasztalati kategóriákon. De annyi biztos, hogyha egyszer az irodalom elvesztette az öncélúságát, akkor helyzetét nem lehet másképpen elképzelni, minthogy közbe van ékelve az élet körfolyásába és nemcsak az élet hat az irodalomra, hanem az irodalom is visszahat az életre és pedig nem csak mint önmagáért való, tiszta szemlélet, hanem mint a tett ösztöneibe vágó, teleológizmus szolgáltatásban álló képzet. Nemcsak okozat, hanem ok is, és nem csak cél, hanem eszköz

egy mélyebben fekvő kultúra kezében. És ámbár az irodalom célja egy különös lelkiképességnek, az intuitív szellemi tevékenységnek, mint elért cél esz-köz, lépcsőfok egy távolabbi kultúra felé, amely haladhat in infinitum, legalább is lehetőségei kimeríthetetlenek. Croce, akinél az esztétika és a filozófia egy és ugyanaz és aki betetőzője az esztétikai világlátásnak, de egyúttal megteremtője az értékek szélesebb skálájának, még az iparművészetet is tisztá művészetnek tartja, habár praktikus cél szolgálatában áll. Mennyivel inkább állhat az irodalom a nacionalizmus szolgálatában, midőn tulajdonképen minden eredeti tehetség csak nacionalista talajból merítheti alkotó erőit, aminek bizonyítására annyi frázissá merevedett dogma áll rendelkezésre.

Sokan az irodalom irodalmiságát féltik a nacionalista mozgalomtól és be kell vallani némi megfontolás után, hogy nem teljesen alaptalanul. Mert félni lehet, hogy a nacionalizmus mellett elsikkad a lényeg: az irodalom és hogy a kor mozgató erőinek intellektuális észrevevése és praktikus felhasználása belépőjegy lesz az elmaradhatatlan törtéteknek oda, ahova a tehetség adhat jogot. A mai magyar irodalom, egy kevés kivételtől eltekintve, eklektikus és epigon, és mint ilyen fejlett, finom izléssel kutat és keres érvényesülési teret magának és nagy fogékonysággal szimatol termékeny, új eszmék iránt, hogy rávesse magát. És így félni lehet, hogy a nacionalizmus az irodalomban apró pénzre váltódik fel, mielőtt monumentális, erőt képviselő alkotásai megszületnének. Nagy eszmék átka az, hogy előbb elsekélyesedhetnek, mielőtt hivatásukat betöltötték volna és termékeny humusszá porladtak volna. Adyék irodalma tulajdonképen csak most kezd szélesebb rétegekben hatni és nem valószínű, hogy az az olvasóközönség, amelyet olyan nagyszerű alkotásokkal kényeztetett el ez az irodalmi reneszansz, megelégedne több jóakarattal, mint tehetséggel megírt művekkel, amelyekre rá van biggyesztve a nacionalista jelszó. A témák, műfajok megkötését és lokalpatriotizmust nem lehet várni akkor, mikor annyi úton-módon tud beözönlenni a külföldi irodalom.

Annyi tehetséggel tört fel Ady és olyan csodálatos bőséggel kápráztatott el bennünket, hogy szinte nem is tudjuk mását találni a magyar irodalomtörténetben. És olyan magaslatra jutott, amelyhez hasonlót ki tudja mikor fogunk újra elérni. Nagyon nehéz megindulni újra és azt a sok szálát, ami összefűz, elszakítani. Minden számottevő irodalom, habár az előzőn épül fel, bizonyos mértékig megtagadása az előzőnek, megtagadása a régi pszichének, a szempontoknak, de egyúttal új témáknak, nézőpontoknak a felvetése, az új morál, az új filozófia, az új életviszonyok eleven megtestesítése és a régi műfaji korlátok szétoldása és teremtése újaknak. Ennek előfeltétele pedig az, hogy multtá kell tenni ezt az irodalmat, irodalomtörténetté, emlékké, hogy helyet engedjen az ezután felnövekvő irodalomnak, amelyet még csak inkább sejtünk, de nem látunk. Nem kegyeletsértés ez, hanem az ifjúság joga és az új élet kötelessége és egy folyton alakuló, mozgó szellemiség kegyetlensége.

Most még a romokat kell eltakarítani, most még új nemzetet kell teremteni és összefogni mindent, ami széthullott. És amíg éhes szájak merednek a mindennapi friss kenyérré, mint elérhetetlen ideálra és annyi kifosztott, tönkretett egzisztencia mered minden remény nélkül a sivár jövőbe, mindaddig az irodalom csak mellékes lehet. De mihelyt a legégetőbb gazdasági és szociális kérdések megoldódnak, akkor a lázas munka mellett megteremhet a munka dala, az új magyar nacionalista irodalom, amely még fokozatabbá teszi a munka ütemét, még lelkesebbé a nemzeti érzést. Erre az irodalomra vár az a széles horizontú feladat, hogy nyelvben élő történelmi dokumentumot

állítson egy ezer nehéz próbára ítelt generációnak. Magyarország most sorsdöntő éveit éli. A magunk léttérhén kívül viselni kell a felelősséget az ezután következő generációk sorsáért, amelyeknek mi vagyunk az éltető nedvei és tápláló gyökerei. Ilyen viszonyok között az irodalom nem veszítheti el azt a mélységet, amit elért, de hozzá kell vennie az élet határtalan tágasságát, horizontját, mert csak így tud egyetemes, szociális hivatást betölteni, hogy erőt nyújtson a lankadónak, emberi szolidaritást az elhagyott haldoklónak, szelíd megnyugvást az ezer bajtól kínzott dolgozónak és ujjongó örömhimnuszát az egészséget és erőt lehelő embernek.

És ha mindennek eleget tesz egy tetterős, cselekvő korszak irodalma, akkor visszaállhat arra a piedesztálra, amelyen már állott.

Lakner Géza.

MIKOR EGY ÉLET ÖSSZEOMLIK.

*Mikor egy élet összeomlik,
Széjjel-futnak a régi holmik.*

*Felvirrad rájuk gyászos reggel,
Hozzájuk nyúlnak vad kezekkel.*

*Jobbra, balra elvándorolnak,
Nem tudják, hol állnak meg holnap.*

*Kutatnak bennük kincset, aktát,
A lelküket is kiforgatják.*

*A leveleket összetépi,
A préselt rózsát általlépi.*

*És a holt lenn a sírgödörben
Összerázkódik meggyötörtén.*

*És megcsúfolva, észrevéllen,
Most hal meg másodszer a mélyben.*

Falu Tamás.

MITKAPSZ.

NEVÉBŐL is látható, hogy Mitkapsz nem ember, hanem kutya. Kis életének kanyarodóit néhányszor mellém sodorta a véletlen, sorsának megdöbbentő emelkedései és hullásai figyelmeztet, később érdeklődésemet hamarosan felkeltették.

Most, hogy beteljesedett rajta a földi létben ténfergőkre egyformán érvényes végzet és az ember társadalmából eltávozott a másik világba, ahol nem feltétlenül bizonyos még, hogy az ember lesz az úr, el kell mondanom egyetmást különös életéről. Sorsokat példázó pályafutását részint közvetlenül figyeltem meg, részint logikus sorrendbe kellett csoportosítanom a részleteket, mert másként nem magyarázhattam meg az állat szokatlan hányódásait, erényeit, komisszágait, de legfőként fokozatos és menthetetlen elzüllesztését.

Erről a szegény kutyáról sokszor eszembe jutott, mily kevésbé ismeri az ember a körülötte lévő világot, az élők, a minden élők világát, mily távoli és ködös sejtelmeink vannak a kapcsolatokról, amelyek a lényeket összefűzik és mily zsarnoki önkénnyel rendeztük be az egyetemes életet kizárólag az ember számára és szolgálatára. Azóta sokszor megbabonázott a gondolat, hogy az örök és mindenható mozgás titkos hullámverése ragad magával pitypangmagot, elefántcsordát, kóbor ebet, üstökös csillagot, szentjánosbogarat... és Mitkapsz, az elkallódott, gazdátlan kuvasz sokszor elfordította tekintetemet a nagyra-törő és vakmerő álmokról, amikkel körülbástyáztam a lelkem, hogy ne kelljen feleletet adni a rettenetes talányokra, miket a sírok szája takar és amiket a mennyboltozat csillagai permeteznek alá a világra.

Mitkapsz születésének körülményeit véletlenül ismertem meg. Anyja nagybátyámnak, az uradalmi intézőnek gyönyörű német vizsgálója, apja egy közönséges parasztkomondor, a vincellér házörző ebe volt: tehát messzalianzból származott.

Tisztafajú anyakutyák életében nagyfokú könnyelműség a messzalianz és bizony Mitkapsz megszületése a szegény Lolli életébe került. Nagybátyám hirtelen haragú, könyörtelen ember és nem tűr egyéni kilengéseket ebeinek vérkeresztezési dolgaiban. Lolli, mert ezután már nem hozhatott többé világra tisztavérű utódokat, irgalom nélkül agyonlövetett és a kicsinyek, hatan, az öregbéresnek adattak át haladék nélkül való elföldelés végett.

Csóti, az öregbéres, mint később kitudódott, csak részben hajtotta végre a halálos ítéletet és akár azért, mert unokájának az ötéves Petykónak akart kedveskedni, akár, mert neki is épen szüksége volt házőrző kuvaszra, egyet kiválasztott a hat közül, a legformásabb, a leglapátabb-fülű és legbársonyosabb bundájú apróságot.

A béreslakásban nagyon megőrültek az ökölnyi kutyakölyöknek, neve is lett hamarosan, mert Csóti leguggolván a kis Petykó elé, mint rendesen ha csigahéjat, színes kavicsot, mézeskalácsot, cukrot hozott neki, így lobbantotta lángra a fiúcska örömét és kíváncsiságát:

— No, Petykó, tudod-e mit kapsz?

— Mittapsz! . . . Mittapsz! — repesett boldogan a gyermek és apró maszatos kezeivel úgy összemarcangolta a «tittutyát», hogy az keservesen sivalkodni kezdett.

Mitkapszt, mert ez lett a neve, megcsodálták és megszerették a béreslakásban. Ám kétséges volt az életbentartása, hiszen az árva ebcskét legalább a szemek felnyílásáig valahogyan táplálni is kellett.

— Hátha a cirmos elvállalja, — mondta az öregbéres menyé, aki Mitkapsz megmentésével fiacskájának, Petykónak akart örömet szerezni. Cirmos, a kövér és lusta macska épen azon a napon hat porontyot hozott a világra és így újabb hat élet áldoztatott fel egyetlenegy megtartására. A kölykeiktől megfosztott állat gyanakodva szaglászta ugyan körül a testesebb jövevényt, de mert a kiskutya épen úgy viselkedett mint amazok és mert általa megkönnyebbült a dús és fölös táplálék feszítésétől, megtúrta a kutyakölyket, egy darabig nem is tiltakozott ellene és mire észrevette a turpisságot, Mitkapsz már akkorra látott és elfogadta a mesterséges táplálékokat.

Agyafurt és ravaszkodó természetének felderítésénél később eszembe jutott mostohaanyjával való kapcsolata is, hogy akkor válhattott vérvé az önző és ragadozó természet, amely lerontotta más nemes tulajdonságainak értékét és amely végül is szomorú sorsának okozója lett.

A feltűnően virgonc és tanulékony kutyuska külsőleg anyjának alakját örökölte. Nagy buksi feje, lelógó fülei, dióbarna okos szemei, fehérkamásli lábai voltak, csak lompos farka és a barna bundába elhintett szürke foltok mutatták az apai ág parasztmivoltának jegyeit.

Mindezzel természetesen nem törődött senki és Mitkapsz úgy nevelkedett fel, mint a többi tanyai kuvasz. Sok verést kapott a csibék hajkurászásáért, a pákosztosságért, de szeleburdi játékossága, hizelkedései és tanulékonyága kiegyenlítették bűneinek lajstromát. Éles, szinte sikoltozó, tisztacsengésű hangon ugatott, úgy, hogy száz közül fel lehetett ismerni erről a hangról.

A legmelegebb két nyári hónapot töltöttem akkor nagybátyám birtokán és Mitkapszsal magam is elégszer játszadoztam a béresudvar öreg diófája alatt, a halastó partján, vagy a szérüskertben, amely helyekre gyakran utánam óvakodott és fejét oldalra fordítva oly kül-

nős értelmességgel vigyázta mozdulataimat, hogy már akkor meglepett tiszta nézésének szokatlan határozottsága.

Visszakerülve a városi környezet egyhangúságába, Mitkapszt hamar elfelejtettem. Beosztott életű ember vagyok, aki családjá és hivatása között felezi meg munkássága idejét és nem ér rá eltűnődni távoli, apró dolgok különös jelentőségein.

Ez a kutya azonban időnkint fel-felbukkant előttem. Kétség sem fér hozzá, hogy mindannyiszor megismertem és ami még nagyobb erővel bizonyít: ő is felismert engem.

Késő ősszel a Mitkapsszal való megismerkedésem után, egy délelőtt erős fogfájás gyötört. Épen az orvosi rendelőbe indultam, amikor a piactér sarkán a hetivásáros tanyai kocsik, a káposztahalmok és almászsákok zürzavarából farkát csóválva élém ugrott Mitkapsz.

Feldagadt félarcomra szorított kendővel, a kínok által kisajtott könnyekkel szememben nagyon szánandó lehettem előtte, mert abban a szédült állapotban szinte hallani véltem vakogó, értelmes beszédét:

— Nacsak... Nacsak... mi a baj, tekintetes úr?

Elképedve pillantottam rá, mint húzta fel inyét és mint villogtatta rám gyöngycsillogású fogait, de nem azzal a vicsorgással, amint a hasuk alá húzott farkú haragos ebek szokták, hanem barátságosan és féldoldalt, a lábszáraim felé óvakodva.

Öntudatom alól felsugárzó ösztöneim felelhettek neki, mert az állat határozottan viselkedett. Élesen a szemembe nézett, majd elkapva fejét, néhányat vakkantott a parasztkocsi felé, mely káposztával volt megrakva. Subás tanyai ember ült a bakon és nagy csoport kofával alkudozott.

— A gazdám... az új gazdám — közölte velem Mitkapsz és odafutott a kocsihoz, majd megint visszajött a járda szélére, mintha hívott volna, hogy jöjjenek és ismerjem meg környezetét.

Engedelmeskedtem. Később jöttem rá, hogy az emberi értelem ravasz logikai formát választott a cselekedet véghezvitelére. Azt juttatta eszembe, hogy nekem a káposzta forgalmi árát kell megtudnom annyival is inkább, mert feleségem nem szerezte be még a téli készletet és hogy ez a rakomány épen nekünk való kiváló káposzta...

Tessék csak figyelmesen megítélni a dolgot: agyathasogató fogfájással, idegesen, a fogorvos felé rohanás közben miként lehet a tiszta értelem számára elfogadhatóvá tenni ezt az önmagában való képzetlenséget anélkül a kutya nélkül?

Igen, én Mitkapsznak engedelmeskedtem akkor, habár közönyösen szólottam is oda a gazdának:

— Szép káposzta... Mi az ára?

Valami összeget mondott, akkor sem jegyeztem meg, hogy megnyit, mert lábam alatt boldogan forgolódott, ugrált a kutya. Az állat feltűnő jókedvét észrevette a gazda is.

— Tán ismeri? — kérdezte és pipaszárával a föld felé bökött.

— Ismerem... Mitkapsznak hívják... Gerenday intéző öregbéresének a kutyája...

— Az!... Az!... Az!... — csaholt a kutya és mellső lábával a talpalóra kapaszkodva lelkendezett.

— Az ám... — tünődött el a paraszt — csakugyan így hívják... nálunk ragadt, de csak épen hogy tűrjük...

Mohón kapcsolódtam be a társalgásnak ebbe a pontjába. Már nem érdekelt a káposzta, csak Csótiék, az ismeretlen parasztgazda és Mitkapsz, a kutya. Közben a vásárlók is elszéledtek és nyugodtan beszélgethettünk:

— A magáé?... Mióta?

— Van vagy három hete.

— Hogyhogy?... És azelőtt?

— Három hete vagyok a tanyában. Amióta az öreg Csótit eltemettük.

— Meghalt?

— Az bizony meg.

— Mondja hát, nagyon érdekel... miben?

— Szél érte, Isten nyugosztalja... Kiváló bürdudás volt...

— Értem, értem...

— Nahát most én vagyok a tanyában helyettük...

— És a menyé? A fia?

— Kimentek Amerikába.

— A Petykó is?

— Az is.

— Különös... — révedtem el a híreken és zúgó fejemben kegyetlenül lüktetett a beteg fog, — így aztán a Mitkapsz...

— Nálam maradt, vállaltam a lakással, meg a kommencióval. Ravasz, komisz, harapós, de szép főnnyhangon ugat éjtszaka...

— Ezért tartja?

— Csak ezért...

Lecsüngő balkezemen az állat forró nyelvét éreztem, megsimogattam és elköszöntem tőlük.

— Na, Isten megáldja...

Pillantásom az eb húséges barna szemeibe kapcsolódott.

Kikisért a járdára, darabig jött is mellettem, azután megállott, farkát csóválta és vissza vissza nézve közölte elhatározását:

— Nem, nem, maradok... a gazdámval maradok. Visszamegyünk a tanyába... vak, vakk... a kocsitengely alatt, patkónyomok után poroszkálva... Jó ottkűnn a tanyában, pelyvába kapart vacokban... nem érzem én jól magam a városban, vak, vakk.

Megfordult és a járdapadka mellett nyugodtan visszakocogott a káposztáskocsihoz. Még azt is megfigyeltem, hogy únottan kerekedett le a kocsivég saroglyája alá. Egyelőre nem érdekelte más a körülötte nyüzsgő sokadalomból.

A fogorvos kihúzta fájós fogamat és mert akkor igen foglalkoztatott az eset, részletesen elmeséltem neki.

Mosolyogva adta meg a legfelszínesebb és legnagyobbképpbb tudományos magyarázatot:

— Ugyan kérem... ideges agydekoncentráció... a nervusz trigeminusz hallucinatív reflexműködése, mely a fájdalomról és a műtét miatti félelemről akarja elterelni az agyműködés figyelmi gócait.

— De mégis, — ellenkeztem — hiszen épen csak hogy nem beszélt az az állat...

— Csak nem foglalkozik komolyan efféle biológiai fantasztikumokkal?...

— Pedig foglalkozom...

— Higyje el, — legyintett fölényesen — az állati és emberi lét okkult kapcsolata merő agyrém, fakiriáda, sarlatánizmus...

Kihúzta magát és mellét kifeszítette, mintha a kollektív tudomány nevében tenne enunciációt és folytatta:

— Az exakt és pragmatikus orvostudomány minden titokzatoságra világos feleletet ad! Ugyan kérem, hagyjon fel vele...

Kikisért és az ajtónál vállamra veregetett.

— Máskülönb en eredeti gondolat, kedves tanácsos úr, — vigyorogott — ötletnek nem rossz he, he, he... azzal a beszélő kuttyuskával... Hogy is hívják csak?

— Mitkapsz.

— Nagyon eredeti... valóságos karakternév... Valamelyik Fáraót is így hívták, nemde? Majdnem így... az is psz-el végződő név... Khiopsz... hogy is csak? Kheopsz... ég önnel, kedves tanácsos úr... a vizionlátásra...

Ennyi stílustalan zagyvaságra nem csoda, hogy újra felsajgott a fog helyén a nervusz trigeminusz. Menekülésszerűen futottam le a lépcsőn és ismét elmerülni igyekeztem abba a zürzavaros és alapjában felforgatott világba, amelyet szocietásnak, társadalomnak és emberi kultúrának nevezünk el.

Mitkapsz jó darab ideig nem is jelentkezett ezután. Elmúlt az ősz és már ismét megfeledkeztem róla, amikor megint egy véletlen külsőségbe kapcsolódva bukkant elém.

Ujabb találkozásunk megdöbbenő körülmények között történt. Január első felében, egy tiszta és fagyos vasárnap délelőtt ismét nagybátyámnál voltam látogatóban. Unta magát az öreg, télen kevés intézni valója akadt. De én az alsóst hibásan játszom, nem tudtam versenyezni vele az ívásban, meg a pipázásban sem, végre egy forduló nyúlhajtást ajánlott, mint mondotta úgyis kell a konyhára a vadhús és ilyenkor leghúsozabbak, legtömöttebb bundájúak a tapsifülesek.

Mindig utáltam az állatok oktalan mészárolását, most mégsem ellenkezhettem. Gábor bácsi kezembe nyomott egy lankasztert, előfűtten tette a vizslát és nekivágtunk.

A szőlők alatt egy ritka nyires felé vezetett, amely előtt felugrott kukoricatáblák harántos sávjai vonultak el. A szántás fagyos volt, nem ragadt a sár, de nyúlak sem mutatkoztak.

Nagybátyám bosszúsan lőtt le röptében egy szarkát, nagyon dühös volt, de igyekezett visszatartani magát.

Piró, az okos, betanított állat végre komoly vadat jelzett. Mi óvatosan lépdeltünk utána, kisvártatva a vadpöszméték sűrűségéből kiugrott egy füles és rémulten iramodott a bokrosaljú erdőcske irányába.

Gábor bácsi úgy ötven-hatvan lépésnyire nyugodtan előrebocsátotta, aztán hirtelen vállához kapva a puskát, ráduplázott.

A nyúl a második lövés után cigánykerekeket vetett és eltűnt valami barázdafenéken.

— Na, Piró... apport!

Az állat nekiiramodott, hogy elhozza a zsákmányt.

Ekkor a közeli bokrok sűrű ágai közül előugrott egy másik kutya. Vizslaformájú, de bozontos farkú állat, lábain kesely foltkamáslik...

Mindjárt megismertem, Mitkapsz volt.

— Bestia! — ordított fel Gábor bácsi és lilára vált arccal toporzékolt a fagyos rögökön. Puskája két csöve ki volt löve, úgy látszott, hogy nem lesz ideje újra megtölteni, mert a vadorzó már tarkójánál fogva vonszolta a nyúlat az erdő felé...

— Dög! Fertelmes, disznó dög, — üvöltözött utána a vadász, de hirtelen cselhez folyamodva kísérletet tett, hátha megállíthatná, hacsak néhány pillanatra is. Piró, a fegyelmezett állat láthatólag nem tudta, hogy ebben az esetben mit kell cselekednie és remegő testtel villogott nagybátyámra, aki azonban rá sem hederített.

— Kszi, kszi... kis kutyusom... Gyere ide, hozd ide, — édesgette a vadorzót, míg észrevétlenül a vadásztarisznyája felé nyult, hogy újra megtöltse a fegyvert.

— Hah!... Nem mozdul a bitang! — sziszegte eközben — eddig nem kaphattalak csövögre... megpocskoltad vadjaimat, orrom elől ragadod el a zsákmányt... ksz, ksz... várj, aranyosom... várj csak...

Mitkapsz mozdulatlanul állott. A nyúlat is letette és ráammeredt azokkal a bársonyos pillantású dióbarna szemekkel:

— Te is? Te is itt vagy? — olvastam ki a szeméből a csodálkozó, félig örömmel, félig szomorúsággal vegyes megdöbbenést.

Pár pillanat telt el ezalatt és hallatszott a megtöltött fegyver závarzatának csattanása... a puska készen állott a lövésre.

Még egy pillanat... és ekkor hideglelés iszonyattal borzadtam össze, mert tisztán hallottam, hogy megszólalt a célbavett kutya:

— Segíts! Segíts rajtam... Miattad állottam meg... Felismeretek...

Nem tudom, ura voltam-e teljesen annak a mozdulatnak, amit ezután elkövettem.

Energikus ökölcsapással épen a lövés pillanatában ütöttem félre a csövet...

— Durr! — riadt szét a tájon a puskalövés, tompán, komoran, kegyetlenül...

— Megörültél? — meredt rám eszelősen Gábor bácsi — mit csinálsz? ... elhibáztam...

Mitkapsz ekkor már futott. Büszkén, felemelt fővel, szájában a nyúllal és eltűnt a nyires sűrű bokrai alatt...

Gábor bácsi dühösen lőtte ki utána a másik csövet is, de a sörétek csak a száraz leveleket sodorták le az ágakról.

Mitkapsz eltűnt.

— Mit jelentsen ez? — kiáltott rám dühösen a méregbe jött ember.

— Bocsáss meg, kérlek, — hebegtem — de ezt a kutyát én ismerem... és nem engedhettem, mert...

— Nem értelek... ismered és nem engedhetted?... Ezt a csavargó vadállatot? Itt kóborol a határban, mint valami farkas, már hajtóvadászatot is tartottunk rá, de mindig kitört a körből... Ezt a dögöt ismered te?

— Ó nagyon is jól — és röviden elmondottam neki, hogy az állat az agyonlőtt Lolli ivadéka, hogy elvégre indokolt is, miért vadult el, kitértem a piaci jelenetre is, sejtelmeimre és a fogorvosra...

— Idióta vagy!... Enervált kultúrbarom!... Ilyen bődületes marhaságot elképzelni...

Elég az hozzá, hogy csunyán összevesztünk. Végre is nem tűrhettem el durva sértegetéseit, ő meg akaratos, nyakas ember, valósággal kiutasított a házából.

Csodálatosképen az állatnak megmentését mégsem bántam meg. Valami nagy belső nyugalom azt sugta, hogy helyesen cselekedtem.

És most ennek a történetnek itt következik a legkülönösebb és leghihetlenebb része. Az ugyanis, hogy Mitkapsz miként hálálta meg és miként fizette vissza a jótéteményt?

Nem kívánom, hogy feltétlenül hitelt adjanak elbeszélésem valódiságának, ámbár mi okom lenne mást mondani, mint a tények meztelen és egyszerű egymásutánját. Amint most visszagondolok a dologra, egyetlen logikai abszurdumot, a legkevesebb valószínűtlenséget, vagy erőszakoltságot sem látom benne. Úgy következett be, mint ahogyan a cserépdarab elindul és végiggördül a háztető lejtőjén, aláhullik és a távolság millimikronjáig, a másodperc ezredrészéig kiszámított és összeeső pontján találkozik az utcán arra haladó fejének közepével...

Nagybátyámmal való összetűzésem közvetlen következménye ugyanis az lett, hogy ki kellett költözni az intézői lakból. A kilakoltatás váratlanul ért, valami tűzifavásárlási ügy is visszatartott, úgy, hogy nem ültem azonnal vonatra és szobát béreltem a majorság vendégfogadásánál azzal a szándékkal, hogy amint elintézem azt a favásárlást, azonnal elhagyom az uradalmat.

A következő nap délelőttje elég volt dolgaim elrendezéséhez, becsomagoltam és ki is küldtettem bőröndjeimet a kis állomásra, magam pedig, mert a vonat késő délután, már a téli teljes sötétségben indult, bosszúsán húzódtam vissza a hűvös levegőjű, barátságtalan vendégszobába, amelyben az átvonuló lókupecsek és cséplőgépgyűnőkök szoktak megszállni.

Szikrázva sütött a téli nap, enyhén olvadt a hó és szinte kikiváncozott az ember a friss levegőre. Magamra kaptam a bundát és nekivágtam egy széles dülőútnak, amely a majorság alatt kanyarodott el a ritkás akácerdő foltjai felé ki a határba.

Már jól elhagytam a lakott részeket, az őszi búza halványzöld foltjai, barna ugartáblák és irtások simultak tekintetem alá, oldalt a nagy rét, amely kopott szőnyeg gyanánt vonult a fácános lankájának. Itt a dülőút a sarjúerdő bozótos sűrűsége felé kanyarodott el. Észre sem vettem, hogy negyedórák multak el és én csak haladok előre egyirányba, élvezem a mozdulatlan levegőtenger fenekét langyosító napfényt, a fel-felrebbenő pipiskék kedves játékát, lomha varjúcsapatok vonulását, melyek úgy lebegnek a magasban, mint a tiszta és könnyű téli álom... Szép volt a derült téli délután, a feltisztult béke és a csönd karjaiba vette a világot és a nagy térségek csodálatos ritmusával zsongította el szívemben az összekoccanás bosszúságát.

Most egy nyireserdőbe ért az út, jobbra-balra sűrűség, az ágak finomra szűrték a fényt, kis szellő is kerekedett és én összehúzva a bundaszárnyakat, körülnéztem.

— Elég is volt a sétából, — fordultam meg — eltévedhetek itt a zezugos mesgyék között, hamar leszáll a téli alkonyat és nem volna kellemes, ha...

Vérpezsdítő, üde légáramlatokkal csókolgatta arcomat a hideg, mégis egyszeribe elvette kedvemet a további csatangolástól. Az erdőcskében csend volt, szél zörgette a száraz leveleket, néha ismeretlen neszek keltek és halkultak el a sűrűségben...

— Hm, — latolgattam az eshetőségeket és most már bizonyos kellemetlen idegesség is elvegyült az előbbi jóérzés közé.

— Hat, hét kilométert is megtehettem, — folytattam a gondolatot — épen ideje visszafordulni...

Azonnal nekivágtam a visszavezető útnak. A szél lassan erősödött, fenn az égboltozaton — csodálatos, honnét gyűltek össze ilyen gyorsan — piszkos ólomszínű hófellegek kerítették be a napot, elkomorodott és egészen kellemetlen arcot öltött a tájék...

— Hamar, hamar — biztattam magam és jó félórai utat tettem meg erős gyaloglással.

Egy elhagyott kubikbánya szélén, a parlag kopár kaptatóján egyszerre csak elfogyott lábaim alól a kitaposott út. Elöttem vakondtúrásos, hepehupás sziklegelő terült el, távolabb erdőfoltok, jéggel bőrizött, kákapartos vadvizsömlýekek... tanya, torony, emberlakta

kunyhó sehol, csak azok az elnyult, libegő fátylak az égen és úgy hintáztak ide-oda, mintha a megdermedt földek, füvek és fák álmai fodroztak volna velük: a varjak...

— Na, szépen vagyunk, döböntem meg és hátamat fordítva a szélnek eltűnődtem:

— Most aztán merre?

Nyilvánvaló volt, hogy valami mellékút térített el, a napot sem láthattam semerre, áthatolhatatlan sűrűke palást vonta be az eget, a kellemetlenséget csak növelte a feltámadó éhség — ebédem ugyan-csak elhült ezalatt a csárdaivóban — de még inkább bosszantott, hogy revolveremet sem hoztam magammal.

Csak úgy taláломra ballagtam visszafelé egy keréknyom mellett, hogy felkeressem az elhagyott utat. Közben eszembe jutott nagybátyám néhány megjegyzése a környék elvadult és komisz parasztjairól, akik földi vermekben húzódnak meg az uradalom körül, aratások idején sztrájkokba lovalják a majorság béreseit, nem messze innét egy faluban évekkal ezelőtt hajmeresztő gyilkosságot követtek el a sátoros cigányok.

Közben mind dermesztőbb lett a hideg, de a dülőutat csak nem találtam meg. Ösztönömre biztam magam és nekilendülve róttam a kilométereket erdőtől-erdőig, át a réteken, roppant uradalmi táblákon, kémlelve a látóhatárt, hátha vasútvonal, bakterház, sürgőnypózna tájékoztatna.

Hiába.

Egészen hatalmába kerített az idegesség, de a félelem is, mert érthetetlennek találtam, hogy ekkora területen nem tudok felfedezni semmi nyomot, kivéve ezt az átkozott, végtelenbe kigyózó kerékcsapást, amit Isten tudja mikor vágtak a messze földekre szétcsatangoló szekerek. Átkoztam városi életem egyoldalúságát, amely megfosztott tájékozási ösztöneimtől. Lassan esteledett már, amikor verejtékes testtel, holtrafáradva rogytam le egy kidőlt nyárfa sudarára.

Köröskörül embermagasságú bozót, az elvadult füzes kuszasága, de nem láthattam el fölötte, különben is köd ereszkedett alá és hiába másztam volna fel akár a szélben remegő nyárfák hegyébe is...

— Szép kis história — sziszegtem idegesen, majd halkán füttyűrészni kezdtem, hogy ellensúlyozzam a növekvő aggodalmakat.

— Most aztán hogy mászok ki ebből?...

Ekkor hideglelés borzalommal ráztak össze a fülemig szüremkedő különös hangok. A zaj az előttem elterülő sűrűségből jött... ágak vad recsegése, dobogás, mintha valami nagyobb állat közeledne.

Villámgyorsan átvetettem magam a tönk tulsó oldalára és leguggolva a fagyos parlagra, valami ág után kotorásztam, míg pillantásomat befurtam a bozót közé.

— Teremtő Isten!... most aztán mi lesz?...

A csörtetés mind közelebb hallatszott és egyre erősödött, egye-

nesen felém . . . Most már kivethető volt, hogy nem ember közeledik, mert a lábkopogás szaporának tűnt és hallottam a loholó lihegést is . . . Áthasított agyamon a rémület :

— Farkas !

Mert az is lehetett. Erre a vidékre csikorgó hosszú teleket fúj az állandó északi széljárás, sok az erdő és alig harminc-negyven kilométernyire már irdatlan bükkösök lankái kezdődnek, még feljebb az ezerméteres hegylánc, amelyből kemény teleken a majorságokig merészkednek el a toportyánférgék . . .

Ebben a pillanatban megszűnt a zaj.

— Megállott, — riadt fel szívemben a magyarázat — bizonyosan észrevett, most les rám és készülődik a támadásra

Tudtam, hogy futással mit sem érek el, a menekülő emberbe még az ökölnyi kuvasz is belekap . . . nem tehettem mást, mint vártam és figyeltem.

. . . És egy görbe, reves ág alatt, alig harminc-negyven lépésnyire végre megpillantottam a fejét . . .

Vérbeborult nagy sárgásbarna szem, a tarkón felborzolt sörtecsomó, kitátott loncsos száj, fehéren világító hatalmas tépőfogak és az oldalt kilógó vérpiros remegő nyelv . . .

— Farkas — riadtam meg újra és halálraszántan már nekifeszítettem izmaimat a kézitusának.

De nem rontott rám, ott maradt a sűrűségben, lihegett, majd lassan lecsillapodva hátán lesimult a sörtecsomó, de azokat az átható pillantású szemeket nem vette le rólam.

— Oh — futott át agyamon egy vérhullám — hiszen ez . . .

A következő pillanatban nagyot sóhajtvá egyenesedtem fel és boldogan kiáltottam az állat felé :

— Mitkapsz ! . . . Kiskutyám ! . . . Hát te vagy?

Mitkapsz volt.

Hasát a földön csúsztatva lábaival kaparta magát előre, mint a hizelkedő ebek szokták. Amint kiért a bozótok közül, pár lépést tettem feléje, de az állat megriadva hátrált.

— A jószerecse hozta eléem ezt a kutyát, — ujjongtam fel magamban — majd csak elvezet valami emberlakta helyre — és csettintgetve hívtam, bátorítottam.

Elég világosság volt még ahhoz, hogy jól megfigyelhessem. Egészen elvadultnak látszott. Horpaszai beesettek, lompos farkába és bundájába bogáncsos csomók ragadtak, egyik fülét valahol leszakították, farán nagy sebhely kopasz és gyógyuló foltja látszott, de erős szügye és izmos lábai a szabad élet harcos viszontagságaihoz idomultak.

— Gyerünk hát, Mitkapsz ! Előre ! Mutasd az utat ! — noszogattam és vaktában indultam el a tisztás felé.

Mozdulatlanul ült még egy darabig, majd néhányat vakkantott és lassan elindult ő is, de az ellenkező irányba.

Azonnal utána mentem. Az állat lassan haladt, hátra-hátra nézett, hogy követem-e, sőt be is várt, ha elmaradtam mögötte. Így tettünk meg egy negyedórányi utat. Egyszerre csak földhajlat sánca mellé kanyarodtunk, fenn szilfák kapaszkodtak a meredek padkába, alant a széltől védett enyhely fordulóján hirtelen felvillanó pásztortűz fénye csapott a szemembe. Sátorponyvás kocsit vettem észre; a tűz mellett két alak guggolt. A kutya csaholni kezdett, mire azok felfigyeltek.

Nem volt hova elrejtőznöm, egészen közel állottam hozzájuk, észrevettek.

— Ki az, hé! — riadt fel a két ember. Egyikük felkapva a szekercét, felém futott.

— Utas vagyok... ismeretlen... elkóboroltam ezen az átkozott vidéken!...

— Úgy?... dörmögött a szekercés ember. A másik is odajött.

Rongyokba burkolt sötétképű cigányok voltak, zuzmarás gondozatlan szakálluk, sötét, marcona ábrázatuk nem sok jóval biztatott. Mégis közönyös hangot erőltettem magamra és vigyáztam mozdulataikat.

— A majorból jöttem, oda szeretnék visszamenni, mutassák meg az utat...

— Melyik majorba? — mordult rám az előlálló.

— A sashalmiba.

— Messze van ide. Négy óra járás.

— Elvezetne?

— Nem!

Elhallgattam. Közben észrevettem a kutyát is, amint mellénk sompolygott és nagy érdeklődéssel látszott figyelni a jelenetet. Belátam, hogy veszedelmes kelepcébe kerültem. Két marcona sátoros cigány, ki tudja miért bujkálnak a vízmosás nyirségeiben... A lélekvesztő téli alkonyatban bizony veszedelmes találkozás volt ez!

Előbb farkastól féltem, ezek ijesztőbbek voltak. Nem is hagytak sokáig gyötrődni a kétségek között, szándékuk kilobogott összehunyorgó ravasz szemükből, amint bundámat, sipkámat, cipőimet vizsgálgatták. Minden idegszálam megfeszült, ujjaim ökölbe szorultak a zsebben, úgy vártam támadásukat.

Ekkor az alacsonyabbik lassan a hátam mögé kezdett húzódni.

— Ne mozduljanak, mert... lövök! — ordítottam.

— Eredj neki Gergő! — biztatta a baltás. De gyávák voltak a bitangok, löfegyvert sejtettek nálam, ki is használtam ezt a hiedelmüket és olyan mozdulatot tettem, mintha revolvert akarnék rántani.

Hideglelős percek következtek. Három homályos árnyék állott egymással szemben, három ember, a negyedik a kutya. A szél kísértetiesen siránkozott a fejünk felett.

Sötét volt már egészen és én kimeresztett szemmel számoltam a pergő pillanatokot... meddig bírom távortartani őket, mit kellene

cselekednem? Megfutni hiábavaló . . . nekimenni inkább ! Ekkorra megsejtették, hogy csak fenyegettem őket és nincs nálam fegyver. Láttam, amint a nagyobbik lassan csapásra emeli a baltát . . . Nem vártam be, nekiugrottam.

Nem tartozom épen a gyenge emberek közé, az önvédelmi ösztön még több elszántságot adott. Teljes erővel főbesujtottam a szekercés cigányt, ököllel a balhalántékán. Megtántorodott és összeroskadt, de a másik már rajtam volt hátulról. Egyik karja görcsösen kulcsolódott a nyakam köré, — rendkívül erős ember volt — nagy lendülettel fordultam hátra, de megcsúsztam és lerántottam magam mellé a földre. Vad dulakodás kezdődött. A cigánynál kés volt és fölém kerülve mellemnek feszítette a pengét, de döfni nem tudott, mert átölelve tartottam. Most hörögve szólalt meg a leütött baltás :

— Fogod, Gergő? . . . Szorítsd, az anyja keservit . . . majd én is . . .

Már hallottam a rohanását és pillantásom felvetődött a sötétszürke égre . . . Óriási fekete szárnyakat láttam lebegni és elveszítettem az eszméletemet . . .

Dermesztő hidegre éreztem fel. Fölöttem még mindig a csillag-talan sötétszürke ég, mozdulni alig tudtam, a fejem zúgott, füleim csak a szél dudorázását vehették ki a zürzavarból. Görcsös erőlködéssel nagynehezen feltápáskodtam. Valami meleget éreztem végigfolyni a nyakamon . . . Iszamlós sima nedvesség volt: vér.

— Megszúrt — tért vissza az öntudat és remegő ujjaim kitapogatták a mély sebet. A nyakamon a balvállam vastaghúsa felé hatolt a szúrás, szerencsére nem érte az ütőeret, mert csak szivárgott a vér. Körülnéztem, csend volt, sötétség, senki. Lábam alatt lassú hörgés bugyborékkolt, lehajoltam, kitapogattam . . .

Az egyik cigány, meg a kutya . . . Előkotortam a gyufát, körülvilágítottam.

A fagyos rögökön szétmarcangolt torokkal ott feküdt mind a kettő. Egyikben sem volt élet, szétvetett karokkal, hanyattbukva terültek el, torkuk fel volt hasítva, az alacsonyabbik markában hosszú véres kés, mellén az összeszurkált kutya.

Az állat még élt.

— Mitkapsz . . . — mondtam neki — szegény hű barátom, hát visszaadtad a tartozást, megmentettél . . .

Láttam barna szemeinek megtört csillogását, hallottam a szükülő bágyadt nyöszörgést, amely nem is állaté volt, hanem értelmes, búcsúzkodó, bánatos beszéd, mint a haldoklóké, akik kedveseiktől köszönnek el.

Oldalt az elhagyott kocsisarogjához kötve kapált a cigányok lova.

— El innen — borzadtam össze és erőm végső megfeszítésével botorkáltam el a kocsizhoz, eloldottam a gebét, felkapaszkodtam a hátára, ráhagyva, hogy nekilóduljon az éjtszakának, amerre akar . . .

Éjfél tájban, félig megfagyva talált rám egy útkaparó. Elvezette a lovat az intézői lakhoz, ahol a megbékélt nagybácsi azonnal gondo-

zásba vett. Hat hétig lebegtem élet és halál között, kalandomat lázálmoknak tartották és csak két hét elmúltával, amikor egészen visszanyertem öntudatomat, indultak el a véres színhely felkeresésére.

A vizsgálatról, a rendőri nyomozásról, a hírlapok fantasztikus cikkeiről nem akarok most beszélni. Annyit említek még, hogy Mitkapsz barátomat, a szegény kivert és elzüllött kutyát családi sírboltom tövében temettetem el és míg élek, hálátelt szívvel meg fogom őrizni emlékét.

Terescsényi György.

AJTÓK.

*Mit tudhatsz, testvér, rólam, aki ma
szelíd, szerény s alázatos vagyok,
holnap a gőg felhője ül az arcomon,
vak dühvel vágok nyers szokat feléd
gúnnal lököm el segítő kezed,
vagy boldog arccal nevetek szemedbe,
míg ezer kín, gond marcangol belül
s nyomor szalmája vár a bús estében?
Mit tudhatsz rólam, amikor csupán
egy-egy szeletjét látod életemnek?
Szakadt film: bosszant, meghökkent talán,
tovább szövöd hamisan, kedvtelen
és nem láthatsz meg soha meztelen . . .*

*Mert megmutatni és megmondani
nem tudom magam soha senkinek.
Tévelygőn járok lelkem aknájában ;
száz sötét ajtó nyílik ott a mélybe,
kinyitni egyet-egyet ha tudok
s bizonytalanul lesem akkor is:
démon, vagy angyal röppen-e elő?*

*Melyik kilincsre tegyem a kezem?
Kik laknak itt lelkemnek hádeszéiben?
Furja dühöng-e, vagy csak Gond anyó
fogatja sebtlen örök motolláját?
Bélpoklos koldús, Jób, Jeremiás,
vagy Krisztus sir e mély ajtók mögött,
látva tétova vergődésemet?*

*Idegen világban járok itt belül,
gyarló ember, ki Isten lenni nem tud ;
ajtóról-ajtóra ponszolom magam,
áhítva szépet, jót, nyugalmat, édent
s tudom, hogy mindezt meg nem lelhetem,
mert munka van csak, munka s vágy és álm,
s egy ajtó mögött kuporogva leskel
elfáradt életemre a halálom.*

Majthényi György.

SÓHAJTÁS.

Futó napok sorja, három hosszú hónap
— sok az nekem: nem e világból valónak —
hogy a szemem nem lát, csak szívemen által
s hogy a fülem is csak a lelkemen át hall,
mikor körülszárnyal.

Csak vágyam repülhet, a lábom esellen,
a sima földön is egyre botlom, csellem.
Hogyha jól akarok, belőle rossz támad;
hozzád indul: öröm, ha odaér: bánat
és kúszik utánad.

Kitágult kebellem, mit áldásnak szánok,
abból adáz bizton megfogom az átok.
Szomjazom a fényre s mindent vonok árnyba;
hogy mosolyt fakasszon, csókot küldök szádra
s könny ül a pilládra.

Kár, kár, százszor kár, kár a nyíló virágér;
elhervad, lekókkad, ha kezem hozzá ér.
Édes méz a számban keserűvé válik,
a bór poharamban nyúlt ecetté pállik
s öröm mindhalálig.

Balság átokvertje, örök szerencsétlen,
akin a balvégzet ülvén, sohse téllen.
Csókra, borra, jóra másnak nem kell várni;
köteles osztályul mit követel bárki,
az nekem nem jár ki.

Hiven érző szívet, puha meleg ajkat,
símogató kezét, amely betakargat,
résztevő pillantást, jószágos mosolygást
hasztalan, hiába — ilyen a sorsom, lásd —
csak én várok jolyvást.

Én édes Istenem, ki a lelkem látod,
mely nagy az én vélkem, amért sújt ez átok?
Áldó, kegyes kezed hozzám mért kegyellen
s míg hajtott térdemen irgalmát esengem,
miért büntet engem?

Magányos özvegy sors, nem sikerült élet,
bűnös, bús rontásod alatt nyögdcisélek ;
csak magamban dürgök, mint megsiketült fajt,
mert még a halálom — míg útján ebül hajt —
az sem sikerül majd.

Haraszthy Lajos.

A GYORSRAJZOLÓ HALÁLA.

Két portré között végignézett az életén Finálé Gáspár, a gyors és csodafestő. Igazán nem afektálásból tette ezt, egyáltalán nem. Igen nagy oka volt rá. Sorsfordulat előtt állott — ahogy Stern mondta, a fekete Stern, aki mint kisegítő indiánfőnök volt alkalmazva, bátyja, a kövér Stern bódéjában, sorsfordulat, sőt jelentős sorsfordulat előtt állott. Döntő lépésre kellett elhatároznia magát. Ezt is a már említett Stern mondta, aki régebben rövidáruban utazott és nagy szavakat használt.

Most maga elé bámult Finálé Gáspár a vasárnapi sokadalomban és felsorakoztatta maga előtt az elmúlt életét.

Nem volt csúnya fiú Finálé Gáspár és öreg sem volt még. Épen javában benne járt a negyvenben és a fekete bársonykabát igen jól állott halavány arcához.

Idestova tíz esztendeje lesz, hogy itt ül nap, nap után, ugyanilyen bársonykabátban, ugyanekkora csokros nyakkendővel, homlokába lógó fürtökkel és halaványan. Tíz esztendő alatt megszámlálhatatlan arcot legyorsrajzolt és csodafestett. Buta cselédpofákat, akik áhitattal pislogtak és pihegve vették át a rajzlapot, meg blazirt uriakat, akik — na csináljuk végig ezt is, mázolja mester, mázolja — bevetődtek, barlangvasút és bolhaszínház után, szakértelmet játszottak és szemtelenek voltak.

Egyszer valami ünnep-másodnapon Kele, a nagy Kele, a Mesterek Mestere is benézett. Vidám fiatalokkal volt, alacsony duplagallért, vékony nyakkendőt viselt és ha kettejük közül egy festőt kell kiválasztani, a legutolsó utcagyerek is undorral hagyja ott a nagy Kele Mártont.

A nagy Kele leült eléje a forgatható kis székre és Finálé Gáspár gyors és csodafestő hangyákat érzett mászkálni a kezén és az arcán.
... Istenem ... ha most ... ha most elcsípi az alkalmat ...

Lihegő buzgalommal hegyezte a ceruzáit, na ... eltörött ... ejnye.
Az ősz mester a zsebébe nyult és vagy nyolc-tíz finom, jól hegyezett ceruzát tartott eléje.

— Tessék, van nálam véletlenül.

— Ó, igazán köszönöm. — Kivett egyet, a rajztömb táncolt a kezében ... most megmutatni ennek a szép öreg embernek, hogy ő mit tud ... Odavágni azt a portrét tíz perc alatt, hogy ropogjon ... ó, Istenem ... hol is kezdje ... a homlokánál fent azt a domboru-

latot, megfogni jó vastagon ... eh ... a pofacsontja, abban van az erő, a karakter, minden ... s gyúrte, eldobta a lapot. Másikat tépett, harmadikat. Már öt-hat perc is eltelt ... most szellemesnek lenni ... kedvesnek ... beszélgetést kezdeni, hogy észre se vegye az időt, hogy dolgozhasson fél órát ... egy jó portrén.

Valaki felkacagott, kövérkés tennisz nadrágos ember.

— Na — azt mondta és botjával megkopogtatta a táblát, hogy gyors- és csodafestő —, az lehet, hogy csoda, de hol itt a gyors?

A többiek nevettek és Gáspár verejtékezve mosolygott ... most, most valamit odafelelni ... valami olyat, hogy ez az ember itt felfigyeljen, meglepődjön, valami sziporkázót, könnyedén, frissen ... de nem jött ki semmi a torkán, csak valami kényszeredett heherészés, udvariasan és szerényen, hogy a kuncsaft viccet mondott, hát akkor — hehehe — természetes, hogy — hehehe. Ó, hogy haragudott magára ezért a nevetésért és belevágott a ceruzával egyenesen bele a közepébe.

A mester elhagyta a pózt és odafordult egy percre, szép világoskék szemével.

— Nincs diszponálva talán?

— Ó, hogyne, ó, dehogya, ó, pardon, hogyne — és megint megbánta, amit mondott. Hát miért ilyen alázatos, miért ilyen szolgálatkész, miért ne lehetne, hogy ő nincs diszponálva.

A tennisz nadrágos kacagott a többinek — ketten-hárman voltak.

— Nahát, nagyszerű ... hogy nincs diszponálva ... hehehe ... hihihih ... hahaha ... a gyorsfestő nincs diszponálva.

És Gáspár velük kacagott, vörösén a kintől és köhögve. Gúny az egész. Hát persze, hogy gúny. Hogy ő tőle ezt kérdi Kele Márton. Na, de most, rajta! Most már azért is megmutatni ... hogy frakkra essen ez a kedves, gúnyos öreg úr ... már látta maga előtt, már hallotta is félig-meddig, hogy: uram, gratulálok. Fiúk, hajtsátok meg magatokat... párdon, hogy is? — Finálé Gáspár vagyok. Örvendek, Kele Márton. — Fiúk, hajtsátok meg magatokat Finálé Gáspár előtt. Egy név, amelyet ma hallok először és amelyet két év múlva mindenki ismerni fog ... — és látta magát, ahogy elsétál itt külföldi vendégekkel, elsétál és odamutat a bódéra, nevetve, szerényen: Innen indultam hölgyeim és uraim. — És Adélka ... mit fog szólni ehhez Adélka? Ó ... — és akkor kapott észbe, hogy tulajdonképpen még semmit sem rajzolt.

Idáig jutott Finálé Gáspár és most is ellepte a verejték, ahogy visszanezett. Úgy volt ez feljegyezve Gáspár életében, hogy ekkor szalajtott el a szerencséjét.

Rácsapott a rajzlapra és húzta, húzta a vonalakat, radirozott és megint újat húzott ... ismét radir után nyult. Akkor felállott Kele Márton és kinyújtotta a kezét.

— Hagyja csak, fiam, jó lesz.

Rossz volt. Rosszabb, mint amilyent általában csinálni szokott. A művész maga elé tartotta jó messzire és bólintott.

— Jó, nagyon kedves. — És Finálé Gáspár könnyes szemekkel vette át a pengőt.

Idestova már négy esztendeje ennek. De soha nem fogja elfelejteni. Mert kétségbeesetten és reménytelenül és borzasztó sóvárgásokkal művész akart lenni Finálé Gáspár, gyorsrajzoló és csodafestő, aki ezen a délutánon, negyvenéves korában, az életéről gondolkozott két portré között.

Ó, ha az anyja tudná, az anyja, a szigorúsájú, büszke paraszt-asszony, ha tudná, hogy aprópénzért vásári kóklerkedést művel itten. Mert ez az, hiába. Nem művészet ez. Az apja, az meghalt rég. Az már nem láthatta a tulipánokat, meg a margarétákat, meg a kacsákat, teheneket, amiket Gáspár elkövetett a kalendárium üres oldalára meg a házfalára s mindenüvé, ahová lehetett.

És most, ahogy ezt mind végiggondolta, ráébredt nagy szomorúsággal, hogy ő művész volt akkor, bizony inkább volt művész, mikor pendelyes korában négykézláb csúszott ide-oda az Édes szoknyája körül s a hamuból elékapart széndarabokkal lovat kent a padlóra. Művész volt ő akkor, független és magaura művész. Olyan lovat rajzolt, amilyent akart, háromlábút, ötlábút, fejjel s anélkül, ahogy neki tetszett. Haj, de régen volt. Édes is... hogy elmúlt. Sok minden egyébbel együtt. Milyen büszke asszony is volt... roppantul rátarti. De nem is formázott a többire. Idegen asszony volt ott a faluban. Valahonnan a Székelységből hozta az apja. De milyen ládája volt... telised-tele cirkalmazva olyan különös virágokkal, olyan soha nem látott állatokkal, hogy az valami gyönyörű. Hogy állott ő az előtt a láda előtt, Istenem... s amikor először rájött, hogy ő azt onnan lemásolja, azt a sok virágot... állatot... tarkaságot... rajzolta, rajzolta naphosszat. Akkor egyszer azt mondta az anyja:

— Újat írj, hé, ne csak mindig azt, akit már más is megírt.

Ó, hogy milyen hangja volt az Édesnek... máskép fogott a szó a száján, ha *így* mondta, ismét máskép, ha *amúgy*.

Hogy vágott a kezére a jegyzősegédnek, aki körüllegyeskedte: Menjen innen, hallja, nem vagyok én magának való, én parasztasszony vagyok! — De olyan büszkén, olyan eltelten vágta oda a sehonnai kis pimasznak: paraszt asszony vagyok.

Visszacsengett a fülébe ez a szó, amikor egyszer azt mondták a falusiak, hogy bolond ez a Fináléné. Hogy föstöt akar nevelni a fiából. Ki hallott már olyat, zsidónak való az. Akkor azt mondta az ő szikár, gögös anyja s kiintett egy vállrándítással a falura, de az egész falura, ahol zsiros fekete emberek laktak, fátlan udvarokon, árnyéktalan házakban: Parasztok! — azt mondta sziszegve és megvetéssel.

Büszke volt, nagyon büszke. Mikor már semmije se volt, mikor már elöregedett a nyomorúságban és az a gyönyörű, szigorú ajka lefittyedt, mikor már foga sem volt s a pap konyháján segített ezt amaszt, még akkor is büszke volt. Semmije se volt már, csak az, hogy az ő urát

Finálénak hívták, nemcsak úgy Kissnek, Nagynak s Kovácsnak, mint ezeket a többieket itt.

De szép meséket is tudott én Istenem s gyönyörű dalokat, búsat, de vigát is... olyant, amelyben erdők zúgtak, patakok csörögtek, hegyek omlottak... milyeneket tudott... s elmelegedett a szíve Finálé Gáspárnak, ahogy ott ült két portré között és végignézett az életén.

Hogy ő vásárosokkal jár és «dumával» «főzi» az embereket a «ceruza alá», ó, azt már nem tudta az öregasszony. Pedig ez lett a vége. Akadémia s más efféle, ugyan... tíz perc alatt portrét csinálni, az igen! Na, de nem sokáig, csak még egy kis pénzt, persze, egy kis pénzt... még ebben az évben... s még egy hónapig... kettőig... egy évig... háromig... ötig. És örült, mikor ezt a nyugalmas, állandó kis bódét megkapta itt. Hogy nincs többé vásár és lacipecsenye, sátor, kikiáltás... itt majd... itt összeszed egy kis pénzt és aztán hajrá, neki! Addig csak hadd gyűljenek a színek, az álmok, ó, mennyi, de mennyi van. Csak nem nekifogni, csak nem elnagyolni... csak szépen, nyugodtan, csendesen és egyszer előállani... a nagy vászonnal! A naggyal! A legnagyobb!

Itt ragadt természetesen a bódében. Most negyvenéves volt már, ahogy mindezeket elgondolta és elhatározta, hogy igenis, megteszi a döntő lépést. Megteszi! A művészet, a mindenekfelett való szent művészet az első, csak azután jön minden egyéb... szerelem, becsület, oh... hol vannak ezek a művészet mögött...

Finálé Gáspár ugyanis szerelemben volt — ahogy Stern, a helyettes indián mondta —, Adélkával, aki árnykép-szabással foglalkozott; önálló természet volt, keverve romantikával és egyetlen lény volt a világon, aki tudott a Finálé Gáspár felmérhetetlen művészetéről.

Tudta, hogy világraszóló tervek, vázlatok, vonalak és színek hevernek ebben a bússzemű nagy fiúban és tudta, hogy csak egy nyugodt félesztendőre van szükség, egy világos szobára, pár krajcárra és egy nyugodt félesztendőre, hogy ezek a színek kitörjenek és elhomályosítsák az eget.

Adélka a szüleivel lakott, egy szomorú és vigasztalan szobában, ahol egyszersmind apja műhelyét is tartották, aki foltozó szabó volt. Az Adélka mamája szintén művészszívű asszony volt és imádta Finálé Gáspár gyors- és csodarajzolót. Egyébként sokat pörölt az urával, aki keveset keresett és el volt keseredve az Isten, a világ és a családja ellen. Az asszony üres óráiban szivarszipkákat készített elmés szerkezettel és ismerős főpincéreknek adta el, olcsóbban mint a gyár. Ezt az úgynevezett szipkapénzt rakosgatta félre és őrizte, mint egy sárkány. Ez lesz az Adélka hozománya. A szipkapénz.

Adélka pedig ült naphosszat a bódéjában, vagdalta az árnyképeket és vénült. Ahogy vénült, úgy finomodott kívül és belül. Ebben az időben már tizenegy éve várt Finálé Gáspárra és olyan volt, mintha maga is árnykép lenne, finom, halk, elsurranó sziluett.

És úgy volt, hogy most már nem várnak tovább. Finálé Gáspár feleségül veszi Adélkát. A szipkapénzhez, ha még valamicskét hozzátesznek, már elég egy szobára és szépen dolgoznak tovább, kiki a maga szakmájában. Este, mikor András, az őr, lehúzza a rolókat, akkor karonfogva, összesimulva mennek majd haza szépen kis fészükbe, ahol gyorsrajzokkal, csodafestményekkel és árnyképekkel aggatják majd tele a falat. Hazamennek és olvasgatnak, beszélgetnek, úgy várják ki szépen a jobb időket. Télen, amikor itt nincsen szezon és Gáspár kávéházról-kávéházra jár a rajztömbbel a hóna alatt, akkor majd Adélka szipkát fog készíteni a mamával. Gáspár csak nézzen utána, a főurak között, hogy sokat lehessen eladni, ó, majd csak lesz valahogy . . . és ha soha, de soha nem jönnek ki azok a színek Finálé Gáspárból, ha örökre benne maradnak, hát akkor is legalább egy pár csésze teát megiszik vele téli estéken, ezzel a finom, kedves kis lánnyal és egypárszor hazamegy vele összeakaszkodva, surranva az utcákon. Haza. Ez is valami.

És ekkor jött a sorsfordulat, a döntő lépés, amiről Stern beszélt, a volt rövidárú-utazó, a sorsfordulat, mely előtt most megállott Finálé Gáspár és azt mondta keményen, kegyetlenül: első a művészet!

Tudniillik úgy történt, hogy a vidéki özvegy elvetődött a bódé elé és meglátta Gáspár szép, halavány fejét, amint az a villanyfény megett állott és kifelé nézett, el, valahová a tömeg feje fölé, messze . . . Homlokába hulló fürtjei alól kilobogott a szeme a hatalmas nyakkendő-csokor felett . . . úgy nézett . . . úgy nézett, ahogy régen elhamvadt festők festették meg önmagukat és ahogy ugyancsak régen elhamvadt írók darabjaiban a már szintén porladó színészek, a festők megjátszották valaha.

A vidéki özvegy kövérkés volt, vöröskés kezén glaszé-kesztyű feszült és nem tudta, hogy Finálé Gáspár gyors és csodafestő azért áll úgy, mert az benne van a szerződésben. Gáspár egyébként e sorsdöntő pillanatban arra a pár virstlire gondolt, amelyet elfogyasztani volt szándékában és ahogy az utána következő stucni sörre kalandozott, egy hosszút, kéjeset sóhajtott.

Az özvegynek csillogott a szeme és belibbent a bódéba. Ketten vagy hárman voltak vele, fölényes pestiek, akik kalauzolták.

A rajz megtörtént.

— Mely különös felfogás — mondta az özvegy, aki két füzetes regényvállalat előfizetője volt és a lapok tárcáit gondosan kivágva, cernával egybefűzte évfolyamonként.

— Ön . . . impresszionista?

Gáspár rávágta:

— I-igen.

Az asszony — amolyan «helyremenyecske», «helyén a szája», «slágfertig» satöbbi — erre azt mondta:

— Na és, mi az impressziója rólam?

— Ó — mondta Gáspár fülig vörösen —, e-e- kitünő portré-arc, izé, portré-arc van nagyságos asszonynak.

— Úgy találja?

— Igen, hiszen mondom.

Az özvegy ellibegett és később visszalibegett.

— Most rajzoljon le, kedvesem, profilba.

— Kérem! — és csevegtek.

Két hét alatt valami kilencszer rajzoltatta le magát az asszony. Akkor egy úr kereste fel Gáspárt, bemutatkozott és néhány bevezető szó után kedélyesen a vállára csapott.

— Maga egy kópé, hehehe, maga egy szerencsés fickó, nézze — és elmagyarázta a dolgot.

Az illető hölgy férjhez-adásával «ő lett megbízva». Nála van a fénykép, telekkönyvi kivonat, postatakarékpénztári szám, stb., stb., szóval minden, ami egy boldog házassághoz szükséges.

— Uram, mit mondjak magának? Szállítottam már neki iparost, nagyiparost, fináncot, ügyvédet, uram, ügy-vé-det szállítottam neki és nem kell. Hogy majd ő még körülnéz. Hát körülnézett. Uram, maga egy kópé, hehehe, maga egy szerencsés fickó, burokban született hetedik gyerek, szerencsemalac, négylevelű lóhere, hehehe...

Szóval, a beszédes idegen elkezdte «összehozni» Finálé Gáspárt a vidéki özvegygel, ahogy azt ugyancsak Stern, az indián megállapította.

És Finálé Gáspár határozott. Az egyik serpenyőbe vetette Adélkát, a szipkagyarat, a teát, a suhanást és minden egyebet, a másikba az özvegyet, a telekkönyvi kivonatot, a takarékpénztári számot és a művészi hírnevet. A mérleg billent egyet és Finálé Gáspár határozott.

Két hét múlva megvolt az esküvő. A festő danolt és ivott. Danolt és megint ivott. Ivott az eddigi életére, hogy elmúlt, ivott a jövő életére, hogy jön, ivott a bánatára — amelyik őszinte volt, hogy Adélkát ott-hagyta — és ivott búfelejtőt, ivott a művészetére, ivott mindenre; ivott, ivott, ivott a negyvenéves fiú, aki most indult. Berúgott és utálatos volt, s a vidéki özvegy, aki már nem volt özvegy, hanem fiatalasszony, azt mondta, gyönyörködve: Milyen érdekes, milyen eredeti, csak egy művész tud így.

Finálé Gáspárék hát eltűntek. Falura mentek, ahol az asszonynak volt egy kis birtoka s ahol Gáspár megindította a harcot a halhatatlanságért.

Adélka nem ivott marólúgot, nem ment a Dunának, csak néha sóhajtott egyet, egészen halkat; segített a szipkáknál a mamának — aki megútálta a művészeket — és egy új embert is szerzett, egy főurat a Metropolból, aki minden héten vett ötszázat és szabta, szabta az árnyképeket, amelyekhez egyre jobban hasonlított.

Finálé Gáspár pedig leült a vászon elé, hogy, na most. Na most, szépen, lassan, szeretettel, gonddal, erős kritikával telefesti. Na most; és egy óra alatt tele volt.

Na, nem így ... így nem lehet!

És másnap megint leült.

Igy, szépen ... gondolkodni egy kicsit előtte, nemcsak úgy nekiugrani. Egy csendéletet akart, de olyat, Istenem, hát egy csendéletet, amilyen még eddig nem volt; ez csak világos.

Délig ült a tornyosra rakott szilvák, császárkörték, birsalmák előtt, szemben a palack vörösborral. Oda-odanyült szórakozottan, csipegetett a modellből ... csak a széliről innen-onnan ... és gondolni akart a képre. De hiába. Hát mit gondoljon ő erről? ... Mit? ... eszegetett ... nézte az üres vásznat. Milyen jó ez az asszony ... milyen rendes... milyen kibírható. Mert ettől félt, hogy a nyakára ül ... de nem ... na, még egy körtét ... ó, ha az első nagy vászon befut, hajjaj, majd leülnek akkor a vének ott az Akadémia körül ... Így gondolkozott a negyvenéves ifjú a tál előtt s töltögetett a veres borból és rendre dél lett.

— Soká jöhet, szívem? — kiabált be az asszony, nem jött be zavarni, csak beszólt — dél van, ebédelhetnénk.

Akkor kapott észbe Gáspár. Iszen még üres a vászon ... és a tál is.

— Rögtön jövök, szívem, rögtön.

Nekirugaszkodott s húsz perc alatt odakente emlékezetből azt a rongyos csendéletet. Azzal elment ebédelni.

Eltelt egy év is és sehol semmi. Már a második telet tapodta a jómódban, erősen szürkült s pocakosodott. Egy képet elküldött egyszer Kele Mártonnak, aki nem is válaszolt. Ezt nagyon restelte az asszony előtt s megbiztatta magát.

— Majd a nyáron. Rávetem magam a tájképezésre, nézze csak meg.

Az asszony bízott s szidta azokat ott fent, azokat a kontárokat.

Eljött a nyár is és Gáspár tényleg rávetette magát a tájképekre.

Naphosszat oda volt; erdőn, mezőn, hegyen, völgyön és a padlás tele lett hajladozó nádassal, lombosáttal, izogató özikével és egyébbel.

Egyszer, egy napos délelőttön, a kaplonyi országút szélén sátorozott le. Valami tanyát festett ott, jegenyessel.

Jó nyakig benne volt a munkában; úgy ugrottak ki a jegenyék az ecsetje alól, mint az ismétlő-puskából a golyó. Na, még egy ablakot ide, hát egy jó komondort dehogy sajnált a másik végibe ... meg egy kis nyájat, ahogy hazafelé ballag ... meg még öt-hat tehénnét, bojtárt, pulit, na, még hadd menjen egy leányzó a bojtár elé azzal a bokrétaival... Egy-kettőre úgy megtöltötte a méteres vásznat, hogy csak úgy roska-
dozott.

Valami szekerek mentek a háta megett. Vásárosok. Kaplonyba mennek, a járási székhelyre. Észre se vette őket. Egy ember le is szállott. Egy ravasz nézésű, kajla ember, szakállas. A törös botjára támaszkodott — ilyet hordanak a vásárosok — rátámaszkodott háttal és úgy elnézegette a festőt, ahogy működik, mint a szélvész. Hogy kész lett, akkor mozdult oda.

— Jónapot.

Hátra rezzent Gáspár.

— Jónapot, észre se vettem.

— Meghúzódtam itt hátul, oszt' csak elnézegettem, hogy hogy gyártja. Szép.

— Tetszik?

— De az ám!

Gáspár kedvtelve elnézegette a jegenyéit.

— Hát bizony nem rossz.

— De nagyon is jó — mondta a kajla ember —, igen jeles — s szakértőleg hunyorgatott azzal a savószínű ravasz szemével.

Állottak egy kicsit.

— Arcképet is tud az úr?

— Hogyne.

— Hát engem le tudna kapni?

— De le ám!

— Na, már — mondta az ember sunyin — engedelemmel, azt szeretném én látni!

— Hát azt is megláthatja.

— Nono!

Gáspárt megmérgeztette a csendes ellentmondás. Papírt kapott elé s ceruzát.

— Álljon csak idebb... fejebb tartsa egy kicsit a fejét... lejjebb... úgy...

Állott az ember. Leszólt vagy öt perc múlva, élesen, mint a beretva:

— Oszt' meddig álljak itt?

— Meddig? — kapta fel a fejét a festő dühösen s lázasan, vágatva hajította fel a vonalakat — ... hát ... hát ... no, nézze csak ... hát — vágta ki diadallal — most már akár ne is álljon! Kész.

— Kész?

— Kész!

A kajla ember a szeme elé vette a lapot s jól megnézte.

— Hát e' jó — adta vissza —, hanem mondanék én egyet az úrnak, ha meg nem sértem; festő tetszik lenni, úgy-e? Már mint hogy mesterségre nézve, nem csak úgy kedvtelésből.

— Az hát.

— Nahát, idehalljon, hallja-e — s nem mondta úr —, nézze, ott, azok az én kocsijaim — s felmutatott az útra, ahol mentek a nagy-kerekű, nehéz, vasalt szekerek — én panarámás vagyok, Kaplonyba megyek most a vásárra. De onnan mindenfelé, még külföldre is, németekhez, franciákhoz, bizony... egyébként — s nyújtotta a markát — én Gidrány Máté vagyok, szabad lesz a becsesit...

Gáspár rácsudálkozott; kezét ráztak s megmondta nevét.

— Hát aztán, hogy folytassam, illetve, hogy megmondjam a magamét kereken, hát jöjjön velem az úr.

Gáspárban elhült a vér.

— Magával... hogy menjek, hová... minek... nem értem.

— Minek? — ugratta Gidrány Máté panarámás, nagy jókedvvel befelé az alkuba — hát aztán rajzolni, az árgyélusát, aki így tud. Rajzolni, kiabálni a népeknek mindenféle mókákat, oszt' lekapni őket, pengő egy darab. Én adom a sátrat... Na-na... mi van magával... na-na, ejnye, na... a Jehováját... hé, na, emberek, hé!... gyűjjék csak valaki.

Tudniillik szívszélhűdés történt. Abban halt meg Finálé Gáspár gyorsfestő és csodarajzoló, abban a minutumban, ahogy nekiugrott Gidrány Máté panarámásnak. Hogy megfojtsa.

Pesti szobrással faragtatta az asszony a sírkövét. Kettétört cserfa... síró géniusz... az kijárt neki.

Adélka belevágott két árnyképbe. Aznap, hogy megtudta. Az egyik egy szakácsné volt, jólelkű, kedves asszony. — Nem baj, lelkecském — mondta —, majd kiszabja másikból; nem baj, lelkecském. — Hanem a másik, az egy londiner volt, aranygombos, sapkás, az igen szájalt, hogy — a keze alá nézzen, ne másüvé, így, amúgy — mire Adélka megfordult egy pillanatra s halkán és finoman kifújta az orrát. Ha a sziluettek fújnák az orrukat, épen így fújnák.

Török Sándor.

KOSSUTH POLITIKAI TERVEI AZ AMERIKAI EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN.¹

KOSSUTH 1851 október 24-én szűkebb kíséretével a southhamptoni öbölben hajóra szállt, hogy az Amerikai Egyesült-Államokba utazzék. Idestova másfél hónap telt el azóta, hogy kisázsiai internáltsága véget ért; ez a másfél hónap azonban nemcsak sok sikert, hanem sok csalódást is jelentett számára. A személyével kapcsolatos események ugyanis élénken igazolták azt, hogy a nemzetközi politikából hosszú internáltsága folytán történt kikapcsolódása miatt még akkor is rendkívüli tisztánlátásra és határtalan szerencsére lett volna szüksége, ha politikai impresszionizmusa nem korlátozta volna az események tárgyilagos megítélésében. Kiszabadulásától kezdve csak egy határozott cél lebegett lelki szemei előtt: az újabb magyar felszabadító háború előkészítése és keresztülvitele. Ennek a kiforrott akarásnak a nemzetközi politikai helyzettel való diszharmóniája vonult végig vörös fonálként azon a sikerekben és csalódásokban gazdag úton, melynek állomásait Spezzia, Marseille, Gibraltár, Lissabon és az angol városok jelezték.

Még mielőtt Angliát elhagyta volna, körvonalaiban tisztán állt előtte az a politikai program, melyet amerikai tartózkodása idejére magának célul kitűzött. A magyarság iránti rokonszenv felébresztése és az újabb felszabadító háború előkészítése érdekében tervezett amerikai körútját ugyanis egy angol-amerikai szövetség eszméjének népszerűsítésére óhajtotta felhasználni. Az erre vonatkozó ösztönzést Walker Róbert, volt amerikai pénzügyi államtitkártól nyerte, akivel angliai körútján ismerkedett meg. A vele történt tárgyalások során arra a meggyőződésre jutott, hogy a nagy angolszász nemzeteknek alkotmányos szabadságra támaszkodó szövetsége képezheti az egyetlen szilárd alapot az európai kontinensen uralkodó abszolutizmus ellensúlyozására. Ezen szövetség tulajdonképeni célját az intervenció jogelméletének olyan értelmezésében, illetve érvényesítésében látta, mely szerint a nemzetek önrendelkezési jogát maguknak az egyes nemzeteknek kell kölcsönösen biztosítaniok. A viszonyosság elvéből következik továbbá, hogy az egyik nemzet önrendelkezési jogának egy másik által való megsértése esetén a többi nemzetnek válik kötelességévé a megsértett nemzet önrendelkezési jogának hatalmi túlsúly vagy fegyveres beavatkozással való biztosítása. Magyarország felszabadítását tehát ezzel az intervenció jogelmélettel, a jogelméletet pedig a nagy angolszász nemzetek e célra irányuló szövetségével vélte alátámaszthatónak.

Mialatt a Humboldt-gőzös fedélzetén Kossuth Newyork felé tartott, az amerikai politikai körök épúgy, mint a közvélemény, különös érdeklődést tanúsított személye iránt. A nagy lapok naponként hasábos közleményekben számoltak be útjának minden mozzanatáról és a szokottnál kimerítőbben

¹ Szemelvény a cikkírónak készülő Kossuth-tanulmányából. E cikk javarészt Feleký Károly, Newyorkban éló hazánkfiának magángyűjteményében őrzött emigrációs forrásanyaga alapján készült.

tájékoztatták a közvéleményt az európai politikai viszonyokról. Az Unió polgársága részéről a nemzetközi politika iránti fokozottabb érdeklődés annál is inkább érthető volt, mert az amerikai belpolitikai helyzet a mozdulatlanság képét nyújtotta. Azonban kétségtelen, hogy ez a mozdulatlanság a vihar előtti csendhez hasonlított. Ugyanis az a harc, mely a néger rabszolgák felszabadítása végett az Északi és Déli Államok közt hosszú éveken át minden egyéb belső kérdést háttérbe szorított, egy pártközi egyezség által ideiglenesen holtpontra jutott. Nem csoda tehát, ha erre a várakozásteljes helyzetre tekintettel a kongresszus téli ülészakájának 1851 decemberi megnyitása nagyjelentőségűnek ígérkezett. Az 1852-iki elnökválasztás ugyanis már előrevetette árnyékát, melynek különös jelentőséget kölcsönzött az a körülmény, hogy a két vezető pártnak egymástól eltérő álláspontja volt a rabszolgakérdésben létrejött paktum életképességére nézve. Ezért mindenki abban a meggyőződésben élt, hogy majd az elnökválasztás kimenetele fogja eldönteni, vajjon a paktum fenntartható lesz-e és vele együtt az Unió belpolitikájában elkövetkezik-e a várva-várt béke, vagy pedig olyan válságos idők előtt állnak az Amerikai Egyesült-Államok, amelyekben az ellentétek előbb-utóbb fegyveres harcra vezetnek.

Ilyen feszült politikai légkörben lépett Kossuth 1851 december 5-én Amerika partjaira. Newyorki első programmbontása, melyben a nemzetek önmegrendelkezési joga, az új intervenció jogelmélet és Magyarország haladéktalan felszabadítása mellett foglalt állást, a tömegekből olyan határtalan lelkesedést és személye, valamint a magyar ügy iránt olyan rokonszenvet váltott ki, mely teljesen példátlan az Unió történetében. Személyének varázsa alatt a különböző pártokhoz tartozó politikusok úgy nyilatkoztak, hogy, ha a nyilatkozatokat szószerint értelmeznénk, azt kellene hinnünk, hogy Kossuth egy csapásra megnyerte politikai terveinek az Újvilágot.

A valóságban azonban programmbontása a szövetséges kormányt meglehetősen kényes helyzetbe juttatta. Ugyanis a kormány akkor, amikor Kossuthnak ajánlatot tett az Unióba való elszállítására, nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy Kossuth az Unióban egy újabb magyar felkelés szervezése érdekében propagandát szándékozik kifejteni. A kormány tulajdonképpen abban a hitben élt, hogy Kossuth az Uniót menedékhelynek tekinti, ahol hátralevő napjait, mint köztisztelőt álló, de közpályáján sikertelen hazafi visszavonultan leélheti. De nemcsak a szövetséges kormányt, hanem a vezető pártokat sem elégítette ki politikai programjával. «... Minden beléje helyezett reményünk odaveszett — írja Garrison, a rabszolgaság eltörléséért küzdők vezére. — Vallásos kötelességünknek mondja Kossuth, hogy az Unió Magyarország felszabadítása végett közbelépjen, de nem veszi tudomásul azt a politikai következetlenséget, amelyet a rabszolgakérdésben való hallgatása által árul el. Milyen ethikai alapon harcoljon az Unió idegen világrész népeinek szabadságáért, amikor a fehérek és feketék közötti jogegyenlőséget még a saját területén sem valósította meg...»

Hasonlóképpen a whig-párt is nagy tartózkodással viseltetett Kossuth irányában, mert a rabszolgakérdésben való hallgatása ellenére is a pártban az a meggyőződés alakult ki, hogy a Kossuth által hirdetett intervenció ellenében áll a nagynehezen tető alá hozott paktum szellemével. Egyedül a demokrata párt progresszívebb szárnya közeledett a maga nagyobb hajlékonyságánál fogva Kossuthhoz. Ezt pedig abban a reményben tette, hogy őt intervenció politikája elejtésének célszerűségéről sikerül majd meggyőznie. De a párt számított még arra is, hogy Kossuth agitatórius képességeit az elnökválasztási

harcban a saját javára értékesítheti, aminek ellenében uralomrajutása esetére politikai és anyagi támogatását helyezte kilátásba. A demokrata párt egyébként azt a tanácsot adta Kossuthnak, hogy politikai programjából ejtse el az elméleti szabadságjogok különös hangsúlyozását, mert különben a Déli Államok politikusai, — tartozzanak bár a whig- vagy a demokrata-párthoz, — már a Déli Államok rabszolgarendszerének lélektanánál fogva is feltétlenül ellene fordulnak. Az amerikai közvélemény előtt inkább domborítsa ki azt, hogy Magyarország függetlensége a magyar alkotmányos jogfejlődés természetes eredménye; mutasson rá továbbá az alkotmányos önkormányzatnak a bécsi centralizációval szemben kifejtett évszázados küzdelmére. Ezek olyan szempontok, amelyek iránt nemcsak a demokrata, hanem a konzervatív amerikai politikusok is kétségkívül fogékonyak. Ami pedig az intervenciót illeti, azt csak elméleti alapon tárgyalja: ne sürgessen fegyveres beavatkozást a magyar ügyben, hanem fejtse ki inkább azt, hogy egyetlen egy amerikai katonai életét, sőt még egy dollárnyi értéket sem áll szándékában agitációja által a pusztulás veszélyének tenni ki. Egyedüli óhaja csak arra irányul, hogy a szövetséges kongresszus a magyar kérdést a maga valóságában ismerje meg és annak alapján foglaljon állást benne legjobb meggyőződése szerint. A demokrata pártnak egyébként nem volt kifogása az ellen, ha Kossuth az amerikai közvélemény előtt felveti a kérdést, vajjon az Unió gazdasági fejlődésének mai fokán, amikor már világhatalommá nőtte ki magát, nem volna-e kívánatos a közvéleménynek épúgy, mint a politikai pártoknak, a Monroe-doktrína revíziójával is foglalkozni.

Az angol-amerikai szövetséget illetőleg a külpolitikai helyzetre való tekintettel a demokrata párt Kossuthnak nem sok sikert jósolt. Az Unióban ugyanis nagy elégedetlenséget keltett az angol befolyásnak a középamerikai köztársaságokra és a Csendes-óceáni Sandwich-szigetekre való kiterjesztése, ami által az amerikai üzleti világ a maga növekvő külkereskedelmét látta veszélyeztetve. Ehhez járult még újabban a cubai expedíció, valamint a Nicaragua ügyében történt angol beavatkozás. Ilyen körülmények között a demokraták szerint Kossuth alkalmatlanabb időpontot nem választhatott volna egy angol-amerikai szövetség eszméjének felvetésére. Amennyiben azonban hajlandó volna politikai programjának ilyen értelmű revíziójára, a demokrata párt a washingtoni szövetséges kormány hallgatag beleegyezését igyekszik megszerezni ahhoz, hogy a párt az új magyar felszabadító háború céljaira toborozhasson és a hadianyaggyártást is kezébe vehesse. Sőt a párt egyik vezető tagjától ajánlatot kapott arra is, hogy a párt, uralomra jutása esetén, hajlandó részére az amerikai kereskedelmi flotta egyik legmodernebb egységét megvásárolni.

Ez volt végre az első komolynak látszó ajánlat, melyet partraszállása óta kapott. Újra nagy optimizmussal nézett útjának sikere elé, jóllehet a különböző oldalról nyert tanácsok és üres biztatások megérkezése óta sokszor lehagolták. A demokraták támogatása azonban egy hosszúlejárátú váltóhoz, az elnökválasztási harcban való győzelemhez volt kötve. Ha tehát tanácsaikat és ajánlataikat elfogadja, az nemcsak egyet jelent politikai programjának gyökeres revíziójával, hanem a keresztülvitelnek olyan elodázásával, amelyet az európai forradalom megszervezésére Mazziniékkel kötött londoni megállapodásaival aligha bírt összhangba hozni. Bár időközben megérkezett Napoleon Lajos államcsínyének híre, mely egyet jelentett az abszolutizmusnak a kontinentális európai államokban való megerősödésével, Kossuth mégis rendület-

lenül hitte, hogy az európai forradalomnak annál hevesebben, legkésőbb fél-éven belül ki kell törnie. Hitte, mert összes politikai tervei erre az eshetőségre voltak felépítve. És ha ezt az eshetőséget elejti, kénytelen lett volna programjának időszerűtlenségét beismerni. Tekintettel azonban arra, hogy a washingtoni kormány tagjaival eddig még nem állt módjában tárgyalnia, a demokráciával szemben végleges állásfoglalását washingtoni tárgyalásai eredményétől tette függővé.

Amikor Washingtonba ért, ahol az elnöknek és a szövetséges kormánynak kisázsiai internáltságából történt kiszabadítását és elszállítását óhajtotta megköszönni, még mindig kétséges volt, vajjon a kongresszus a Déli Államok képviselőinek ellenzése folytán hivatalosan fogadtatásban részesíti-e vagy sem. Maga Webster Dániel, külügyi államtitkár az új intervenció elmélet miatt nagy tartózkodással nézett látogatása elé, bár vezető szerepe volt abban, hogy a Mississippi-fregatt Kossuthék elszállítása végett Kisásziába rendeltetett.»
 «... Nagy óvatosságot igényel — írja egyik barátjának, — hogy Kossuth ideérkezésekor úgy vigyem az ügyeket, hogy a Scyllát és Charybdist kikerüljem. Tisztelettel fogunk bánni vele, de semmi biztatást sem nyújtunk neki arra nézve, mintha az ország rég bevált politikájától a legkisebb mértékben is eltérnénk. De ha mégis az intervencióról beszélne hozzám, süketebb leszek a kigyónál...»

Fillmore elnök, épúgy, mint Webster, a whig-párt konzervatív szárnyához tartoztak és nagy szerepük volt a néger rabszolgákra vonatkozó pártközi egyezés létrehozása körül. Fillmore, mint a status quo és az alkotmányos jogok képviselője, már Kossuthal történt első találkozója alkalmával kifejtette, hogy politikai multjával ellenkeznek, ha az Unió külpolitikájának Kossuth által javasolt irányát az intervenció jogelméletre vonatkozólag magáévá tenné.

Az elnök tartózkodó magatartása után Kossuth most már csak abban reménykedett, hogy Webster, valamint a többi vezető politikusok előtt programját sikerrel tudja képviselni. Ezen tárgyalásai során különös gondot fordított arra, hogy a politikusok érdeklődését az angol-amerikai szövetség, az intervenció elmélet, sőt a keleti kérdésre is felhívja. Az Unió ugyanis Kalifornia birtokba vételével a Csendes-óceán partvidékének jelentős részét szerezte meg és ezáltal világhatalmi állását nagyban megerősítette. Ismételten bizonyított tehát Kossuth, hogy a nagy köztársaság fejlődésének mai fokán az elzárkózásnak jelen politikáját már sokáig fenn nem tarthatja. Az új orientáció szükségességének bizonyosságát egyébként a washingtoni kormány azon rendelete is igazolja, amellyel az amerikai flottát kereskedelmi kapcsolatok felvétele végett Japánba küldte. Ebből önkényt következik, hogy az amerikai gyáripar rohamos fejlődésével termelt iparcikknek Európába, de főleg a kevésbé versenyképes Dél- és Délkeleturópába való bevezetését is előbb-utóbb mérlegelés tárgyává kell tennie. Annak biztosítására, hogy a Dél- és Délkeleturópa felé kiépülő amerikai kereskedelmi kapcsolatba zavartalanul kiépíthetők legyenek, egy új amerikai flottabázis megszervezésére terjesztett elő javaslatokat. A spezziai öböl helyett, mely az amerikai Földközi-tengeri flotta eddigi bázisául szolgált, inkább a török kikötők valamelyikét ajánlotta. Késznek nyilatkozott továbbá arra, hogy Mytilene kikötőjének vagy a Cattarói öböl török részének e célra való átengedése végett a török portánál közvetítő szerepet vállal.

De eltekintve azoktól az üzleti előnyöktől, amelyek egy flottabázisnak

a török vizeken való felállításából az amerikai külkereskedelemre hárulnának, különösen annak igazolására törekedett, hogy az európai helyzet kulcsa Törökországban van. Az európai abszolutizmus súlypontja ugyanis az orosz birodalmon nyugszik; a német fejedelmek, valamint Franciaország és Ausztria reakciója viszont a cári autokráciára támaszkodik. Az abszolutizmus ezen hálózata csak Törökország földarabolásával válna teljesen konzolidálttá, mert az Oroszbirodalom megvívhatatlan európai fölényének és a reá támaszkodó reakciós államok biztonságának nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy a Boszporus, melyet maga Sándor cár is háza kulcsának nevezett, orosz kézre kerüljön. Ha tehát az Unió, mint világhatalom a török kérdéssel szemben rokonszenves orientációra volna hajlandó — amelyhez az első lépés a javasolt flottabázis megszervezése volna — akkor nemcsak új piacokat biztosíthatna magának, hanem az európai népek szabadsága ügyének s így Magyarországnak is megbecsülhetetlen szolgálatot tehetne. Kétségtelen, hogy Kossuth ezen terveinél az újabb felszabadító háború lehetőségei vezérelték, melyet Törökországban óhajtott előkészíteni és amelynél szívesen támaszkodott volna úgy politikai szempontból, mint az esetleges hadi utánpótlás biztosítása végett egy, az Égei tengerben levő amerikai flottabázisra.

Mindenen tervekkel szemben azonban a szövetséges kormány csak a földközi tengeri amerikai hadiflotta megerősítését volt hajlandó megfontolás tárgyává tenni; Webster pedig minden mély rokonszenv ellenére, melyet Kossuthtal szemben táplált, csak a következők teljesítésére vállalkozott:

Először is írásban adott neki ígéretet arra, hogy egy magyarországi felszabadító háború esetén az ellen óvást nem emel, ha a hadviseléshez szükséges eszközök Magyarország részére az amerikai szövetséges kormány hadiszergyáraiban javíttatnak. Szóbeli ígéretet tett továbbá arra, hogy ha Európában az elnyomott magyar, lengyel vagy olasz nemzet körében a jövőben felkelés támad, vagy ha az európai államok között háborúra kerül a sor, melybe Ausztria is belekeverednék, főleg, ha a keleti kérdés miatt háború ütne ki, az Egyesült-Államok kormányának gondja lesz arra, hogy diplomáciai ügynököket küldjön Európába. Ez az ügynök pedig felhatalmazást fog kapni, hogy az európai háborús bonyodalmakkal kapcsolatban újra függetlenségüket kereső nemzetek de facto kormányával — amennyiben ilyen kormány a hatalmat meg tudja tartani — minden előleges jelentéstétel nélkül a diplomáciai érintkezést felvegye. S végül megígérte Webster, hogy mindaddig, míg Magyarország függetlensége az Egyesült-Államok által hivatalosan elismerhető nem lesz, Kossuthnak Washingtonba rendelőndő képviselőjét a szövetséges kormány bármikor barátságosan fogadja.

* * *

Miután Kossuth Washingtont elhagyta, a kormány és a kongresszus még sokáig látogatásának hatása alatt állott. Távozása után a kongresszusból hosszas vita fejlődött ki az intervenció körül, amely egyébként a sajtót és a közvéleményt is állandóan foglalkoztatta. Demokrata barátai útján Kossuth oda igyekezett hatni, hogy a kongresszus függeszse fel az 1818-iki semlegeségi törvényeket azokkal a hatalmakkal szemben, amelyek más hatalmaknak a saját ügyeikbe való beavatkozását kérik, illetve azokkal szemben, amelyek önkényesen avatkoznak be mások belső ügyeibe. Ámbár Kossuth azzal is megelégedett volna, ha a kongresszus az elvet kimondja, hogy bármely állam belső ügyeibe való idegen beavatkozást a nemzetközi jog megsértésének tekinti,

azonban a demokraták által benyújtott ilyen értelmű javaslatok közül egy sem került elfogadásra. Ugyanis a Déli Államok képviselői egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az óvilág egyedül hivatott saját problémáinak megoldására, valamint az Unió is egyedül önmagát tartja illetékesnek a saját belügyeiben való döntésre.

Az intervenció javaslatok megbuktatása után a kongresszus érdeklődése újra az elnökválasztásra összpontosult. Választási jelszavakban ugyan csak nem volt hiány. Kétségtelenné vált, hogy a rabszolgakérdésben létrejött pártközi egyezség époly ingatag alapon állt, mint ahogy az intervenciónak Kossuth által hirdetett jogelmélete ellen vagy mellett sem volt teljesen kiforrott közvélemény. Mindamellett Kossuth amerikai körútja során arra a meggyőződésre jutott, hogy a whig-párt győzelme a külpolitikai indifferenzizmus fennmaradását, a demokrata párt uralomrajutása ellenében a Monroe doktrína revízióját, illetve az Uniónak a világpolitikába való tényleges bekapcsolódását jelentheti. Mit tehetett volna tehát ilyen körülmények között Kossuth? Miután nem sikerült neki sem a kormányt, sem a kongresszust politikai programjának elfogadására bírni, a demokrata párt mellé állt, mely uralomra jutása esetére legalább támogatását helyezte neki kilátásba és amelynnek jelöltje, Pierce Franklin tábornok, Kossuth politikája mellett foglalt állást, a párt sajtója, a Democratic Review pedig az egész választási harc alatt az ő elveivel agitált.

A választás kimenetele azonban nem kis részben a nagyszámú honosított amerikaiak szavazatától is függött, akik közt a németek — az írektől eltekintve — vezető helyet foglaltak el. Pierce elnökjelölt politikai barátaival egyetértve Kossuth arra törekedett, hogy a németeket a demokrata párt jelöltjének támogatására bírja, mert csak ez a párt mutatott érdeklődést az eddigi amerikai külpolitikai semlegesség megszüntetésére.

«... Legyenek amerikaiak — mondá 1852 június 23-án a németekhez intézett newyorki beszédében — állampolgári kötelességeik teljesítésében, de maradjanak németek az európai szabadságügy iránti rokonszenvükben. Bár elvem, hogy idegen állam belső ügyeibe nem avatkozom bele, de azért senki sem veheti tőlem rossz néven, ha azt mondom, hogy Európára nézve az új amerikai kormány külpolitikai állásfoglalása rendkívüli fontosságú esemény... Ami a pártokat illeti, a whig-párt nyíltan ellene fordult annak a külpolitikának, amelyet a németamerikai polgárság és én képviselek, a demokrata párt pedig egyszerűen hallgatott. Azonban minden okom meg van arra, hogy higgyem, miszerint a hallgató párt vezetési elölbb-utóbb a hallgatásnak eddigi elveikkel összhangban álló kedvező magyarázatát fogják adni...» Kossuth beszéde olyan hatást gyakorolt az egybegyűlt németamerikaiakra, hogy a demokrata párthoz való tartozásukat a helyszínen határozatilag mondták ki.

Nem sokkal később Kossuth elhagyta az Újvilágot és Angliából aggodalmas reménységgel várta a demokrata párt győzelmét. Tétovázó, gondterhelt lelkét élénken tározteti vissza az a levél, melyet röviddel Londonba való megérkezése után írt a demokrata párt egy befolyásos tagjához:

«... Az európai forradalom nemcsak hogy küszöbön áll, hanem kitörését immár lehetetlen tovább halasztani. Nemcsak, hogy teljesen befejezést nyert a forradalmi szervezkedés, hanem a kötelnek most már szakadnia kell, mert a beszervezett népek nagy tömegét nem lehet sokáig összetartani anélkül, hogy magát a szervezetet az árulás veszélyének ne tennénk ki... A magam részéről abban a helyzetben vagyok, hogy ha egy nagy és két kis gőzhajóm

volna, rajtuk 3000 emberrel, 75—100.000 drb fegyverrel, 4 tüzéruteggel és ha ezenfelül 100.000 dollár készpénzzel rendelkeznek, még ma a siker reményében felvenném a harcot: annyira elő van készítve minden Magyarországon... De vajjon remélhetünk-e valamit igazán az amerikai demokratáktól? Vajjon akad-e egy párt vagy csak párttöredék is az Egyesült-Államokban, amelyiket még érdekelné a világ szabadsága?... Nemzetem nevében ünnepélyesen kötelezem magam, hogy bárki legyen is az, aki engem a fentemlített háborús szükségletekhez juttat, az illetőt Magyarország felszabadulása esetén a legnagyobb kitüntetéssel és 1,000.000 dollárnyi jutalommal illetem... Remélem, hogy már volt alkalma beszélnie Pierce tábornokkal és volt ideje arra, hogy megállapodjék vele abban, amire nézve a választ a vele való megegyezéstől tette függővé... Nagy aggodalommal várom az Ön döntő szavát...»

Néhány hónappal később a demokrata párt valóban döntő győzelmet aratott és Pierce tábornok, aki a választási küzdelmek idején Amerikát nyíltan az európai népszabadság adósának mondta, az Egyesült Államok elnöke lett. A nagy száműzött azonban hasztalan várta az ígéretek beváltását: a döntő jelentőségűnek mondott levélválasz elmaradt. Végül is Pulszky Ferencet Washingtonba küldte, hogy Pierce elnököt a demokrata párt és Webster ígéreteinek teljesítésére kérje fel, mert meg volt győződve arról, hogy az időközben kitört milánói zendülés az európai forradalom első fecskéjét jelenti.

Pulszky küldetésével egyidőben a következő levelet írta a demokrata párt egy befolyásos tagjához: «Olaszország lángokban áll... Önök, a kishitű, melegszívű, de cselekvésben lassú amerikaiak, — Önök, a köztársaságiak, kik szabadságukat és függetlenségüket az európai támogatásnak köszönheték — ami egy még ki nem egyenlített adósságuk — Önök hányszor kiáltották nekem százezer torokból: Halljuk csak meg egyszer az első ágyúdörgést az atlanti vizeken keresztül és Ön látni fogja, hogy Amerika mire képes a szabadságért... Ezúttal hát a Mindenható, az Önök elvhűsége és becsülete nevében kiáltom Önökhöz: segítség!...»

A milánói zendülést hamarosan elfojtották, az amerikai segítség elmaradt és Pulszky eredménytelenül tért vissza az Unióból. Elmaradt az amerikai segítség, mert a demokrata párt uralomrajutása nem jelentett gyökeres változást az Unió külpolitikájában, hanem csak nagyobb rugalmasságot és progresszívebb szellemet a világpolitika eseményeinek célszerűbb mérlegelésében. De ez a nagyobb hajlékonyság távolról sem jelentette azt, mintha az új demokrata rezsim célszerűnek látta volna a Kossuth által képviselt szabadságtörekvéseket az európai abszolutizmussal szemben hathatósan támogatni. A választási ígéretek beváltása és egy győztes pártra támaszkodó kormány felelős politikájának szükségszabta határai nem hozhatók szükségképpen egyazon nevezőre; még akkor sem, ha a felelős tényezők a legjobb szándékkal igyekeznek a párt által vállalt politikai kötelezettségek teljesítésére.

♯ Közel egy évnek kellett még eltelnie reménytelen várakozással, míg Kossuth, politikai impresszionizmusától felszabadulva, végül is belátta, hogy az új demokrata rezsim eredményes támogatására, a pártnak és politikusainak legőszintébb rokonszenve ellenére sem számíthat.

* * *

Egyébként a nagy száműzötteknek az 1852-iki elnökválasztás alkalmával betöltött politikai szereplése nem mult el tanulság nélkül az amerikai pártok történetében. Az amerikai németekhez való viszonya ugyanis az uralmát

vesztett whig-párt konzervatívabb elemeinek figyelmét arra a veszedelemre fordította, mely az idegen befolyásnak teret enged az amerikai belpolitikában. A tapasztalat szerint ugyanis a polgárságnak honosított része politikai jogainak gyakorlása alkalmával annyival is inkább befolyásolhatónak bizonyult, mert az óhazához sokszor erősebb érzelmi szálak fűzték, semhogy az újháznak intézményes politikáját kellőképen mérlegelni tudta volna. Az a mozgalom, mely a honosítottak politikai jogainak megszorítására irányult és amelyhez jórészt Kossuthnak a németamerikaiakra gyakorolt politikai befolyása adta meg az ösztönzést, az ú. n. amerikai párt megalakítására vezetett. Ehhez a párthoz maga a lelépő elnök, Fillmore is csatlakozott.

De nemcsak a pártok életében, hanem az amerikai közvélemény előtt sem mult el nyomtalanul Kossuth szereplése, mert, mint a szabadságjogok és hazaszeretet eszményképe, emléke maradandóan bevésődött és még ma is él az amerikai nép lelkében.

Jánossy Dénes.

SORSUNK.

*Embersorsokkal mérjük az időt,
Egy emberöltő: élet s elmulás.
A más halála serkentő nekünk,
Mint kis diáknak harangkondulás.
S ha megpihenni mi is földbe tértünk,
Sírunk felett sietnek majd a mások:
A Folytatások és új Indulások!*

CSAK TÉGED BAJ NE ÉRJEN!

*Jaj, mindig jöhet jégverés
Árvíz, villám, Isten csapása,
Baj, belegség és fájdalom . . .
Jaj, gyenge élet, gyermekem,
Csak téged soha baj ne érjen!*

*Lásd, háza van a kis csigának,
A kagylónak páncélruhája,
A gesztenyének tüskehéja . . .
Jaj, gyenge hús, kis gyermekem,
Csak néked nincsen tüskeháza!*

*A jelen percben mily bizton öllelek!
De ismeretlen percek fenyegetnek . . .*

*Talán jó lenne nékem is és néked,
Ha mint ijedt madárkát régi fészek
Én elhagyott ölembe rejtenélek,
És keltőnk titka lenne drága élted!*

Zergényi Ella.

SZIVÁRVÁNY AZ ÉG KAPUJA.

Regény.

ILONA és Turcsányi összebeszéltek és kirándulást terveztek a hegyekbe. Korán reggelre tervezték az indulást és csak későn este akartak visszatérni a városba. Fürdőruhát is vittek magukkal, mert fürödni is akartak a Tiszában.

Egészen csendes és kihalt volt még a város, amikor útrakészen összetalálkoztak. Jó kedvvel, a reggeli friss levegőtől frissen indultak neki az útnak.

— Hova megyünk, Miklós?

— Fel a hegyre. Magasra. Magam sem tudom, hová. Csak megyünk.

— Nem tévedünk el?

— Ne féljen, Ilona. Nem. Hiszen nem megyünk messzire. A hegytetőről a várost mindig látni fogjuk.

— Úgy örülök, Miklós, ennek a kirándulásnak. Úgy fáj a szívem a hegyeket mindég csak messziről látni. Szerettem volna olykor belesnézni az erdők mélyébe is.

— Hát most belenézünk egy kicsit.

Egyforma léptük ruganyosan, frissen kopogott a földön. Vidám lélekkel, mindent elfelejtve, mindent maguk mögött hagyva, indultak neki a természetnek.

Ilona kedves volt és közvetlen. Puhán ért oda néha Turcsányi meleg kezéhez finom, hűvös ujjjaival, addig, míg a férfi marka egyszer csak hirtelen, mohón rácsapott, tenyerébe fogta a kicsit vergődő kezét, ezentúl boldogan, hintázva összefogott öklüket, nevetve, dalolva gázolták a távolságot és alig vették észre, a hegy alá értek.

Itt a meredek hegyi ösvényen már lassan, okosan, kitartóan kellett menniök. Mindég nehezebb és nehezebb volt az út. A halántékuk lüktetett, mindég gyakrabban és gyakrabban lélekzettek hosszan és mélyen, mintha sóhajtottak volna. Az út egyre nehezebb és fárasztóbb lett. Ragyogó szemekkel, átforrósodott párás testtel ültek le pihenni az első óra után. De nem hagyták annyiba. Kergette, hajtotta őket a magasra siető nap. Félték, ha nem igyekeznek, később a nagy melegtől nem tudnak majd felfelé haladni.

Az erdő mindég szebb és mélyebb lett... Egészen olyan érzés fogta el Ilonát, mint amikor csónakkal ment a tengeren egyre beljebb-beljebb, messze maga mögött hagyva a partot. Akkor fogta el a végtelenség érzése annyira a lelkét, hogy majdnem sírva fakadt. Itt is érezte az

erdők óriási tömegét, végtelen, messzeterjedő birodalmát s valahogy úgy érezte, hogy nagyon messze, maga mögött hagyta a partot. A lombok nagyokat sóhajtva, titokzatosan borultak fölénk és a rengeteg idegen fa furcsán, szó nélkül és kedvetlenül fogadta a közöttük kóválygó két embert.

Erdő !

Ez is élet. Ez is csupa érzés. Csupa öröm és csupa szomorúság. Ropogó, pattogó szőnyeg a halott avar s a levegőben, mosolyogva pattan a rügy és kacagva hintázik a levél. A napsugár osonva, lopva suhan csak le megsoványodott, ragyogó testével a fák tövére s a levegő nehezen és súlyos illattal kering a lombok alatt.

Hallatlanul nagy csend hullámoz a törzsek között s boldog, nevető madarak ficáncolnak az ágak labirintusában.

Turcsányit és Ilonát is megfogta a csend. Szeliden, titokban gyepelt rakott a lelkükre és egy vidám füttyörésző kocsis : az öröm pattogtatta fölöttük hetyke ostorát : az időt és hajtotta őket a gondtalanság és a tervszerűtlenség palotája felé.

Hosszú és nehéz utat tettek meg, amikor végre felértek a hegygerince. Tikkadtan állottak meg pillanatra egy hatalmas fa árnyék-sátorában s boldogan, nevetve néztek egymásra. Turcsányi szeliden, kedvesen emelte szájához a lány apró, hintázó kezét.

— Ilona, édes, felértünk.

— Hálistennek, Miklós. Majd meghaltam már a fáradságtól.

— Akar most pihenni, vagy menjünk tovább?

— Istenem ! Még tovább megyünk?

— Ne féljen, már nem megyünk feljebb. A tetőn vagyunk.

— Hát akkor hova megyünk?

— Tisztásra. Olyan helyre, ahonnan az egész völgyet, az egész várost magunk alatt látjuk.

— Messze van?

— Nincs.

— Onnan megyünk még valahová?

— Nem. Az volt a cél. Ott van forrás is, ott majd megebédelünk.

— Akkor menjünk, Miklós.

És Ilona dalolt. Csupa csengő arany csendült meg a hangjában. Turcsányi nevető szívvel és minden harcot, bajt feledve sietett utána. Gyönyörködve nézte karcsú, erős, diadalmas alakját, amin ott hintázott forró, remegő vágyban a szerelem.

Nem mentek sokat és a tisztásra értek. Hatalmas nagy tisztás volt. Egy-egy fa árvaskodott csak a közepén és buján, vastag, húsos levelekkel terült el rajta a boldog hegyek szőnyege : a fű.

Halkan, áhítattal szólalt meg a férfi hangja :

— Ilona ! Nézzen le.

A lány megállott és visszafordult. Meglepetten pattant le ajkáról a szó, mint egy megfeszített ijjról a nyíl :

— Gyönyörű!

Alattuk apró, picike skatulyákból kirakva feküdt a város. Szűk, sovány utcák vonalzták össze-vissza lapos, hosszú testét s a közepén, mint egy nagy seb, úgy ásított a főtér. Három templomtorony szökött az ég felé, mint három faragott vizű szökőkút s a megyeháza otromba, emeletes testével úgy uralkodott az egész játékvároson, mint egy nagy varangyos béka.

— Látja, Ilona, ilyen messziről a város. Ha így elnézi csendesen, egész távolról, elkülönítve, nem is hinné, hogy mennyi fájdalom, mennyi harag, mennyi gonoszság és mennyi munka zsúfolódik össze a falai között. Ki hinné, hogy abban a csúnya, otromba nagy épületben fonják tisztességes, jóra való emberek a köteleket, csak azért, hogy összekötözék embertársaik kezeit, hogy ott trónol az érdemetlen hatalom és az örök emberi zsarnokság. Innen minden olyan fölöslegesnek látszik. Látjuk a várost és nem értjük a harcait. Látjuk a házakat és nem értjük a munkát. Látjuk az utcákat és nem értjük a rabságot. Mert hiszen ezek az utcák kivezetnek a házakból, a városból ki messze, ide az erdőbe, a hegyek közé. Csak el kell indulni, ott hagyni a harcot, házakat, utcákat, mindent és ide menekülni a szabad erdőbe, a csendbe, az igazi életbe. És lám, Ilona estére csendesen, hipnotizáltan, mindketten szépen visszamegyünk a városba, a házak közé, az utcákra és hangos szóval, összeszorult ököllel folytatjuk a harcot, a hangyák kicsinyes, utálatos, ostoba harcát.

— De miért, Miklós? Miért?

— Ez a kérdés az, amire eddig még senki sem tudott megfelelni. Erre soha senki se tudott mást mondani, minthogy muszáj! Mi emberek úgy hisszük, hogy ezt kell csinálnunk, így megyünk, így haladunk a tökéletesedés felé, a kultúra felé. De hagyjuk ezt, Ilona, jöjjön, ott a nagy fa tövében van a forrás, odamegyünk és ebédelünk.

Felfrissülve és felüdülve a közeli boldog pihenés gondolatától, neki szaladtak a távolságnak a forrásig. Ott kacagva dobták magukat a fűbe és Turcsányi egy-kettő levette válláról a hátizsákot.

Ilona az örök asszony ösztönét követve és földre hajtva könnyű kalapját, mosolyogva igazgatta meg haját a forrás mély, ragyogó tükrében. Turcsányi szétteregette az elemőzsiát és egészen rendszertelenül hol ebből, hol abból falatozva éhesen nyelték az ételt. Egyszer-egyszer kacagva csiptek le egymás ajkáról egy-egy jobb falatot, vagy nevetve ettették egymást.

Turcsányi bort hozott. Ilona vizet kért. Mélyen merítette meg a férfi a turistapoharat a forrásban, de nem adta rögtön oda, hanem két forró tenyerébe fogta és melengette.

— Miklós, adja ide már. Olyan szomjas vagyok.

— Nagyon hideg, Ilona, várjon egy kicsit. Ezt a forrásvizet nem lehet rögtön inni. Olyan, mint a jég.

— Ugyan adja ide. Hadd próbáljam.

És mohó, türelmetlen szájacskáját odanyujtva a víznek, szomjasan szürcsölni kezdte azt. De mintha megégette volna magát, úgy dobta el a poharat.

— Hiszen ez éget.

— Nagyon hideg ez, Ilona. Nem hitte el. Majd én megmelengetem és akkor ihat.

Újra megmerítette a poharat és türelmesen melengette a keze között.

— Mit fogunk ebéd után csinálni? — kíváncsiskodott a lány.

— Hanyatt fekszünk ebben az illatos, puha fűben és nézzük az eget.

Ránk fér egy kis pihenés, vagy nem?

— Maga biztosan aludni fog — durcáskodott Ilona.

— Én nem. De maga egész biztosan. Hiszen már most is bágyadt.

— Nem. Nem vagyok bágyadt. De Miklós, maga még meg se csókolt! Szomorú vagyok.

— Nem a csók fontos, Ilona. Hanem az, hogy együtt vagyunk, hogy most senki sem áll közöttünk és úgy érezzük, mintha egygé forrott volna lelkünk.

— De azért már megcsókolhatott volna!

S mint az előbb a víz után, most a férfi csókja után nyújtotta ki friss, ártatlan száját és boldogan, szelíd megadással fogadta a férfiszáj csendes, áhitatos, lüktető érintését.

Azután elheverték a fűben és kíváncsi, égre néző lélekkel lesték a közeli felhők kacérkodását a földdel s a madarak cikcacos, rendszeretlen röpködését a napsugarak égő folyamában.

Csendesen, szerelmesen beszéltek a jövőjükről. Turcsányi valamit mondott arról, hogy nem akar itt maradni ebben a városban és kedves meleg szavakkal beszél a benne érő regényről, amit Ilona nagy örömmel és boldog meglepetéssel hallgatott.

Azután Turcsányi halkán, csendesen hirtelen másról kezdett beszélni. Kis szemrehányások égtek a szavaiban.

— Az utóbbi hetekben olyan sok kétség és olyan sok keserűség gyűlt fel a lelkemben.

— Beszéljen, Miklós, hallgatom.

— Úgy látszik, sok minden történt maga és a Fiú között és én mindezt idegenektől tudtam meg és nem magától.

— Nem akartam róla beszélni. Kimélni akartam magát — felelte kedvesen a lány.

— Jön az új operett, maga játsza a főszerepet. Ezt is másoktól tudtam meg.

— Ezt meglepetésnek szántam.

Aggódva zengett a férfi hangja.

— Nagyon félek, Ilona, hogy lassan, tervszerűen, óriási erejűekkel egyszer mégis elveszik magát tőlem.

— Kishitű — csattant fel a lány.

— Ne mondja, Ilona. Valahogy úgy érzem, hogy maga mindég többet és többet foglalkozik a Fiúval.

— Kénytelen vagyok vele, Miklós, hiszen mindég körülöttem forgódom.

Turcsányi óvatosan, félve beszélt :

— Ilona ! Hallgasson rám. Ha én egyszer, talán a közeljövőben ott hagynám a hivatalos lapot, az állásomat, szeretne azért ?

Megdöbbenve nézett rá a lány.

— Miklós ! Miért ? Mi történt ? Valami baj van ?

— Feleljen, édes. Szeretne azért ?

— Miklós ! Én nagyon-nagyon szeretem magát. De mért beszél erről ? Hogyan történhetnék ez meg ?

— Közel vagyunk hozzá, Ilona. Beszélünk kell róla.

Rémülten kiáltott fel a lány.

— Miattam ?

— Nem. Saját magam miatt.

— Hogyan ? Miért ?

— Utálok ! Gyűlölöm őket ! Harcolni akarok ellenük !

— Miklós ! Mit akar csinálni ? Mit ? !

Halálosan megrémült a lány. Ijedt, nagy szemével félenken nézett bele a férfi szemébe és a szíve fent dobogott a fejében.

Keserűen nevetett fel Turcsányi. Nem folytatta. Nem szólt többet egy szót sem. A lelkében megfájdult valami. Trónusról esett le ő most a lány szemében. Tudta, hogy hibát csinált, mikor erről beszélt, sietve menteni akart mindent.

— Édes ! Engem ne féltsen ! Én olyan leszek, mint az oroszlán ! Nem félek ! Nem csüggedek. Harcbaszálok. Csak azt tudjam, hogy maga tovább is szeretni fog, hogy maga tovább is az enyém.

Ijedten gondolt valamire a lány.

— Hiszen maga akkor nagyon szegény lesz, Miklós.

Tompán válaszolt Turcsányi.

— Az leszek, Ilona. Baj ?

Hosszú csend tolakodott középük s két hideg, utálatos kezével lassan széttolta őket egymástól s a karjaik kétségbeesetten kapaszkodtak össze.

— Nem, Miklós. Nem baj.

— Megírom a regényemet, Ilona, meglátja ! Új ! Szép ! Nagy munka lesz ! Egyszerre híres ember leszek és ömlik majd a sok pénz !

— Miért akar akkor a megye ellen harcolni ? Minek ? Ha úgyszólván más a végcél ? Menjen el inkább innen !

— Ha elmennék, azt mondanák, hogy megszaladtam. Én rám ne mondja senki, hogy gyáva. De meg célom is van ! Fel akarom nyitni a világ szemét, hogy mi folyik itt. Mi történik itt. Ez így nem mehet tovább. Ezeket a dolgokat végre is rendezni kell a nagy nyilvánosság előtt. Itt nem használ más, mint a támadás, a küzdelem !

Ilona halálosan megrémült és boldog lelkét elfogta a bizonytalanság. Agyában össze-vissza szaladgáltak a gondolatok, tudta, asszonyos ösztönnel érezte, hogy itt valami nincsen jól, hogy valamit tenni kellene. Tompán, fojtottan kérdezte :

— És mikor történhetnék ez meg ?

— Nem tudom. Talán meg se történik, Ilona.

— Istenem ! Milyen jó volna.

— Amikor ilyen szomorúnak és kétségbeesettnek látom magát e miatt, akkor azt gondolom, hogy csendben kell maradnom.

— Miklós, szeretem ! Igérje meg, ha mégis történik magával valami, előbb velem fogja megbeszélni, hogy mit cselekszik. Jó ?

— Igérem Ilona — felelte szomorúan Turcsányi, s elgondolkozva, megrendült hittel nézett a lányra. Csend lett. A forró, tikkasztó nap ereje alatt a lány elaludt.

Egyre csendesebbek, egyre távolabbról érkezettek voltak a szavai s egyszerre csak egészen elmaradtak. Turcsányi felült és nagy levelet szakítva óvatosan és gondosan zavarta el a lány édes arcára tolakodó legyeket. Szívét annyira túlárasztotta a melegség, hogy az ár elöntötte csendes, meleg vizével a szemét és ő rajongó, alázatos lélekkel köszönte meg szent áhitatában ezt a lányt az Istennek.

Sokáig hagyta aludni, azután puha, szelíd csókkal ébresztette föl.

— Ilona ! Indulni kell !

Fürgén ugrott talpra a lány.

— Miklós ! Milyen boldogan aludtam.

— Nagyon jól tett magának édes. Olyan mint a rózsa.

— Hazamegyünk ?

— Nem még. Lemegyünk a folyóhoz, ahogy megbeszéltük. Fürdünk egyet.

— Jaj de jó lesz, Már olyan szomorú voltam, hogy haza kell mennem.

S vidáman, elfelejtve az álom előtti szomorúságot, dalolva, boldogan a fényes naptól mentek lefelé, egyre közelebb a völgyhöz, a városhoz.

A folyó parton eleven élet folyt. Csupa barna, napsütött férfi és karcsú, szép testű asszony. Boldogan, örülve a nagyszerű melegnek heverték szanaszét a homokon, a napfény szorgalmasan égette bőrüket és ők bágyadtan fogadták az égi fejedelem forró csókjait. A partok között frissen, átlátszóan rohant a folyó, mintha el akart volna szabadulni rengeteg vizével a földről. De fáradhatatlanul, ragyogva ömlött utána a többi víz, kifogyhatatlanul, dacos makacssággal.

A fürdőzők hatalmas tömegében itt-ott szökőkút vizeként felszökkent a kacaj és titokban, alattomosan bujkált a fűfák alatt a flört. Az egész társaság olyan volt, mint egyetlen egy nagy család. Itt mindenki ismerte a másik hibáit, itt egy ember sem volt idegen a másíknak, minden szavukkal tudták, hogy kit bántanak meg és kinek okoznak örömet.

De a boldog ruhátlanság örömei között elfelejtkeztek a kisvárosi harcokról, elkerülték a csipkelődést, nyugodt, megelégedett csendben pihentek, vagy nagyokat fujva úsztak és harsány kiáltásokkal dicsérték a vizet, a homokot és a napot. Itt-ott tréfásan verekedtek, birkóztak, víz alá nyomták egymás fejét és csillogó sugárban spriccelltek szerte szájukból a vizet.

Csupa játék, csupa öröm, csupa jókedv a folyópart.

Ilona és Turcsányi közel értek már a parthoz.

— Miklós! Nagyon sokan vannak. Nem szeretem.

— Gyönyörű nap van. Persze, hogy sokan vannak.

— Inkább ne menjünk közéjük.

— Jöjjön Ilona utánam. Máshova megyünk. Látja arra felé a szigetet? Oda át tudunk gázolni az innenső sekély ágon és a sziget túlsó oldalán fogunk fürdeni.

— Jó ott? Nem mély?

— Mélynek mély. De van kis víz is. Amellett gyönyörű árnyékos a part.

— Menjünk. Honnan ismeri maga ezt a helyet?

— Sipos Gyurka vitt oda párszor fürdeni. Ő fürdik mindég ott egy pár komoly úszóval. Szépet is fog látni. A sziget tele van páfránnyal. Olyan, mint egy gyönyörű, zöld tündérgert.

Sietve indultak neki a szigetnek s pár perc alatt odaértek. A kis ág partján leültek, levetették a cipőjüket, harisnyájukat és mezitláb, egymás kezét fogva gázoltak át a szigetre.

Ilona kényes talpát erősen meg-megnyomták a kövek és sikongva állott meg a vízben egy-egy élesebb fájdalom hatása alatt.

Beléptek a buja, nedves levegőjű páfrányerdőbe. Óriási cifra levelek borultak följük és puha, csiklandós érintéssel csapkodtak bele arcukba. Olyan sűrű volt az erdő, hogy csak úgy tudtak benne haladni, ha szétnyomták a páfrányokat. Egészen különös, titokzatos világ volt ez. Csendes és mély. Olyan haragosan zöld, mint a tenger vihar előtt. Különös, édeskés illatot leheltek ezek a nagy virágok és cik-cakos, eleven növésekkel össze-vissza hálózták az egész szigetet.

— Miklós, olyan szép ez a hely.

— Ugye mondtam? Tudtam, hogy tetszeni fog magának.

— Lemegy ez egészen a túlsó partig?

— Majdnem egészen a partig. Még egyet-kettőt lépünk és itt a part.

— Akkor itt vetkőzünk a páfrányok között?

— Nem. Itt is vannak a parton kis öltözők. Mindjárt odaérünk.

Sietve foglaltak el egy-egy öltözőt és türelmetlenül dobálták le a magukról a ruhát, hogy megfürödhessenek.

Mire kijöttek a partra, Sipos Gyurka az ő hatalmas atléta alakjával akkor mászott ki a vízből. Látszott, hogy fáradt.

— Szervusz Gyurka! — kiáltott rá Turcsányi. Honnan úsztál le, hogy ilyen fáradt vagy?

— Jó messzire sétáltam fel a parton, úgy úsztam le. Kicsit elfáradtam.

— Jó a víz ?

— Kitünő. Menjetek csak be. Nekem már elég volt. De ott menjetek be följebb, annál a kis öbölnél. Ott jó.

Turcsányi maga előtt engedte a kis parti ösvényen Ilonát. Megkapta a szemét most is a lány tökéletes, gyönyörű alakja s a szívében örvénylett a forróság. Lassan, kacagva, egymást fröcskölve mentek be a vízbe.

— Miklós, hogy lehet az, hogy itt olyan kevesen fürödnek ?

— Ezen a helyen néha vizisiklókat látni. Attól félnek úgy.

— Jaj, Miklós! Mért jöttünk akkor ide ?

— Nem bántanak a vizisiklók, Ilona. Szelíd, ijedős állatok azok.

Elbujnak az ember elől.

— Mégis úgy félek tőlük.

— Inkább ott fürödtünk volna a nagy tömegben ?

— Nem, Ott nem.

— No látja. És itt most már nem is fog látni vizisiklót. Azok ilyenkor már elbújnak. Nekik már este van.

— Milyen jó itt. Gyönyörű ez a páfrányos, mély part. Máskor is jöjjünk ide.

— Jó, Ilona.

— A másik oldalon a tömegben sose éreztem jól magamat.

Belefeküdtek a vízbe és nyugodt hosszú tempókkal úsztak egymás mellett. Kitünően érezték magukat. Égő, forró testük lehült, az ajkuk sápadt lett és a szemükben elmosódott a perzselő sugár.

Itt-ott fürdött csak egypár ember, akik nagy, visszhangos kiáltásokkal üdvözölték őket, de nem zavarták boldog, szerelmes magányukat.

A nap már haza készült és magára vette piros alkonyi köpenyét. Egészen lecsendesültek és lehalkultak, amikor kijöttek a vízből és abba hagyták a fürdést. Gyorsan öltöztek fel és bágyadt, ólmos járással mentek hazafelé.

(Folytatása következik.)

Büky György.

Maurois, André: Disraeli élete. Fordította: *Szini Gyula*. Budapest, Genius. Érdekes pályafutás: nem a legtiszteltebb körből egy világbirodalom legmagasabb polcára jutni, jelentős sikereket érni el párhuzamosan a szépirodalom terén és a nagypolitikában. Érdekes a pálya leírása is. Maurois fenntartás nélkül bámulja a Disraeli-családot. Amit annak tagjai tesznek, az föltétlenül helyes, bölcs, becsületes jellemre valló. Viszont az ő dicséreteit bizonyos mértékig korrigálják épen azért a tények, amelyekből hízelgő ítéleteit alkotja.

Disraeli atyját a londoni zsidó hitközség 40 font pénzbírságra ítéli, mert súlyosan sértő levélben tagadta meg a hitközségi elnöki tisztség elfogadását. Mivel a hitközség követelte a bírság megfizetését, Disraeli Izsák (a szövegben mindenütt Isaac, bizonyára mert így elegánsabb) töröltette nevét a hitközségi tagok sorából. «Ez a szelíd modorú ember kemény is tudott lenni, ha nyugalmában zavarták.» Tisztelek minden véleményt, sőt véleményváltozást is, de az idősebbik Disraeli vallásváltoztatásához ilyen kommentárt nem fűznek. Ő érzelmileg rég nem tartozott a zsidóság közé, amely akkor semmivel sem állhatott volna bosszút rajta tettéért, ennélfogva semmi különösebb keménységet nem látok a kényelem-szeretetre valló kitérésben.

A fiatal Disraeli határtalanul becsúgyó, de első kísérletei balul sikerülnek. Vagyonát tőzsdei spekulációval veszti el, szatirikus regényével maga ellen ingerli az előkelő társadalmat, sőt saját régi barátjait is; miután szerzősége kiderül. Ekkor keleti útra indul, itt feltűnő viselkedésével teszi kellemtelenné magát: Maltában megutálja az egész tisztikar.

Hazatérve politikai pályára adja magát. Pusztán saját érvényesülését tartja szem előtt a pártválasztásban. Pártonkívüli lesz egyelőre, több választáson megbukik, majd radikális nézetei dacára a tory-párthoz csatlakozik, míg végre 1837-ben egy barátja feleségének lelkesedése kerülethez juttatja.

Szűzbeszédét az angol parlamenti szokások ellenére megzavarták O'Connell hívei azért, mert O'Connellnek egy sértőhangú nyilatkozatára Disraeli szintén sértő hangon válaszolt volt. Voltak olyanok is a parlamentben, akik jóindulattal hallgatták ezt a beszédet, köztük Peel is, és ezek jókívánásaitól megerősödve Disraeli szokása szerint dicsekvő hangon írt az esetről hugának, az érte fenntartás nélkül lelkesedő Sarahnak.

Közben meghalt Wyndham Lewis, akinek felesége ajánlotta volt Disraelit Wyndhamnek társul a képviselőségre Wyndham kerületében. Disraeli elvette a nála 12 évvel idősebb, jó jövedelemmel rendelkező özvegyet és mindvégig gyöngéden szerető férje lett a szerelmesen rajongó Mary Ann-nek. 1841-ben uralomra jutott a tory-párt, és Mary Ann férje tudta nélkül írt Peelnek, kérve őt, hogy Disraelit vegye be kormányának tagjai közé; ugyanezt kérte szintén levélben maga Disraeli is. Peel udvariasan válaszolt, de a kérést elutasította. Emiatt Disraeli nemsokára ellene fordult, elvtagadással vádolta Peelt a gabonavám eltörlése miatt. Peelnek köztudomás szerint ez volt egyik legnagyobb dicsősége; újabb szárnyakat adott az angol ipar világhódító erejének. Ez nem akadályozza Mauroist abban, hogy Disraeli kedvéért háttérbe helyezze a kérdésnek ezt az oldalát és az «elvtagadást» élelje ki.

Peel bukása juttatja Disraelit a tory-párt élére. Ellenfelei — Maurois leírásában — megint alacsonyabbrendű lények vele szemben. A vallásos Gladstonenak «álszenteskedő» gúnyban van része a szerző részéről, amiért az ír kérdést engedékenységgel (az írországi protestáns egyház leépítésével) sem tudta megoldani. Bismarck vadembernek tűnik föl, mivel háborúval fenyegetőzik Belgiummal és Franciaországgal szemben 1875-ben, viszont Disraeli bölcs, mikor ugyanezt teszi a berlini kongresszuson Oroszországgal szemben. A kongresszus leírásában teljesen háttérbe szorul gr. Andrassy Gyula, az az

államférfiú, akinek nincs kevesebb érdeme Disraelinél abban, hogy Oroszország engedni volt kénytelen.

Disraeli ekkor már rég miniszter, sőt miniszterelnök. Egészen bizalmasan tanácskozik Viktória királynővel, akinek kegyét különösen az egyiptomi alkirály szuezi részvényeinek megvásárlásával nyerte meg Disraeli, és azzal, hogy nem szívesen ugyan, de vállalta a felelősséget azért, hogy Viktória indiai császárnővé kiáltassa ki magát. Erről az időről nagyszerűen érzékelteti az író Disraeli emelkedésének magasságát; közli Disraelinek a rang megvetésére valló nyilatkozatait. Egy herceg hangoztatja előtte rangját. «Herceg? — kérdi Disraeli — olyant csinálni én is tudok.» Neki a királyi hercegnők csak kedves fiatal lányok, a királynő egy szeretetreméltó kövér nő, aki Disraelinek virágokkal, gyümölcscsel, ebédre, vacsorára szóló meghívással, címadományozással szokott kedveskedni.

A figyelmes olvasó szemében Disraeli nem lesz olyan kedves alak, mint életírójának szemében, aki különben néhol maga is szelíd iróniával mutat rá a szerelmes természetű regényíró-politikus gyöngéire és tévedéseire.

A fordítás kellemes. Miután az eredeti nincs előttem, nem tudom ellenőrizni némelyik hiba eredetét. Mary Ann jövedelme egy helyt évi 40, más helyt 4 ezer font (az utóbbi a helyes). Bolingbroke egy jegyzet szerint a Stuartok bukása miatt menekült, holott ő akkor még csak 10 éves gyerek volt, s évtizedek múlva lett Anna királynő minisztere. Nem értem a nagybetű használatát a «szultán», «nagyvezér», «mudir» stb. szavaknál. *Török Pál.*

Az utolsó királyság. Erdélyi József költeményei. 1924—28. Pápa. Ötven pompásan összeválogatott vers fényben immár tagadhatatlanul ott világol Erdélyi József költőnagysága. Őt év termése ez a kötet. Nincs benne két olyan költemény, amely ütné egymást, egyik sem állhatna meg a másikért, mindenik új szín, új gesztus, egy költőhadjárat önálló diadalai. Ki lehetne térképezni, merre hogyan feszítette a dalt, melyikben mit csatolt hozzá költészete birodalmához. Alig egy-két verse van, amely mintha üres lapot jelentene, de második-harmadik olvasásra az is megszinesedik, jelentést kap s a költő egy új kvalitásának válik hordozójává. Az utóbbi években alig került elem kötet, amely ennyire soktörésű volna, mint

ennek az unalmas egyszólamúnak bélyegzett költőnek a könyve.

Pedig sokáig úgy látszott, hogy Erdélyi József minden tehetsége ellenére is kuriózum marad. A formai spekulációk fénykorában meghökkentett ez a látszólagos igénytelenség. Kultúrnyálkásaink, akiknek minden igazán magyar dolog: foghagymaszag, némi kegyességgel ismerték el helyét ebben a most alakuló nemzedékben. Erdélyi azonban ment a tehetsége után s nem törődött vele, hogy nyaktörő kísérlet, vagy jövőendő országút az ő ösvénye, ezt a lírát lehet-e kikövetkeztetni a huszadik század magyar lírájából vagy ez az, amelyiknek nincs jogosultsága: ment s lehagyta a veleindulókat. Az ő makacssága mögött hol maradtak a líra spekulánsai, de hol maradtak azok is, akik művészi ösztönösséggel és hálásabbnak tűnő utakon eredtek neki. Erdélyi József a mi nemzedékünk legteljesebb lírai hajtása. vállalom ezért a mondatért minden fölberzenkedő érzékenységet tiltakozását.

Talán az volt a páncélja, ami eleinte a kölöncének látszott. Ki hitte volna, hogy a magyar dal száz év koptatta formáiba egy modern nagylíra bepréselhető lesz? Ady után a lírát expanzív, formákat szétvető erőnek éreztük. Erdélyi szembeállt a korfelfogással. Örömet lelte benne, hogy minél többet szorítson minél szűkebb keretek közé. Lírájának talán ép ez a külső és belső költői ellentét a felfokozója. Hatalmas költői potenciál, amely a legkisebb kapacitású formákban zsúfolódott föl. Ember, akinek az izmai minden pillanatban átáruzkodnak a ruhán. Királyfi, aki nem kárhözhatka a ruhára szegénylegénnyé magát, hogy a korona csücske ki ne villanjon a vándortarisznyából.

Mi ez a korona? A sorsa. A sors a nagyság királyjelvénye. A sorsa avatta Erdélyi Józsefet az utolsó «Csokonarendje szerinti» magyar költővé. Bizony az utolsó királyság ő! Kirepül a biharmegyei cselédházból és örökké hű marad hozzá. Akármerre megy, szülőföldjét találja a föld minden táján a szíve körül. Nemcsak a Bakony emlékezteti a sötét Belényesre, de arra emlékeztetné a Himalája is. A tanyára, a gyerekkorára gondolni, ez marad a legigazabb öröme világéletében. Hogy hozták be a malacokat este az ágy alá, hogy kérte el a tanító az ispántól a lelőtt sast, hogy csodálkozott el a kis tanyasi a városi tornyon! Ó maga is ideszámít a szegény tanyaiak közé. Öccse az öreg, elnyűtt

Bolgyika Gábornak, testvére az Isten-nel hadakozó Hős Simonnak, s költő jusson rokona a néhai obsitosnak is, aki olyan magas hegyet mászott, hogy háta súrolta az eget s ha lóra szállt, csillagot fogott. Nem tudja, kik voltak az ősei, bár a szüleiről se tudna, bár az élet lenne anyja-apja, hogy atyjafia lehetne mindenkinek. Persze csak a szegényeknek! Mert soha magyar költő még ennyi hamisítatlan béres haraggal, doktrinás belekontárkodástól ment nép-dühhel nem gondolkozott az urakról. Kastély és gonoszság egy előtte. Milyen visszhangverő a *Félenkdal a szülőföldről* kifakadása: Félek, tilos a cselédfinak a címeres kastély körül kognatni magafonta ostarait. Vagy ugyan-ebben a versben: Tilos az elcsapott öreg cseléd fiának örök halálíg a szülő-határ utáni bánat. Ő, komiszul fizet ez a kastély mindenkinek! A kisgróf tej-testvére lett a parasztgyereknek. No majd testvéreként tartja, ha megnő. A paraszt meg az ökröt hajtja testvéreként. Bolgyika Gábort is a konyha-küszöb koldusasztalán érte az urak hálája, de vajjon jut-e a kivénült költőnek annyi is? Költő és kastély szemben maradnak, akármerre veti Erdélyi Józsefet szabadság vágya s az emberek értetlensége. Uraké a fegyver, írja a szabad életet sirató bevezető verseiben s bizonyosan ez volt az a fegyver, amely őt üldöztet vaddá tette. Közben a csavargó fölé is tákolódik valamiféle otthon. Ott él Pápnak, nem messze a Ságtól, amelyet morzsol a kőfaragó, akár az ő szívé a sors. Van egy kislánya, hol ez ül a nyakában, hol az ínség. Bele-belevillan a Bakony, a Balaton, a Tapolca partja, ősz és tavasz nagy színjátékai sközben mint a farkas-verembe esett cigány hegedű — hegedűl, mert talán vannak még emberek, akik megmentik, — a hegedűjéért.

S ez a hegedű megérdemli, hogy megmentésék érte! Erdélyi József költői nyelve sokízü és mélyről jötten magyar. Nem a szavakká vált mezőkövesdi kendő magyarsága ez. Határozott, egyszerű mondatokat hallasz s csak ha soká hallgatsz, akkor veszed észre, hogy nem lehetett volna jobban mondani. Erdemes ilyen szempontból olvasni át a legigénytelenebbnek tűnő dalait, amilyen az Őszi fű, Esti séta, Rózsa és ibolya. «Hideglelés mezen a rögnek rezge törékeny kikerics mosolyg reménytelen, egyéb virága nincs.» Vagy: «És néha lehajol az ég, vonuló vadlibák zajával a nagy égvilág. Meg-

annyi eltört visszahullt kardél, bicsak-lott éjbefutl jajszó, kiáltás, szenvedő.» Redukált gonoszság ez, mennyire távol áll attól, amit primitívségnek szokás nevezni s milyen egyszerű fölvarázsolása egy hangulatnak. A diófáról ezt írja: Minél jobban meg vagy áldva, annál jobban meg vagy verve. Hős Simonról: Mert Isten volt Simonnak fegyvere és ördögös szerencse járt vele. Nem fél a nyelv szólamaitól, az elkoptatott versfordulatoktól, az ő versében azok új színre gyúlnak, fölizzik bennük az ősi jelentés, mintha kihült hazalt-köböl idézné vissza a csorduló látát. A legjobb értelemben vett népi nyelv ez. Nem a tájszavak és sallangok népszerűsége, hanem az észrevétlen zamatoké, a műnyelvet átízestítő faji emlékeké. A huszadik század magyar írói közül csak Ady beszélt, ha akart, ilyen szépen magyarul. A klasszikus ízlés önkortátozása elegyedik benne az invenció tékozlásával.

Föltötte áll anyagnak, hangnak, szerkezetnek. Mit tud csinálni az olyan háromstrófás versből, mint a Kis forgószél. Le kellene az egészet írni, mert minden egyes szó hozzátartozik az egész hangulatához. Humornak, elrédésnek, ellódult fantáziának, szomorúságnak, erotikának, gúnynak, marásnak abszolút ura. Pölkap egy szót, ökörnyal: s már látja az ökröt amelynek az a nyál csakugyan nyála. Abszurd ötlet s ő végigerőszkolja egy egész versen s azok az ökrök előtte élnek, nem nézhetsz ökörnyalra többé, hogy eszedbe ne jussanak. Az ősz az örült festő vázna s egy vakító meteor bosszúsán elhajított ecsetje. Micsoda perspektívát tép fel ez a kép a vers végébe döfve. S milyen igazi mesepszichológus s mégis örök költő, amikor elmagyarazza, mért a harmadik királyfi menti meg a mesebeli királyleányt. Van egy verse: a *Malacok*. Egy trágár szó, egy szemérmetlen kép, egy ocsmány célzás nélkül szinte tudat alatt mozgatja meg az emberben a legvaskosabb erotikát. S ki felejtethi el a *Balont* *emlék* stúziés parasztkacéróságát. Igaz költő ez az ember. Akármibe kap, valami újat bűvöl ki belőle. Úgy eredeti, hogy az eredetisége ellen küzd. Úgy egyéniség, hogy a nép fia akar maradni.

Eszembe jut a másik nép fia: Petőfi. Túl vagyunk azon, hogy Erdélyit a Petőfi-epigonok ellen kelljen védelmezni. Nincs két költő, akik alkat és hangszín szerint jobban elütnének egy-

mástól, mint ők ketten. Az egyik kékgébe sugárló jegenye, a másik dér és ősz összemarta, keserű borókabokor. De érdemes összevetni, mit csináltak a magyar dalból. Petőfinek a magyar dal ürügy volt. Jelmez, amelyben romantikus gesztusait élhette tovább. Erdélyinek mentsvár, amelybe élete értékeit fölmentheti. Az egyik kinyújtózott a dalban, a másik visszahúzódott belé. Petőfi játszott vele, Erdélyi éli. Petőfi aránytalanul nagyobb költő. Erdélyi magyar dala sokkal inkább magyar dal. Őneki sikerült először igazán a népdalból kinőtt, azzal rokon gazdagságú és rokon hangszínű műdalt teremteni. Egyéni értékein túl ez az ő kultúrtörténeti jelentősége. Ő az irodalom Kodálya.

Aki a dicsőséget megidézi, annak a dicsőség megjelenik, mondta, amikor először beszéltem vele. Mi az a dicsőséget megidézni, gondoltam és nem feleltem. Ez a kötet megmutatta, mi az. Menni a szívünk szimata után, menni tekintet nélkül a többiekre. A dicsőséget a bátorság idézi meg, a művészbátorság, amely előbb-utóbb kamatozik. Erdélyi József, akiből a malícia Bihari Jóskát is csinált, addig idézte áhitattal és merészséggel a dicsőséget, amíg megjelent neki. Gyalázat arra, aki irigyli tőle! *Németh László.*

A magas iskola. Regény. Irta: Orbók Attila és Terescsényi György. Budapest, Stádium, 1928. 330 l.

Szerzők társulása inkább csak a színműirodalomban szokott gyakrabban előfordulni, míg a regényírás területén csak elvétve akad rá példa — a külföldi irodalomban. Nálunk ez az első kísérlete két író társulásának egy regény megírására. Ez az eljárás mindenesetre nagyon szokatlan s elgondolni is nehéz a munkamegosztás módját. Hogy mit csinál az egyik író s mi része van a másiknak a munkában, az jórészt az alkotó műhely titka marad. Az ilyen közös munka legnagyobb dicsérete éppen az a harmonikus egység, amelyben a részletmunkák felismerhetetlenül egybeolvadnak. Amikor tehát azt mondjuk Orbók és Terescsényi közös regényéről, hogy olyan, mintha egy szerző alkotása volna, akkor már bizonyos fokig értékeljük is. Elismerjük benne a tárgyi, stílusbeli és hangulati egységet, ami a kellő

esztétikai hatást jórészt már magában véve is biztosítja.

A regény témája nem új ugyan, de annyira emberi és általános érdekű, hogy aktualitását sohasem fogja elveszíteni. A „honszerzés“ mozgalmas drámáját kisebb-nagyobb tudatossággal valamennyien megjártassuk az életben s éppen azért az élet mélységeiben vergődő és megtisztuló lélek sorsa az emberi gondolkodás és művészet örök témája marad. Mindnyájan kijárjuk az életnek valamilyen iskoláját s így különböző mértékben, de kivétel nélkül osztályosai vagyunk a regényhős Kertész János esetének. A különbség csak annyi, hogy ő nem akármilyen, hanem a „magas iskolában“ tanulta meg az élet értelmét. A „magas iskola“ jelenti az élet szeszélyes örvényeit és szakadékeit, a szédítő mélységeket s azokat a megrázó élményeket, amelyeknek életformáló hatása drámai fordulatokban mutatkozik.

Ilyen „magas iskolába“ sodródik a szürke banktisztviselői pályán induló Kertész János, hogy értékes tapasztalatokban s élményekben meggazdagodva folytassa váratlanul fölívelő pályafutását. Egyéniségében nincs ugyan semmi rendkívüliség, azonban a „véletlen“ kilendíti a sablonos életformákból. Rablógyilkosság alaptalan gyanúja elől menekülve elhagyja menyasszonyát s vágynak színes városába, Párisba jut. A talált pénz áldásait nem élvezheti, mert az első, lehangoló, könnyű kaland alkalmával mindenét elveszti. Idegenül, kábultan sodródik tovább a világvárosi élet szennyes hullámain, miközben leszáll a társtalanság és nincstelenség halálos mélységeibe s járja a testi és lelki szenvedések szörnyű kálváriáját. Állati éhségtől és kimerültségtől gyötörve, hajléktalanul és étlen-szomjan vonszolja magát „Páris vadonában“. Valóban az élet „magas iskolájában“ vergődik, ahonnan csak az kap az életre képesítő bizonyítványt, aki erősnek bizonyul. Hősünk dicséretes akaraterővel győzi le a kétségbeejtő válságokat, megtanul dolgozni s lelke megtisztul a szenvedések tüzeiben. Sorsa is tűrhetően javul. Közben itt-

hon a gyilkosság gyanúja semmivé foszlik s megnyílik a boldog hazatérés útja. Férfias bátorságával ekkor életmentő szolgálatot tesz egy modern Krözusnak, akivel üzletlársi viszonyba jutva, diadalmasan jelenik meg régi munkahelyén, a nagy bank igazgatója előtt. Minthogy egykori szerelme ügyis elbukott az élet zajló áramlásában, nyugodt lélekkel jegyzi el a hatalmas vezérigazgató leányát s az egykor megálmodott szédítő karriér káprázatos lehetőségei megnyílnak előtte.

A szerzők mesteri kézzel szövik a bonyodalmakat, amelyek együttvéve egy meglehetősen általános életformának egyéni vonásokban gazdag változatát adják. A témának az emberi élet természetében gyökerező maradandó aktualitása magában is fölkelte az olvasáshoz szükséges előzetes érdeklődést, amelynek megfelelő ébredtartását és fokozását biztosítja a leleményes mesebonyolítás. Ez helyel-közzel a legérdekfeszítőbb kalandorregények izgalmával is szolgál. Ami fogatkozás esetleg mutatkozik a kalandoszerű élmények lélektani motivációjában, — bár a konjunkturális kalandozások modern kora e tekintetben is elégséges magyarázatul szolgál — azt megfelelően realizstikus beállítással teszi jóvá a teljesen élményszerű környezetrajz. Különösen sikerült a párisi életnek jellemző mozzanatokban gazdag aprólékos rajza, amely egyúttal a háborút követő állapotok ismeretéhez is megbízható kortörténeti adalékokat nyújt. Kár, hogy ebből a környezetrajzból néha hiányzik az élmény színező ereje s túlteng benne a leíró elem. Ilyenkor a párisi tájak egyhangú, szinte Baedeker-szerű leírásokká fakulnak s legfeljebb csak azt érdeklik igazán, aki a maga élményeinek segítségével egyéni módon tudja látni őket. Aki azonban erre önhibáján kívül nem képes, mert nem járt Párisban, annak a számára a hosszadalmas párisi leírások csak szerkezet-lazító betétek. Viszont Páris ismerői jóleső reminiscenciákkal keresik fel gondolatban a jól ismert helyeket s újítják fel a szunnyadó emlékeket.

Ennél azonban egytetemesebb hatást

is biztosít a regénynek az időszerű magyar probléma érintése. Bár a magyar sors nem foglal el központi helyet a belső szerkezetben, a szerzők mégis találnak megfelelő alkalmat egy lelkes magyar apologia elmondására. Az idegenbe szakadt és porba sujtott szegény magyar lélek fölsírása és magára eszmélése finom lélektani meglátásból fakadó, megkapóan poétikus elgondolás.

A regény említett és említhető részletmotívumait egy mindegyiknél általánosabb ethikai motívum fogja össze. Ez uralkodik végig az egész regényen s ez a foglalat a meg-megisméllődő reflexióknak is. „Csak az erőseké az élet“. Ennek a témából természetesen kifejlő alapgondolatnak tudatossá tétele és erőteljes hangsúlyozása irányregényé módosítja ezt a mindenképpen érdekes művet, amely bizonyos rezignált tisztánlátással mutat rá a lázas lüktetésű modern élet kérlelhetetlen tanulságaira. Orbók és Terescsényi könyve arra is kitűnő példa, hogy az egészséges magyar nyelv és tiszta ízlés jól megfér a modern regénystilussal is. *Gulyás Sándor.*

Ádám Dezső: Falu a hegyek között. Athenaeum, 1928. Kiforrott író könyve, aki a zolai naturalizmus szolgálatában áll.

Egy házaspár életét írja le, melynek hátterét egy tót falu állatias parasztjai adják. Nehézkesen cammogó, lassú észjárású, kapzsi, önző, pálinkaivó, buta parasztek szerelmi életét figyeli meg. Szerelmi életük részletezésében elmegy az ízlés határáig. Az asszonyok kikapások, a férfiak vadállatok, akik féltékenységükben holtraverik feleségeiket. Igen sötét képet fest a faluról és ebben a sötétségben borzalmasan következetes. Nincs egy derűs jelenet az örömtelen képben: a szerző pesszimizmusa minden ilyesmit elfojt és végül az olvasót is hatalmába keríti.

Ádám Dezső ismeri az eszközöket, amelyekkel érzéseit és gondolatait az olvasóba szuggeralhatja; tehetsége is megvan hozzá, hogy jobb íróknak sorába lépjen. Emberei elevenek és egyoldalúságuk mellett is valóságosak. Hangulatokat is tud festeni, eseményeket is jellemzően ad elő. E jó tulajdonságok akármelyikével is jó író lehetne, de Ádám ezenkívül még jó tervező is.

Emberábrázolásai, hangulatrajzai és eseményelmémondásai mind egy célt szolgálnak: hogy az olvasóban is felébressze sötét emberlátását és tehetetlen, egykedvű pesszimizmusát. Ez sikerül is neki, mert tehetséges író: van egy alapélménye, amit regényének minden sorában szem előtt tart és amit maradéktalanul kifejez.

Ismétlem: Ádám tehetséges író, de jó dologra használja-e tehetségét? Egészséges gondolkozású ember-e, ha ilyen ernyedt, a dolgok folyásába belenyugvó, szinte fatalista pesszimizmus ihletti? Normális és egészséges emberhez illő-e megállapítani a bajokat, sőt túlozni őket és nyugodt lemondással legyinteni: segíteni pedig úgysem lehet! Szabad-e ma kétségbeesést hirdetniük, mikor minden erőnkre szükség van? A pesszimizmus a fáradt emberek betegsége, nekünk, magyaroknak, ma inkább, mint valaha, egészséges emberekre van szükségünk. Aki nem tud kigyógyulni ebből a betegségből — hisszük, hogy Ádám Dezső tudna — legalább rejtse el. *Fábián István.*

Gulyás Pál: Misztikus ünnepi asztái. Budapest, 1928. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. — A Napkelet-pályázat idegölő vers-zajlásában találkoztam Gulyás Pál első verseivel. Az ember ilyenkor tengeri beteg. Össze kell szednie magát, hogy a jambusok kattogásában el ne veszítsen egy igaz emberi hangot, talán ép azt, amelyet keresett. Különböző súlyú, de hasonló színű versek összemosódnak, idő kell hozzá, amíg az értéküknek megfelelő helyre fészkelik maguk.

Nem mondhatom, hogy a Gulyás-versek első olvasása felujjongatott volna. Sem a lobogójuk, sem a festésük nem volt feltűnő. Lassan váltak ki más, halvány lobogójú és festésű hajók közül s talán csak a második negyedévi verscsomó tárta föl terítőjüket. Teljesen csak most látom őket, ahogy itt nyugosznak egyetlen könyv biztos mólói mögött, nem tizenötven vagy harmincan, de százan: száz rokonhajó, egyetlen flotta, melynek virágos árbócai közt örvendezve keresem a tengerről ismerteket.

Hogy jutottam el e versek megbecsüléséhez én, aki alkatom és izlésem szerint e versek ellenzékéhez tartozom. Érdekes rekonstruálni a lépcsőfokokat: az én utam másnak is grádics lehet, a fátylak megismételt fellibbentése a belémvillant meztelenséget is földídezheti.

Egy nyilvánvaló volt: Gulyás Pál izléses író. Ura a gátlásoknak, melyek a kibicsaklő tollat még jókor visszarántják, a kirívó szó helyébe a biztos szót, a túlfeszített mondat helyébe a nyugodt mondatot ültetik. Akármilyen lesz a véleményünk a tartalomról, a helyesírás pontos. Azok a kezdeti hibák, amelyek szinte arra jók, hogy a tehetséget aláárnyalva domborítsák ki, itt hiányzanak. Forma és hang biztosan tartozkodó. Jó példákön okult önkritika tart gyeplőn minden kitörni készült. Kérdés: erőfeszítés-e ez a visszatartás, vagy kihalt vulkán fölé tartott gyermektenyer. Van-e eruptív erő e higgadt sorok mögött? Lakik-e szenvedély az izlés nyugalma alatt?

Közelebb hajoltam ezekhez a kérdésést zántsándékkal kerülő mondatokhoz. Egy-egy jókor föl villanó jelző, árnyékos vers-zúgokból elődöbbenő hasonlat fölfigyeltetett. Az öntudatlan rendező: a teremtő fantázia ott hagyta e verseken kézjegyét. A borzalom halálfejú pillangó, a lomb szemé lázasan csillog, az orgonabokor úgy tárja szét a szárnyát, mint útrakészülő madársereg. Fél s úgy reszket, mint a homály, ha a reflektor fénye megzavarja. Anyja keze, úgy int felé a multból, mint távozó hajók lengő vitorlavászna. Az ember árnyéka előre hátrajáró mutató, amely fittyet hány az időre. A sírás Absolonként akad a fába, az induló hódarabok, mint lassú csigák bandukolnak s kissé preszióz részletességgel: a Nap teje úgy szívárogo át a függönyön, mint fekete márványlapon a kék erek.

Ez a képzelet eredeti. Közelhajol a dolgokhoz, rést keres rajtuk s a résen át meglepő távolba nyílal. Gyöngéden aprólékos és világfájdalmasan mindentölelő. Eleinte bánt, hogy alig van verse, amelyből a lomb szó hiányzana, egy bölógató akácok a kötet, de ha van benned áhitat, hogy kövesd a botanikának ezt a misztikusát s megéret mit jelent ennek a költőnek a növényélet előtte lengő mithosza: meghatódsz ezen a fák testvérivé szűkült és tágult életen. Ahogy ő maga írja: Elővettem egy néma fát, kibontottam az anyagát és bűvölő ígéket sűgva, beléhajoltam, mint a kútba. Habár egy egyszerű fa volt, de benne tündökölt a Hold. S ez a Hold nem rím, de a sugárzó végtelenség.

A képzelet a költő hitele. Ha a képidezés művészetében megtaláltam az egyéni jelet, keresem a kifejezés min-

den dimenziójában. Mit jelent Gulyásnak a vers? Mi a Gulyás-vers jellege. Száz vers tükriből kikiált ez a jelleg, de az első füzet kritikájában még csak aggódva szögeztük le. A Gulyás-versre a menete a legjellemzőbb, a képzeletnek egy sajátos lépése, amely alig egy arasszal hosszabb a többinél, de váratlan fordulatot jelent, olyan valami elé állít, ami a verstől idegen s mégis a valódi magja. Egy őszi költeményét így zárja le: «Aztán egy elhagyott utcára úgy fordultam be hirtelen, mint a vonat a sötét alagútba». Ez a hirtelen befordulás, amely itt az értelemben is kijön, a versnek ez a lecsapása, amely mégis beteljesedést: ez a Gulyás-vers stigmája. Bágyadt gesztus, mely mégis a szellem váratlan fellobbanása. Vilámszerű, mint az ötletes nosztalgikus, mint egy messze becsapott kapu. Ugyanaz a villanás a vers egészében, ami a beépített jelzőkben és hasonlatokban is megkapott. A sorok elindulnak, szépek, fegyelmезettek, mint egy iskolai dolgozat, de úgy megyünk, hogy nem tudom, helybenjárók-e vagy haladok. Egyszerre aztán elég a versből, jön az utánozhatatlan Gulyás-reflex s a versnek vége van s a reflex magvát jelölő két-három szó mint cím kerül a költemény fölé.

Kérdés, a szellemnek miféle feszültsége sül ki ebben a száz versben nyolcvanszor ismétlődő kézlegyintésben. Misztikus ünnepi asztal: senkisémet találná el mi ez az asztal, ha egy hasonló című vers ki nem oktatna rá. Egy sír, melyhez anyjával együtt járt ki a virágokat rendezgetni. Anyjának ez volt az igazibb otthona, úgy járt be rácsajtáján, mint egy alvajáró, akit a hold sugara vonz. Nem sírhalom volt neki, hanem misztikus ünnepi asztal, «melynek virágos jósága befödte a felbomlás rettentő látományát». Nos, ez a rettentő látományt virággal befödő jóság: ez a Gulyás Pál lírája is. A sorok mögött a reménytelenség bizonyossága, de a sorok fölé egy mindennel rokonszenvező képelet nyitja virágait. Gyermekekorát mint homálylyal hadakozó imbolygófényű lámpa küzdötte végig. Művész lett, de mi marad a debreceni művésznék? Barátjaival latolgatni, szomorú négyesben, hogy egyetlen kiút a pusztulás. Innen a harmincon s a szerelem távol van életétől, mint búcsúzó nyári felleg. Gyermeke az igaz élet gyöngyeit pergeti elé, de nem áll-e mögötte is ott a jövő, nem lesz-e egyszer utcák leánya.

Barbár, Archimedes-tipró korban született, amelybe hiába kiáltja bele: ki fog engem megmenteni. Komor forgás az idő, s nem sikkadt-e el Krisztus vére. Az ölélemben a márványszobor szépség halottfehéren ringó vonalai mögött rejtőzködő közömbös por hatalmát érzi s Vadással, a vén házőrzővel, a közös halál testvéri sorsa láncolja össze.

Mit tehet az ember a saját életének és mindenki életének ebben az örült kallódásában. Szeretettel nézi a hulló dolgokat és megsimogatja a misztikus asztal szelíd virág-leányait. Ott a legemberibb, ahol eső, elvégzett emberek-ről ír, a művészről, aki az iskola homályos folyosóján árulja képeit s egy «vedd meg» az imádsága, apjáról, aki belenyugodott az emberi társadalomba. Actor hungaricusról, akinek a tekintete két néma estilomb volt, melynek fáradt indája elhagyottan csüngött ki arca sápadó kódéből. Viszont ott a legköltőibb, ahol a látszaton révedez, a reménytelen világ virágköntösébe kapaszkodik, szölogatja, marasztalgatja az örvényt elfödő tüneményeket, hogy meg ne keljen pillantania azt, aminek az ismételt megpillantására elrendeltetett. A csontok fölé virágot ültet, de a virágok alól föl kell cibálnia a csontokat. Sír, idő és végtelenség hármás reménytelenségének ez a hirtelen megérzése, ez az újra és újra tiltakozó nihil: ez csapja le dalait egy hirtelen mindent elütő sóhajttással.

Melankólia: ez a skatulya-szó illeti meg hangszínét és életmozdulatát. Sajnos, a melankólia mellé a monotonit is oda kell alliterálnom. Ez a száz vers egy év alatt keletkezett, olyan száz, amilyennel sok elemű, sok ágból összerakott költő is ritkán állt elő. Gulyás azonban nem polifon. Ugyanaz a fuvolahang, ugyanaz a dallam százféle változatban. Nem minden malicia nélkül beszéltem vers-reflexről. A legnagyobb költők versírásmájában is felismerhető az egyéni mozgás-jelleg, de ha a versben egy határozott mechanizmusra, automatára ismerek, az elkedvetlenít. Hiszem, hogy nemcsak minden jó regény, de minden jó vers is a műfaj új megoldása, az élet új lépőcsője. Érdemes ebből a szempontból nézni Petőfi hallatlan bő-buzgását. Stratótega ő, aki száz helyen terjeszti, építi, bonyolítja állásait. Kisebb invenciójú költő jobban teszi, ha alázatosabb az ihletével és életével szemben. Így a versbőség nem oly imponáló, de feszült-

ségük és jelentésük nő. Stáció lesz a vers egy diadalmas kálvárián. A nagy líra a legyőzött nehézségek ellenében alakul. Amikor a cselekedetből a megszokásba csúszunk: a szellem gravitációja érvényesül. Minek a bevett várat újra megrohamozni? Nem vagyunk bohócok, hogy mutatványainkat megújrasszuk. A próza-író, (aki kénytelen a megélhetéssel is kacérkodni, hisz idejét követeli az írás), akarva, nem akarva, sokat ír s ép ezért sokat zörgeti magába az ember helyett a gépet. Hány nagy írónk szűkült el úgy, hogy az egyéniségével azonosított trükkök ismétlésére korlátozta magát. De szükség-e van-e erre a lírikusnak, aki úgyis reménytelen áldozat, pénzre nem váltható szent céltalanság. Nem az egyre új tárnanyitás öröme az, ami őt reménytelenségiért kárpótolhatja. S mit törődik vele, ha e tárnák labirintusa, nem is szembekiáltón „egy” hamis egység az, óvatosság egysége. Ami igazán egyéni, az legalább oly erővel nyilvánul meg a centrifugális törekvésekben, mint a centripetálisokban. Önmagát csak az fedezheti föl igazán, aki menekül is önmaga elől.

Nem búcsúzhattam el ettől a kötet-től, hogy ezt meg ne mondjam. Veszedelemes jel, hogy a megszokás vízárkai már keresztül-kasul szeltek ezt a lírát, amikor az igazi, új életformát jelentő eredetiség ékezetét és hangsúlyát az élet még nem rakta rá. Nem szeretem a hatásbongézzetést, de tagadhatatlan, hogy ez a líra bizonyos fokig még tanítvány-líra. Nem sorozom be a Babits-epigonok közé, de a Babits-szellem, mint magzat körül a burok, ott van körülötte. Hiba ez? Bizonyosan a kisebbik hiba, amelyet citátumokkal nem is firtatgatok. Hisz a burkon belül önálló áhítat építi költővé önmagát. A burok csak óvja azt, amit egy belső csira kifejt. S erre tán jó is az iskola. Amit e lírikus legfőbb érdemül tudok be: az, hogy nincs semmi erőszakolt, elszettetett, időelőtti benne. Mint kedves növényei, ő is dugva és szerényen teljesülget, de mint a fa, amíg nem kész, nem pihen. Ady Kolumbusz rajában a kalóz szellemek alapítottak kolóniát. Ma a szívós áhítat termi nyugodt gyümölcsseit.

Németh László.

Székely Jenő: A Csehi-család. Regény. Erdélyi Szépmíves-Céh. Cluj-Kolozsvár. 1928. 194 l.

Kétségtelen, hogy a magyar irodalmi törzs modern hajtása Erdélyben talált legmegfelelőbb talajra s ma már az látszik igazi hazájának. Anya-törzsről leválasztva immár, alig remélt erőteljes sudárba szökkent s az erdélyi talaj szűz erejétől, a székeley lélek izzásától megnemeseđve újszerű, de ismert zamátú gyümölcsöket hoz számunkra. Az egyetemes magyar irodalom fejlődésének ma már egyik leggazdagabb forrása az erdélyi lélek, amely eddig is megbecsülhetetlen kincsekkel gazdagított bennünket. Minden okunk megvan rá, hogy bizalommal és szeretettel fogadjuk a lüktető erdélyi irodalmi élet új meg új megnyilatkozását és bizonyosságát. Ilyen biztató életjel az Erdélyi Szépmíves-Céh is, amely annyi más tényezővel együtt az arravaló írások megjelenését segíti elő.

A nevét viselő kiadványok 2. sorozatának 23—24. sz. könyve foglalja magában Székely Jenő regényét, amelynek tárgya a Csehi-család története. Az író átható tekintettel kutatja és megdöbbenő realitással tárja föl egy lezüllő család életének sivár jeleneteit. Még jó, hogy a lehangoló képet olykor-olykor megszüpítik az egészséges ösztön s a romlatlan érzés föllángolásai. Ezek a vigasztaló mozzanatok teszik elviselhetővé a millió fülledt levegőjét. A sok léhaság közepe van a Csehi-családban igazi érték, amely megmarad a jövő számára s új élet zálogaként ragyog az összeomló család romjain.

Ilyen érték Csehi Gábor kivételes jószágú egyénisége. Az ő csodálatos mélységű fiúi szeretete martirsorsú édesanyja iránt olyan hatalmas, hogy élet árad belőle az egész hitvány család számára. Csak ebből a határtalan érzésből magyarázható lemondó önfeláldozása, mellyel a dologtalan család eltartásának anyagi gondjait vállalja. Az ő tisztas kereshényéből pénzei színésznőjét és csalja meg áldott lelkű feleségét festetthajú és romlott erkölcsű apja, élsködik és henyl művészi akarásokkal kérkedő léha öccse s készíti magát olcsó szerelemre könnyelmű huga. Ő maga szána-

lomraméltó áldozat. Minden igényről lemondva, egész keresményét a családra tékozolja. Csak a munkának él s 30 éves korában tavaszról, szerelemről még fogalma sincs. A család másik értéke a betegtestű, martir-életű édesanya, aki ártatlanul szenved s vezekli a hitványak bűnét. Mikor örömtelen életétől megváltja a halál, akkor is csak a kenyérkereső Gábor virraszt mellette, míg a többi családtagok egy éjjeli mulatóhelyen dözölik el szeretőikkel a család utolsó fillérjét. A megsiratott édesanya halála szerencsére megváltja képtelen helyzetéből Gábort, aki a tiszta szerelem szépségét megismerve, kiszakítja magát a züllött családból. Ezzel az erőteljes megoldással szakad félbe a Csehi-család története és megnyugvással képzeljük magunk elé Gábor új életének sokkal szebb regényét.

Az a sívár kép, amit az író a kiválasztott családról rajzol, kétségkívül sok modern családra ráillik. A Csehi-család kirívó típusa annak a sok szerencsétlen életközösségnek, amely a család tisztes fogalma alatt a családi élet csődjét jelenti. Az aggasztó jelenségek gyakorisága méltán hívja fel a gondolkodó író figyelmét erre a nagyjelentőségű témára, hogy másokat is gondolkodásra, sőt állásfoglalásra készteszen. Az író nemes célja egészen világos. A jóság sorozatos martirsága és a szélhámoság látszólagos becsülete után végre mégis rá tud mutatni a jóság diadalára s a hitványság bukására. A Csehi-család életében a szerény *tisztesség* és orcátlan *becstelenség* romboló küzdelme folyik váltakozó szerencsével, de azzal a bizonyossággal, hogy végül mégis csak a tisztesség lehet a diadal. Ez a beállítottság és természetesen ható megoldás fölemelő erkölcsi célzatról tesz bizonyosságot.

E diadalmas erővel ható etikai motívum kibékítő akkordját készítk elő, színezik és erősítik a mesebonyolítás és kidolgozás részletmotívumai. A végső cél tudatában az író biztos kézzel tartja össze a mese szálait s a részlet-képek egységét még azzal az

érdekes szerkezeti fogással is igyekeznek biztosítani, hogy szinte moziszerűen, egymás mellett pörgeti le az egyidejű jeleneteket. Gondolatmenete különben is nagyon élénk, mesészővése érdekfeszítő, stílusa színes, egyéni fordulatokban gazdag és erőteljes. Amilyen megkapó finomsággal tudja rajzolni a szerelmi élet napfényes ormait s a tavasz üde varázsát, ép olyan művészettel tárja föl a lelki élet komor mélységeit is. Különös dicséret illeti a szerzőt azért is, hogy realizmusa még a kényes részletekben sem csábítja izléstelenségre s nyelvének ép magyarossága és erőteljes szépsége sohasem esik áldozatul a modern stílusnak. Székely Jenő regénye újabb értékes gyümölcse és bizonyossága az erdélyi irodalom örvendetes fejlődésének.

Gulyás Sándor.

Sinclair Lewis. Magyar fordításban Sinclair Lewisnek eddig csak kisebb és gyengébb munkáit kaptuk meg, amit habozás nélkül könyvkiadó vállalataink terhére írhatunk. Sinclair Lewis napjaink világirodalmának kétség kívül egyik legjellegzetesebb alakja; legkiválóbb műve, a *Dr. med. Arrowsmith* pedig arra való, hogy hozzáférhető legyen a világ minden nemzete és népfaja számára, hogy kezébe vehesse és élvezhesse mindenki, akiben van egy kis megértés emberi nagyság és szépség iránt. A *Dr. med. Arrowsmith-t* hatalmas alkotó képesség és erő mellett sokrétű, mély tudás és olyan széles látókör hozta létre, amely messze felette áll a magános ember megszokott lehetőségeinek és kilátást nyújt az egész emberiség nagy probléma sorozataira. *Dr. med. Arrowsmith* az elméleti és gyakorlati orvostudomány könyve, végigvezet az orvoképzés rendszerének hibáitól a tudományos kutató munka nagy gátlásaihoz, hatalmasan nagyarányú konturokban tárva fel egy sok felé ágazó, de lényegében mégis egységes problémát.

Martin Arrowsmith annyi tőkével érkezik az egyetemre, amennyi épen csak, hogy elég lehet tanulmányai elvégzésére; a kevés számú dollárnál na-

gyobb kincse az a rajongó lelkesedés, amellyel nekiveti magát a tudományoknak, hogy dühös lendülettel törje át magát a könyvek rengetegén és a laboratóriumok útvesztőin és megtalálja mindent, ami tudományával összefügg. A tudányszomjas ifjú embert már tanulmányai első idejében keserves csalódások érik az egyetemen; lassanként rájön arra, hogy az egyetem nem a tudományok felszentelt csarnoka, amint az ifjú fantáziájában élt, a tanárok nem a tudomány örökre eljegyzett mátkái és a diáktársaság sem tudányszomjas ifjú buvárok tömege. Hamar megérti, hogy a tanárok között két fő-típust talál; az egyik fajta kellemesen mosolyog, elegánsan öltözködik és jól választja meg a barátait, hogy könnyen érvényesüljön, az ifjúságnak arról tart előadást, hogy a törekvő fiatal orvosnak ügyesen kell érintkeznie a beteggel, apró fogásokkal kell fenntartania tekintélyét, rendelőjét elegánsan kell rendeznie és feltétlenül be kell szereznie egy villanygépet, amelyet semmire sem használhat, amely azonban imponánsan zörög és szikrázik. A másik tanárfajta a száraz könyvmolyé, aki bemagoltat a diákkal ezernyi adatot, megjelölést és elnevezést, amelyekre tulajdonképpen semmi szükség sincs, mert minden kézikönyvben megtalálható. A diákoknak viszont nem az a céljuk, hogy minél több és minél alaposabb tudást szerezzenek, hanem az, hogy minél jobban és minél gyorsabban letegyék vizsgáikat és megteremtessenek maguknak valami olyan lehetőséget, amelynek felhasználásával hamarosan megfelelő mennyiségű dollárt kereshetnek. Egyetlen egy igazán nagy tudós van az egyetemen, Gottlieb, az Amerikába ojtott német bakteriologus, ő tőle távol áll minden hiúság, minden siker és érvényesülési vágy, őt semmi más nem érdekli, mint a munkája, amelybe egy egész életre beletemetkezett. Gottlieb azonban az egyetemen nem tartozik a tekintélyek közé; nem ért a baseballhoz és nem látni a rektor estélyein, az egyetem urai mosolyognak rajta, diákjai pedig hangosan nevetnek félszeg alakján és réve-

dező tekintetén. Mikor azután tudományos érdemeinek érzetében kissé agresszív lesz és megpróbálja hirdetni az igazi tudósnevelés elveit, egy-kettőre elveszti katedráját is és az ifjú Martin Arrowsmith, aki egyetlen örök ideálját látta benne, csalódottan és fájdalmasan bámul utána.

Arrowsmith még sok csalódáson vergődik át, amíg kezébe adják orvosi diplomáját. Elmúlik a kórházi gyakorlat esztendeje is, amely valóban a tanulás és tapasztalás korszaka; a fiatal doktor, aki közben már meg is nősült, feleségével egy vidéki kisvárosba költözik és orvosi gyakorlatot kezd. Itt is sok mindent másként talál, mint ahogy előre elképzelte; rájön arra, hogy érvényesülése, tekintélye nem tudásának az értékétől függ, hanem attól, hogy tud-e ügyesen forgolódni a polgármester lánya körül, kitesze magáért a vadászaton és nem kerül-e ellenséges viszonyba a gyógyszerész-szel, aki haszontalan kontár és megmérgezi pácienseit, a pékkel, a fűszerrel és az utcaseprővel, csodálkozva látja, hogy amikor hibát követ el, jó nevet szerez magának, de amikor minden erejét megfeszítve, teljes tudásával küzd egy veszedelemben forgó emberi életért, egész tekintélyét és jövőjét tönkreteszi.

Arrowsmith újabb családósok után tovább vándorol. Hatósági orvos lesz egy nagyobb városban; itt azután kiderül, hogy a hatósági orvos ideálja nem ő, aki komoly tudományos megfontolások alapján teszi meg intézkedéseit a közegészség védelmére, hanem főnöke, aki nevetségesen ostoba vesekbe szedi a higiénia szabályait, népgyűléseket, meetingeket és propaganda napokat rendez, higiénikus énekkarokat alakít, egyszóval demagóg a javából, orvosi diplomával. Arrowsmith-t egy-kettőre le istenítik a különböző érdekeltségek, amelyeknek érdekeivel ellenkezéne a higiénikus rendszabályai. Tovább megy és egy magánkórházba kerül, ahol a laboratóriumot vezeti. Hivatalos óráin kívül, magán-szórakozásból, lefolytat egy kísérlet-sorozatot, amely már régen érdekelte és amely meglehetősen érdekes ered-

ményekkel jár; főnökei azonban egyáltalán nem örülnek ennek a magán-kutatásnak, amely szerintük a praktikus munka rovására megy. Szerencsére a sikeres munka újra összekötötte hozzá Arrowsmith-t régi professzorával, Gottliebkel, aki Newyorkban él egy milliárdos által alapított, nagyszabású tudományos kutató intézetben és annak egyik büszkesége. Gottlieb magához hívja Arrowsmith-t, aki régi professzora mellett kap egy csendes kis laboratóriumot és rendes fizetést; egyetlen kötelessége az, hogy sok más tudós között önállóan, kedve és belátása szerint folytasson valamilyen irányban biológiai kutató munkát.

A tudományos intézetben is arra kell rájöttünk, hogy itt sem megy minden ideális rendben. Az intézet vezetői és legbefolyásosabb tagjai olyan emberek, akik ügyesen tudnak kamatoztatni kis tudományos eredményeket, akik tudnak gyakran és feltűnő módon szerepelni a nyilvánosság előtt, akik egy kis reklámért és sikerért habozás nélkül kockáztatják sok eszten-dei munka eredményét és kirángatják a világ elé a félig kész, kellően ki nem dolgozott, nem ellenőrzött és nem kipróbált új adatokat, hogy maguknak és az intézetnek dicsőséget szerezzenek vele. A reklámemberek között csak egy-két igazi tudós él, Gottlieb professzorhoz hasonló elvadult, zárkózott, szakállas emberek, akik eltemkeznek laboratóriumukban és naponta húsz órán át gyötrődnek lombikjaik között. Martin lassanként ezek közé kerül; hosszú munka után véletlenül nyílik meg előtte valami homályos rés egy ismeretlen probléma oldalán és minden testi és szellemi erejét megfeszítve indul a probléma felkutatására. Hónapszámra, évszámra, napról-napra a laboratóriumban virrad rá a hajnal, testét félholttá sanyargatja, agya folytonos túlfűtött izgalomban dolgozik, az idegbajnak minden válfaja meglepi és gyötri szervezetét, de közben kibontakozik előtte egy nagy felfedezés, egy új bacillus fajta, amelynek az a különös tulajdonsága, hogy megemésztí, elpusztítja

különböző betegségek bacillusait. Végre, mikor munkájának konkrét eredményéről beszélhet és a fiatal tudós lelket, ha nem is épen elbizakodottság, de valami mámor, öntudat és büszkeség tölti el, kezébe adják egy francia tudományos folyóirat legújabb számát, amelyben egy francia kutató beszámol az övéivel teljesen egyező kutatásokról és eredményekről.

Arrowsmith ennek a csapásnak fájaldalmában lesz igazi kutató tudóssá. Nem esik kétségbe, mély fájaldalmá lett is úrrá tud lenni és folytatja munkáját, amelynek eredményei pedig másnak a nevéhez fűződnek. Felkutatja a pestis ellen-bacillusát és elkészíti a pestis szérumát. A véletlen alkalmat ad a szérum kipróbálására; egy százezer lakosú szigeten ugyanis kitör a pestis-járvány. Gottlieb a szigetre küldi Arrowsmith-t azzal az utasítással, hogy a lakosság felét oltsa be új szerével, a másik felét ne oltsa be; így azután kétségbevonhatatlan, konkrét eredményt fognak kapni, amely pontosan meghatározza a szérum használhatóságát és tudományos jelentőségét. Arrowsmith-t erre a veszedelmes útra elkíséri a felesége is, aki önfeláldozóan szereti. A szigeten rettentő a pusztulás, az emberek rakásra hullanak és könyörögve, csapatostul jönnek a szérumért. A sziget kormányzója, az ottani orvosok és a hatóságok vezetői felháborodva fogadják Arrowsmith tervét, hogy csak a lakosság egyik felén hajlandó segíteni. Mindenki ellene fordul és minden oldalról megrohanják, de Martin Arrowsmith szilárdan áll a helyén és hozzáfog terve megvalósításához. Közben azonban a pestis elragadja feleségét, még pedig olyan körülmények között, hogy Arrowsmith bizonyos mértékben lelkiismeretfurdalást érez; más lelki problémák is elfoglalják, idegei felmondják a szolgálatot és elcsüggedve, elkeseredve nyugszik bele abba, hogy a szigetnek minden lakosát beoltja szérumával. A pestis megszűnik, de a szérum szigorúan tudományos szempontból kipróbálatlan marad; mindenkinek jogában áll azt vitatni, hogy a járvány magától is megszűnt volna

és Martin adatai nem elegendők a kérdés eldöntésére.

Arrowsmith visszatér Newyorkba, ahol nagy diadal-zajjal fogadják; intézetének vezetői a tökéletlen adatok alapján is sietnek nagy diadal-lármát csapni és Arrowsmith-t intézetük dicsőségére, világhírű hőssé avatják. Az ünneplés és a csodálat hullámai szinte elborítják, egy kicsit meg is zavarják. Végül férje lesz egy szép és gazdag asszonynak, aki egy gyermeket is hoz neki a világra. Az asszony, a gyerek, a megváltozott életkörülmények azonban mindjobban elvonják laboratóriumától és Arrowsmith visszavágyik régi, testet-lelket igénybevevő munkájához. Mikor azután újra megnyílik előtte egy új ösvény a biologia nagy kérdéseinek labirintusában, ott hagyja feleségét, gyermekét, gazdagságát, ott hagyja a híres kutató intézetet is, amelyben folytonosan idő előtti eredményekért, világgá kürtölhető szenzációkért zaklatják, beveszi magát egy őserdőbe, ahol magának kell tüzet raknia és ruhát mosnia, ahol azonban csak épen aludnia kell három-négy órát és házimunkákat kell végeznie, a többi időt mind kutató munkával tölteti. A regény ott végződik, hogy egy este mindenki nyugodtan jár szórakozása, munkája, összeköttetések szerzése, vagy reklámcikkek írása után, Arrowsmith azonban egy vegyész ba-

rátjával benn ül erdei kunyhójában és elmélkedik. Az előttük álló kísérlet sorozatot két-három év alatt talán folytatják, ha minden jól megy tovább. A végén talán csakugyan rábukkannak valamire, de talán nem; valószínűleg semmit sem találnak.

A *Dr. med. Arrowsmith* nagyszabású és nagy mű; olvasójának ad néhány mesterien megrajzolt, világirodalmi mértékkel mérve is csodálatosan plasztikus, majdnem tökéletes figurát, sok közvetlen emberiséget és végül áttekintést egy olyan világ fellett, amely tőlünk, átlag olvasóktól nagyon távol esik, élénk állítja a tudományos kutatómunka és a gyakorlati tudomány világát. Felvonultatja az álltudósok légióját és az igazi tudósok szürke kis csoportját, megismerteti velünk a tudós laboratóriumának lázas, izgalmas életét, az igazi kutatás végtelen aprólékosságát, nehézségét és veszedelmét és az önfeláldozó, tisztán szellemi alkotó elemekből álló hősiességet, amely a laboratóriumok keveszámú hivatottjának lelkét kitölti. Olyan könyv ez, amelyet rajongó mohósággal olvas végig az ember és amelynek utolsó lapját betéve úgy érzi, hogy sok mindent megismert és megértett az elmúlt órákban, hogy a lelke gazdagabbá és értékesebbé vált valamivel, ami talán örökké meg fog maradni benne.

Thury Lajos.

Színházi szemle.

A magyar színészetet újra gyász érte! A Színiakadémia jeles igazgatója, Tóth Imre, az utóbbi hetekben meghalt.

Csendes, önmagát nem reklámozó, de annál nagyobb hatású munkásságáról a magyar színészettörténetnek bizonyosan bő fejezetei fognak szólani. Rendezői munkássága, mely a Paulay-iskola eredményeit olyatén módon folytatta és fejlesztette tovább, hogy a magyar színpadművészet és színjátszás zökkenés nélkül térhetett át a modernebb irányok felé, valamint igazgatói működése, mely a magyar klasszikusokat, Shakespeare-t és az értékebb modern színműírókat harmonikusan tudta műsorba illeszteni, az ország első színházának legzavartalanabb emlékezetű éveit közé számíthatunk.

Mint a Színiakadémia igazgatója az új színésznemzedéknek szeretetteljes, de egyúttal nemes elvekben szilárd nevelője volt.

Benne a magyar színészvilág az izzig-vérig szakemberen kívül egy erősen nemzeti szellemű vezetőegyeniséget veszített el.

*

A meginduló színházi évad első újdonságát a Vígszínház mutatta be. Az új darab amerikai termék. Szerzője: Bayard Veiller. Címe: *Mary Dugan bűnpöre*. Tárnya: egy kriminális eset. Színhelye: elejétől végig a törvényszék tárgyaló terme. Meséje: egy bűneset felderítése azzal az ötletes és meglepő fordulattal, hogy a védőügyvédből előbb tanu, majd vádlott lesz.

A szerző ügyesen bonyolítja meséjét, a színpadi történet elejétől végig érdekes és izgató, alakjait jól beszélgeti, hatásesszökevei takarékos gondossággal és jól kiszámított tervszerűséggel rendezi el. Ezek tagadhatatlanul érdekei. Hogy azonban az emberi lélek rajzában — még ott sem, ahol erre alkalma nyílnék — mélyebbre nem hatol, hogy emberi dokumentumokat nem tud fölszínre hozni, hogy alakjai duzzadó, eleven étellel nem tudnak meg-

telni, és inkább csak a színpad számára élnek, ezt a kissé magasabb igényű nézők persze sajnálattal állapítják meg. Ez a fajtája a publikumnak úgy jön el a színházból, hogy bár érdekes színpadi produkcióban volt része, esztétikai élményei nem gazdagodtak.

A Vígszínház realista stílusa ehhez a valóságközel szemléletű darabhoz nagyon illett. A rendezés a szokott módon korrekten pontos, az előadás zökkenés nélküli biztos volt. Érdekes és hatásos, hogy a függöny az egész előadás alatt nem gördült le, s a színházba lépő nézőt már a törvényszéki tárgyalóterem dekorációja fogadja. Az azonban már kevésbé hatásos, hogy a nézőtér az előadás alatt elsötétül. Miért? Hiszen a színházi közönségnek magát egyúttal a törvényszéki tárgyalás kiegészítő részének kell tekintenie, s rendkívül visszás, hogy a védők és az ügyész egy sötét nagy hodályba kénytelenek belebújni. Ha az új drámai stílus egyre többször és egyre jobban akarja a színpadi történetbe a publikumot is belefoglalni (amivel egyébként a régi nagy dráma intenciójához kerül közelebb), akkor miért szigeteli el a rendező a nézőtér elsötétítésével a közönséget a színpadtól? Az is felesleges, hogy az egyik tárgyalási szünetben egy néma személy ötletelen mókákkal mulattassa a közönséget.

A színészek közül Varsányi Irén, Góthné Kertész Ella, Mészáros Giza, Góth Sándor és Mály Gerő egyformán igen jók. De még közülök is kimagaslik az ügyész szerepében Somlay Artur. Játékának friss valóságossága, szenvedés nélküli természetessége és kifejezésteljes egyszerűsége a realista színjátszó modornak egyik legtokéletesebb megnyilatkozása. Szöges ellentéte ennek a stílusnak Törzs Jenő játéka (a vádlott fivéré, majd védőjét játssza), amely a valóságosságunk valóságos affektációja. Az az eredetiséget hajszólo mozgás, az a csinált könnyedség, az az erőltetetten mélyre hangolt szövejtés, a hosszú á-nak az az é-vé torzítása jó lehet arra, hogy a kiforrotlanabb ízlésű

fiatal nemzedékben epigonokat neveljen, de vígszínházi kollégáinak stílusához nem illik. A vádlottá süllyedő másik védőügyvéd szerepében Hajmássy elegáns jelenség, de kissé életlen.

A Vígszínház a következő előadások során alkalmasint rá fog jönni, hogy Gárdonyi Lajost ki kell hagynia a darab szereplői közül. Ő ama bizonyos néma személy. Nem jó egy túlzásokra hajló egyébként tehetséges színészre ilyen nagyon is élénk hatáskeresőkre csábító feladatot bízni.

*

Az évad első hazai újdonságát, Egyed Zoltánnak *Az égő szoknya* c. színművét a Magyar Színház mutatta be. A darab a mindenáron szenzációt hajszoló boulevard-dráma fogásainak furcsa és izléstelen keveréke. Hőse egy erdélyi grófkisasszony, egy betegesen érzéki teremtés, akit atyja hiába igyekszik a bűnre vezető alkalmaktól megóvni. Elsőkik hazulról, végigtombolja Bécsset és Párizst, bolondít és bolondul, végül megtörtén visszatér atyjához és új életet kezdve, feleségül megy egy csendes, jószívű fiatal erdészhez — akinek ehhez a házassághoz azonban nem merünk gratulálni: félünk tőle, hogy az égő szoknya továbbra is égni fog.

Túláságon megbecsülnők a darabot, ha a lélektani valószínűség alapjáról akarnánk vitatkozni vele. Az írónak ilyenféle célja aligha volt. Hatni akart. Akármilyen eszközökkel, de hatni, a legrikítóbb színkeveréssel, a naturalista stílusnak és a legolcsóbb romantikának eszközeit összezaggyválva, — csakhogy a pillanat hatása alatt álló publikumától tapsot csikarjon ki. Különösen a második felvonásnak lazán egymásmellé dobált jelenetei kevernek össze hetet-havat. Van itt minden, amittől hull a légy. Bécs és Párizs, dragonyoskapitány és orosz herceg, tegerésztiszt és szolgának öltözködő kém, kombinéra vetkőző hölgy, hálószoba és kabaré, revolver és kancsuka, verekedés, ivás és lövöldözés, még pedig olyan zajos összevisszaságban, hogy először beleszédülünk, azután meg gyilkosan únjuk magunkat. Mikor tanulják már meg egyes fiatal íróink, hogy a mindenáron való változatosság, a motívumoknak szédítő irama még nem okvetetlenül cselekmény, hogy a lárma, az ordítás még nem dráma, hogy a nyugtalanság, a rikító jelenethalmaz nem okvetetlenül érdekes?

Azért persze szívesen elismerjük, hogy a tehetség nyoma egy-két mozzanattól mégis kitetszik. Ahogy az író a darabot elindítja, az — ha talán a maga erotikus merészségében kínos is — érveket kelt és mutat valamit a valódi drámaíróból. Az is, ahogyan az utolsó felvonásban a lányát elvesztett apa fájdalomát bemutatja, egy-két egyszerű mondatával megkap bennünket. De a jól induló első felvonás csakhamar naiv módon erőtletetté válik, s a lányát sirató erdélyi úr mellé is kár volt odatolni a láncra kötve tartott és valóságos kutyaként kezelt eszelős oláh parasztot, akit a nagyúr borral leönt, megrugdal stb. (Az Istenért! valahogy külföldre ne kerüljön a darab! Kellemetlen propaganda-eszköz lehetne — ellenünk.)

A Magyar Színház pompával és nagy technikai felkészültséggel állította ki a darabot. Megint forgó színpadot alkalmazott, melyről újra kiderült, hogy semmivel sem jobb, mint az álló színpad. A hősnőt Tökés Anna játszotta. Ismét ösztönös erejű színésznőnek éreztük. Hogyitt-ott hamis hangokat is hallatott, az talán kiagyalt szerep hibája. A darabon több alakban végigvonuló fiatal erdész Kiss Ferenc szépen játszotta. Zátony egy orosz diplomatát olyannak ábrázolt, aminőnek mi az oláh diplomatákat képzeljük. A fiatal Jávor Pál egy nőhódító szép fiú szerepében tehetséget mutat, de még csiszolódnia kell. Táray Ferenc szögletességéről még mindig nem tudott leszokni. Utolsónak említjük Hegedüs Gyulát, pedig elsőnek kellett volna. Az erdélyi nagyúr szerepében olyan kitűnőt produkál, hogy az előadásnak legnagyobb értéke az ő játéka. Harmadik felvonásbeli panaszát eltűnt lánya miatt olyan mélységesen igaz, fájdalomba csukló szenvedélyesége olyan mélységesen emberi, hogy a nagy művész régi fényes éveire emlékeztet.

*

A Nemzeti Színház *Faust*-előadását e hasábonok már ismertettük. Most egy szerepváltozás miatt térünk vissza rá. A második rész Helenáját Aczél Ilona helyett most játszotta először Szabó Margit. Mi e nagytehetségű fiatal színésznő fejlődésétől sokat várunk. Úgy látjuk, hogy az annyira várt és annyira szükséges új nagy stílus benne bontakozik ki a legígéretesebben. Helenájaisígen sok értékes vonást mutatott. Ez alak alapvonásául valami melancholliát játszott meg, amely még a szerelmi

ölelkezés pillanatában sem olvad teljese-
sen öröme. Mintha e szerep utolsó
sorainak hangulatát akarta volna játé-
kán végigrezgetetni.

*A régi mondas ram is illik fájdalom,
Hogy boldogság és szépség tartós frigybe
nincs.*

Mozgásáról is örömmel állapítjuk
meg, hogy sokat fejlődött. Ritkán erny-
ved lazává, nagyvonalú plasztikában
pedig egyre gazdagszik.

Egy-két kifogás érheti azonban dik-
cióját, mely egyébként nemesen szár-
nyaló. Nem szeretjük, hogy a szájkörüli
izmok olyan élesen mutatják az arti-
kulációt. Hangsúlyozásában ezúttal
sajnosan tapasztaltuk, hogy rá is kezd
már társaitól átragadni az a magyarta-
lan szokás, hogy a hangsúly a szólam
elejéről a végére lendül át. Pl. e szólam-
ban: «Zsákmány *vagyok*», mért a *vagyok*
szót hangsúlyozta, holott a *zsákmányt*
kellett volna? Még kellemetlenebb volt
e sor hangoztatása: «Mily messze érzem,
s mily közel *magam*».

Kétségtelenül vannak esetek, ahol az
értelem a szólam végének kiemelését
követeli, de az eseteknek túlnyomó ré-
szében a szólam elejének hangsúlyozása
a helyes.

Kérjük a művésznőt, gondolkozzék
e kérdések felett, melyeket épen az ő
fejlődésének érdekében jóakarattal ve-
tünk fel.

Galamb Sándor.

Ivan Mosjoukin új filmje.

Mosjoukin kétségtelenül egyike a
mai idők legnagyobb filmszínészeinek:
nem kategorizálható, nem típus-színész,
e szó alatt állandóan egy «szerepkör-
ben» mozgó aktort értve, de nem is
jellemszínész, a szó werner-kraussi,
jannings értelmében. Játékában egy-
formán hat megnyerő, szeretetreméltó,
oroszosan közvetlen egyénisége és alak-
átélő, jellemábrázoló seregje. Skálája
igen nagy: a burleszk-komikumtól a
legerősebb drámai effektusokig terjed.
A humoros hatások iránti erős érzékét
idáig csak szórványosan aknáztá ki.
Eredményei közül elsőrangú volt a
«Szép asszony... élet!... halál!...»
című filmjének első része, mely a hir-
telen meggazdagodott paraszt-gazdál-
kodó félszeg városi viselkedését és ko-
mikus helyzetét vitte vászonra. A «Ca-
sanova» című monumentális filmjét,
annak elegáns rokokó csillogását át
meg átszötte már Mosjoukin, humorá-
nak dús aranyzálaival. Nem a *kalan-*

dorf, hanem a kedves-gáláns, ártatlan
szeláhomost keltette életre, meghatóan
szimpatikusá tette a figurát, a fér-
fiásan bájos vonások csaknem kizáró-
lagos hangsúlyozásával. Szeriöz hangu-
latú filmjeiben nem tudott érvényre-
jutni lényének kisiúsan kedves vo-
nása, új filmje, a Ludwig Wolf derűs,
kalandos regénye nyomán készült «Kar-
rier» bőven merít ebből a forrásból és
a főhős, Pepe Torre, ha nem jelenti is
Mosjoukin emberábrázoló művészeté-
nek legmélyebb megnyilatkozását, ér-
tekesen rajzolta teljesebbé a *vígjáték-
színész* Mosjoukin művészi portréját.

Egy képzelt délamerikai államban
vidám semmittevessel tölti napjait Pepe
Torre, a lusta csavargó. Szép és okos
farkaskutyájával együtt heverésznek
a narancsfák árnyékában. Arra robot
autóján Waldez gróf, leányával, Manue-
lával és annak vőlegényével, de elakad-
nak a sárban és Pepe Torre segíti ki
őket az autóból. Pepenek megtetszik
a grófkisasszony és szép rigmusokban
találkára hívja. Egy zokni talpát le-
vágja és azt húzza ormóttan cipőire
kamásninak, mert így látta Manuela
lovagjánál is. Egy barátjától elszedi
kabátját, kalapját és virágcsokorral a
kezeiben indul a találkára. Pompás je-
lenet most az, amikor eljátsza önma-
gának, hogyan fogja üdvözölni Manue-
lát. A vőlegény emberei azonban meg-
lesik és elverik, utána pedig kilöki
kunyhójából, mert a gróf területe a
falu és övé Pepe Torre háza is. Pepe
dühében szétrombolja, felgyújtja a
kunyhot és indul a város felé. Kalandos
véletlen folytán hozzákerül két
rabló zsákmánya, ő elviszi a tulajdo-
nosnak, akitől becsületességéért jutal-
mat kap. A szájhős, jól beszélő Pepe
kétszeres jutalmat csikar ki, a pénzen
egy frakkot vásárol és ügyes trükkkel
besodródik egy politikai lakomára.
A burleszk-komikum határán járó,
pompásan megjátszott jelenetek köv-
etkeznek ezután, melyek során Pepenek
beszélnie, szónokolnia kell. Nagy si-
kert arat és a függetlenségi párt kor-
tesnek szerződötti. Finom, szatirikus
és eleven képét kapjuk a politikai élet-
nek... Pepe közkedvelt néptribun
lesz. Az elnökválasztási küzdelmekben
ő vívja a leglendületesebb harcot a
párt — utolsó pillanatig — ismeretlen
jelöltje érdekében. Pepe is csak akkor
tudja meg, hogy a gróf leendő veje
édekezésben korteskedett, amikor rádió
útján az utolsó nap ki kell hirdetnie a
jelölt nevét, aki őt megverette s aki

ferje lesz Manuelának, akit nagyon szeret. Ezt a nevet nem tudja kimonodani, hanem a *magától* kiáltja szét. A gróf pártja hiába akarja letartóztatni, majd agyonlővetni, a katonaság is a nép emberének pártjára áll. Pepe Torre mintaelnök lesz, akiért a nép rajong s aki megtudja hódítani a büszke grófkisasszonyt is, hogy boldog házastársra legyen.

Bár a szcenárium utolsó harmada kissé ellaposodik, mert nem annyira a *történet*, mint inkább a *helyzeteket* domborítja ki, a film magasán fölötte áll az amerikai átlagfilmeknek. A rendezés óvatosan kerül a közhelyeket és ha nem is produkál újszerűt, helyes képbeállításával, elegáns mozgalmasságával, frissességével üdítő látványt nyújt a hibákkal súlyos filmek tömegében. Pepe Torre életrekeltése Mosjoukin legszebb színészi eredményei közül való. Igazi deli temperamentum tüzelte mozgását, lustaság és sugárzó talentum, kacagató groteskség és mély komolyság, paraszti hetyke méltóság és a legelőkelőbb pozíciót is felejtő csavargójókedv furcsán keveredtek a pompás filmalakban, aki szívében a szerelmesek édes melankóliájával, bevonult Mathias Pascal, Kean, az angol színész, Casanova és a többi Mosjoukin-figura mellé a filmalakok Pantheon-jába. (n. a.)

Magyar folyóiratszemele.

A magyar irodalomtörténetírás százéves fordulójára Császár Elemér felveti a kérdést, milyen problémák kerülnek majd a tudományos irodalomtörténeti érdeklődés homlokterébe? Erre a kérdésre ma még korai volna felelni — mondja — de az elvégzendő nagy szintetikus feladatok egy részére előre rámutat. Eszerint írók és művek életsorsa helyett eszmék és törekvések, áramlatok és irányok lesznek a rajz anyaga; részletekre irányuló és teljességre törekvő történet helyett az organikus fejlődés bemutatása a cél. A másik, nem kevésbé fontos feladat, a magyar irodalomnak mint continuumnak beállítása a szellem egyetemes világába. Meg kell rajzolni továbbá a magyar irodalmi élet kibontakozását, megvilágítva azokat a föltételeket, amelyek megvalósulásával az egyénnek, az írónak szellemi terméke eleme lesz a nemzet szellemi életének. Végül a Horváth János fogalmazása szerinti feladat: «az irodalmiság specifikus eredményeinek,

az irodalmi nyelv-, mű-, stíl- és ízlésformák» kialakulásának rajza. (A magyar irodalomtörténet százéves fejlődése. Budapesti Szemle, szept.)

A historicizmusnak a vallástörténetre alkalmazását, amelyet P. Koppers végzett el, nálunk Michel Károly ismerteti először. A historicizmus alapjaitól következik, hogy a vallás, bármily legyen is az eredete, összefüggésben van a népek egyéb irányú szellemi életnyilvánulásaival; ezekkel összefüggésben lehet tehát csak helyesen tanulmányozni. De távolról sem áll a történelmi materializmus alapján, mert a gazdasági viszonyok befolyása a kultúrélet egyéb tereire nem mint ok, hanem mint alkalom és feltétel tekintendő. E felfogás elveti a történelmi materializmus alapelvét és a gazdasági viszonyok befolyását még mint feltételt sem engedi meg. De nem fogadja el az evolucionista irányt sem, amely úgy rekonstruálta az emberiség vallási fejlődését, hogy ahol hiányzott valamely fejlődési fokozat, más népektől vett tényekkel pótolta a hiányokat. (Primitív népek vallása. Katholikus Szemle, szept.)

Zsinka Ferenc a bíróság előtt a közelmúltban lezajlott irodalmi perek, továbbá a hírlap- és folyóiratkritika terén mindjobban elburjánzó visszaélések ellen hangoztatja, hogy ragaszkodnunk kell a kritika jogához, amely nem alkalmazkodik ugyan mindenkor a polgári törvénykönyv betűihez, de ugyanarra a principiumra: az örök szép és jó győzelmébe vetett hitre van építve. A kritikusi harcok a szellemi termelés emelkedettebb színvonaláért és öröködi, hogy az olvasók a körülöttük levő irodalmi, tudományos és világnézeti jelszavak útvesztőjébe ne vedjenek. (Van-e szükség kritikára és milyen legyen az? Protestáns Szemle, szept.)

Zolnai Béla a Minervában (4—7. sz.) felveti a kérdést, hogy Balassinak, az első magyar költőnek szellemi arculatán, amelyben a népiesség epigon évtizedeinek irodalomfelfogása önmagát ismertette fel, az új irodalomtudomány változtat-e? Vallásossága középkori áhítat-e vagy protestáns individualizmus, avagy humanista spiritualizmus? A platonista Balassinak portróját bemutatva, elismeri annak lehetőségét is, hogy Balassinál a platonizmus nem tudatos. De a költő egész atitűdjével, spirituális eszméivel, költői motívumaival mégis csak a platonizmus euró-

pai divatjába kapcsolódik (*Balassi és a platonizmus*). Ugyanott *Prohászka* Lajos Leopold *Ziegler* filozófiájának szintézisét mutatja be (*Vallás és kultúra*). A jövő kultúra és a jövő vallás útjainak keresésében utal arra, hogy legújabban Európának megmerevedő arculatján a meglevenedés jelei mutatkoznak. Bármint legyen is, a változásban változatlan marad az értékeknek az a kodexe, amelyet az evangélium hozott s amely két évezred óta már számos ilyen változást látott és mindig újból megtermékenyített. Az 1790—1848-ig terjedő időszak a magyar politikai gondolkodás nagy erjedésének kora, amelyben a rendi Magyarország a nemzeti (polgári) államhoz való átmenet lelki előfeltételeit teremti meg. A politika terén e mozgalom az ősi hagyományokhoz való ragaszkodás hangsúlyozásával indul meg, hogy utóbb a függetlenné lett magyar nép szellemi és anyagi haladásának szükségességét hirdesse. Mindkét irányban francia hatások indítják meg a fejlődést. De kétségtelen bizonyossággal megállapítható, hogy a kérdéses eszmék nem valamely idegen kultúra kezéigármányaiként kerültek nálunk forgalomba, hanem mint eleven erők hatottak a nemzeti törzsökös gondolkodásra. (*Tóth Béla: Rousseauista politikusok. Minerva. U. ott.*)

Szerb Antal a *Széphalom* utolsó (júl.—aug.) számában fejezte be a nálunk ismeretlen *William Blake* angol költő jelentőségének ismertetését. Blakeről kortársai jóformán azt sem tudták, hogy verseket ír és ma a népszerű amerikai kiadások hirdetik, hogy «nélküle a költők számára fenntartott polc határozottan tökéletlen». Benne a preromantikus művészet összes szálai egybefutnak. Első típus verskötete a gyermekekről szól a gyermekeknek. Ezek a versek játékosak, sokszor tele

ügyetlenséggel és túlzó naivitással. De az egész kötet tulajdonképpen álarcos költészet és a preromantika egyik legerősebb törekvését juttatja szélsőségesen kifejezésre: az Arkádia-vágyat. Profetikus könyveiben hosszú rím nélküli sorokban mithikus alakok vonulnak fel egy nemlétező mithológiából. Korábbi profetikus könyvei mely költőiséget árasztanak, de a későbbiek elvontak és élvezhetetlenek. (*William Blake, márc.—aug. sz.*)

A francia spiritualizmus forrása a nagy győzelem mámore. A mai nemzedék tudományos irányzata annak a jelszónak hatása alatt áll, hogy «eddig a németek és angolok tanítványai és kiszolgálói voltunk; csináljunk most tudományt és kultúrát magunkból és a magunk képére és hasonlatosságára». (*Várkonyi Hildebrand: Francia spiritualizmus. U. ott, júl.—aug. sz.*)

Néhány hónappal ezelőtt a magyar irodalom reprezentánsai részéről az erdélyi magyar sajtó számára nyilatkozatok hangzottak el arról a kérdéstről, hogy miként vélekednek az erdélyi magyar irodalomról. A nyilatkozatok lényege ismét az «Ady-kérdés» körül mozog. *Jancsó Benedek* megállapítja, hogy Ady, akit szellemi vezérének tekint az idegen uralom alatt élő magyar ifjúság, egészen más Ady, mint aminőt nemcsak *Berzeviczy Albert* és *Rákosi Jenő* látnak, hanem *Adynak* némely híve is. Ez az ifjúság szereti Adyt, de nem akar vele sem *Koppány*, sem *Dózsa György* lenni, hanem *Koppány* és *Dózsa* népét akarja megmenteni a pusztulástól. Nem akar semmit lerombolni, ami érték volt a nemzet történeti életében, hanem megerősíteni és tökéletesíteni egy termékeny fajszertet segítségével mindent, amit e népnek lelke magából ezeréves élete folyamán kitermelt. (*Magyar Szemle, aug.*)

Kelényi B. Ottó.

A gyönyörű hegyvidéken fekvő szentendrei református polgári iskolai fiúinternátusba és a külön épületben lévő leányinternátusba havi 70— P díj fizetése mellett tanulók felvétetnek. ▲ Prospektust küld az igazgatóság.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: **TORMAY CECILE**; főmunkatársa: **HARTMANN JÁNOS**. A kiadásért felelős: **HEGEDŰS ISTVÁN**.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: **KOHL FERENC**.